

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

BELAGAT İLMİNDE HABER VE İNŞA (BAKARA SURESİ ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif YAVUZ

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Osman GÜMAN

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

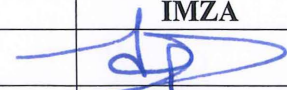

BELAGAT İLMİNDE HABER VE İNŞA (BAKARA SURESİ ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif YAVUZ

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

“Bu tez ~~29.05.2019~~ 29.05.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Ahmed Boctaner	Kabul	
Doç. Dr. Osman GÜMAN	Kabul	
Dr. Öğr. Üyesi. Ramazan ŞAHAN	KABUL	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı : ELİF YAVUZ

Öğrenci Numarası : 1260Y08001

Enstitü Anabilim Dalı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

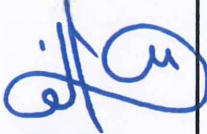
Programı : YÜKSEK LİSANS DOKTORA

Tezin Başlığı : BELAGAT İLMİNDE HABER VE İNŞA (Bakara Suresi Örneği)

Benzerlik Oranı : %20

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

02/05/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

02/05/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı:

Doç. Dr. Osman Güneş

Tarih:

26.06.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

"Bütün insanlığa bir uyarı olsun diye, kuluna hakkı batıldan ayırt edici ve fark ettirici bir ölçü olarak Kur'ân'ı indiren Allah yücelerin yücesidir." (el-Furkan, 25/1)

Hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayıran ve insanları hidayete erdiren Kur'ân-ı Kerim'in hakikatlerinin anlaşılmasında Belagat ilminin çok büyük bir tesiri ve rolü vardır.

İnsanlarda fitraten var olan, "Manası açık, güzel ve etkili söz söyleme sanatı" olarak tarif edilen Belagat ilminin doğuşu ve ilmen temeyyüz etmesi Arap olmayanların İslama girmesiyle Kur'ânı Kerim'in anlaşılmasını sağlamak ve onlara İlâhi mesajı anlatabilmek için Kur'ân-ı Kerim'in etrafında yapılan belagat ve fesahat çalışmalarına dayanır. Şiir ve hitabette son derece ilerlemiş bir topluma indirilen, eşsiz üslûbu, fesahat ve belâgatı ile onlara meydan okuyarak benzeri olan bir ayetini bile getirmekten aciz bırakan Kur'ân-ı Kerimin anlaşılması, edebi nüktelerinin ve i'cazının ortaya konulması hiç şüphesiz Belagat ilmine bağlıdır. Zira Zemahşeri'nin de el-Keşşaf adlı eserinde belirttiği üzere Belagat ilmine vakıf olunmadan islami ilimlere ve ba-husus Kur'ân-ı Kerim'in edebi nüktelerine ve i'câzına ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle Belagat ilmi İslami ilimler arasında haklı olarak kendine önemli bir yer ittihaz ederek temâyüz etmiştir. Araştırmamızda Bakara sûresinin Belagat ilminin önemli bölümlerinden biri olan Meâni ilminin en geniş ve kapsamlı bir bölümü olan Haber ve İnşâ açısından tahlil ve tetkiki ele alınarak murad-ı ilâhi anlaşılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamda öncelikle bana manen destek olan anneciğim ve babacığım, sevgili eşim Mehmet Yavuz'a, yüksek lisans eğitimimde engin bilgisiyle bana yol gösteren, çalışmama ışık tutan, maddi-manevi yardım ve desteğini hiç bir zaman esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Osman Güman'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Elif YAVUZ
SAKARYA-2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BELAGAT İLMİNDE HABER VE İNŞÂ	5
1.1. Haber Üslûbu	5
1.1.1. Bir Belagat Terimi Olarak Haber	5
1.1.2. Haber Cümlesinin Kuruluş Gayeleri	8
1.1.3. Haber Cümlesinin Çeşitleri	13
1.1.3.1. İbtidâî Haber	15
1.1.3.2. Talebî Haber	16
1.1.3.3. İnkârî Haber	16
1.1.4. Haber Cümlesinin (Durumun Gereğinden Çıkıp) Değişik Şekillerde İfade Edilmesi	24
1.2. İnşâ Üslûbu	27
1.2.1. İnşâ-i Talebî	27
1.2.1.1. Emir	28
1.2.1.2. Nehiy	34
1.2.1.3. İstifham	37
1.2.1.4. Temenni (Arzu Etmek)	49
1.2.1.5. Nidâ	52
1.2.2. İnşâ-i Gayr-i Talebî	56
1.3. Haberin İnşâ Yerine Kullanılması	58
BÖLÜM 2: BAKARA SURESİNDE HABER VE İNŞA ÜSLÛPLARI.....	60
2.1. Bakara Sûresinde Haberî Üslûp	61
2.1.1. Temel Amaçlar	61
2.1.1.1. Fâide-i Haber	62
2.1.1.2. Lazım-ı Fâide-i Haber	63
2.1.2. Özel Amaçlar	64
2.1.2.1. Teşvik Etme	64
2.1.2.2. Kınama ve Azarlama / Tevbih	66

2.1.2.3. Yüceltme / Tazim.....	67
2.1.2.4. Övgü / Medh-u Sena	68
2.1.2.5. Öğüt Verme / İrşad.....	69
2.1.2.6. Aşağılama / Tahkir ve İhanet	70
2.1.2.7. Vaad ve Müjde	71
2.1.2.8. Tehdit / Vaîd	72
2.1.2.9. İyilikleri Sayma / İmtinân	73
2.1.2.10. Sebep ve Gerekçe Bildirme / Ta'lîl.....	75
2.1.2.11. Sakındırma / Tahzîr ve İnzâr.....	76
2.1.2.12. Teselli.....	77
2.1.2.13. Meydan Okuma ve Aciz Bırakma / Tehaddî ve Ta'cîz.....	78
2.1.2.14. Acziyet İzharı	79
2.1.2.15. Mecazen İnşa Anlamında Kullanımı.....	79
2.1.3. Bakara Sûresinde Haber Çeşitleri	81
2.1.3.1. İbtidâî Haber.....	82
2.1.3.2. Talebî Haber.....	83
2.1.3.3. İnkârî Haber	84
2.1.3.4. Bakara Sûresinde Haberin Muktezâ-yı Zahirin Dışına Çıkması.....	86
2.2. Bakara Sûresinde İnşâ-i Üslûp	89
2.2.1. Bakara Suresinde İnşâ-i Talebî Üslup	89
2.2.1.1. Emir Üslûbu	89
2.2.1.2. Nehy Üslûbu	99
2.2.1.3. İstifham Üslûbu.....	102
2.2.1.4. Temenni Üslûbu.....	113
2.2.1.5. Nida Üslûbu	115
2.2.2. Bakara Sûresinde İnşâ-i Gayri Talebî Üslup	117
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	122
ÖZGEÇMİŞ.....	125

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhis-selam
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle celâlühü
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Thk.	: Tahkik
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: Tarih yok
vs.	: Ve sâire
Yay.	: Yayınları

Sakarya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans		Doktora	
Tezin Başlığı: Belagat İlminde Haber ve İnşa (Bakara Suresi Örneği)			
Tezin Yazarı: Elif YAVUZ		Danışman: Doç. Dr. Osman GÜMAN	
Kabul Tarihi: 29/05/2019		Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 125	
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri		Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri	
<p>Bakara sûresini Haber ve İnşa üslûbu açısından inceleyen bu çalışma genel olarak iki bölüm, giriş ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın amacı, önemi, kaynakları, Meâni ilmi ve onun bir bölümü olan haber ve inşa üslûbundan kısaca bahsedilmiştir.</p> <p>İlk bölümde haber-inşâ üslûbundan haberî cümlelerin belâgat alimleri tarafından yapılan tanımları, muktezâ ve hal kavramlarının tanımları, haberî cümlelerin kuruluş amaçları, mecazi amaçları, haberî cümlelerin çeşitleri, cümleyi pekiştiren tekid edatları ve haberî cümlelerin muktezâ-yı zahirin dışına çıkılarak kullanılmasından bahsedilmiştir. Haberî cümleden sonra inşâ-î cümle, inşâ-î cümlelerin tanımı, gayesi ve kısımlarından -emir, nehiy, istifham, temenni ve nida- ve bunların mecazi maksatlarından bahsedilmiştir.</p> <p>İkinci bölümde Bakara sûresi hakkında genel bilgiler verilmiş, Bakara sûresinin âyetleri haber ve inşa üslûbu açısından ayrı bölümler halinde incelenerek haber-inşâ üslûbunun sûre üzerinde tatbiki yapılmıştır. Sonuç kısmında yapılan çalışmalardan ve elde edilen sonuçlardan ve araştırmanın yararlarından kısaca bahsedilmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Haber, inşâ, Muktezâ, Hal, Bakara Sûresi			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree		Ph.D.	
Title of Thesis: Haber (constative) and İnşa (performative) in Rhetoric (Example of Sura al-Bakarah)			
Author of Thesis: Elif YAVUZ		Supervisor: Assoc. Prof. Osman GÜMAN	
Accepted Date: 29/05/2019		Number of Pages: ix (ön kısım) + 125	
Department: Basic İslamic Sciences		Subfield: Basic İslamic Sciences	
<p>In the present study, analysis of Sura al-Bakarah from the perspectives of Haber (constative) and İnşa (performative) approaches has been covered in two parts consisting of introduction and conclusion. In the introduction, in conjunction with the purpose, the importance and the sources of the study; Meâni knowledge and being applied as a part of Meâni knowledge, Haber and İnşa approaches are also briefly mentioned.</p> <p>In the first part of the study, the definitions of Haberî sentence in Haber - İnşa approaches that are made by rhetoric scholars, the definitions of muktezâ and hal, the purposes of building haberî sentences and the ways of building metaphorical sentences, the variations of haberî sentences, prepositions of tekîd that consolidate the sentence, and the use of haberî sentence out of the borders of muktezâ-yı zahir are discussed. Subsequent to the discussions of haberî sentence, inşaî sentence and its definition, its purpose and its parts –imperative, prohibition, question, temenni (wish), exclamation- and the metaphorical purposes of these parts are adverted.</p> <p>In the second part of the study, an outline of Sura al-Bakarah is given and by analysing, in different parts, the verses of Sura al-Bakarah from the perspectives of Haber and İnşa approaches, the conformation of Haber - İnşa approaches is made on thesura.</p> <p>In the conclusion, the studies that has been done, the results that has been gathered and the profits of the study are briefly mentioned.</p>			
Keywords: Khabar, İnsha, Muqtada, Hal, Surah al-Baqarah			

GİRİŞ

Lafzı ve manasıyla mu'ciz olan Kur'ân-ı Kerim, indirildiği asırda şiir ve hitabetin doruk noktasında olan Araplara fesâhati ve belâgatı ile meydan okuyarak onları aciz bırakmış, bu sayede bir çoğunun hidayetine vesile olurken kendisini inkar eden müşrikleri dahi üstünlüğünü kabul etmeye mecbur bırakmıştır. el-İsrâ, 17/88 gibi tehdî ayetleri¹ olarak bilinen ayetlerin de dikkat çektiği üzere eşsiz üslubu açısından benzeri olan bir âyetini bile getirmekten insanların ve cinlerin aciz kaldığı Kur'ân-ı Kerim, kullandığı etkili üslubu ve fasih dili ile "manası açık, güzel ve etkili söz söyleme sanatı" olarak tarif edilen belâgat yönünden eşsiz ve muciz bir kaynak ve başlı başına bir otoritedir.

Arap dili ve belâgatının tüm inceliklerini bünyesinde barındıran Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında Belagat ilminin şüphesiz çok büyük bir rolü ve tesiri vardır. Bu konuya Zemahşeri (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı tefsirinin mukaddimesinde Câhız'dan (ö. 255/869) yaptığı alıntıda ilimler içerisinde en zor elde edilen ilmin Tefsir ilmi olup, bu ilmin Kur'ân-ı Kerime hâs Meânî ve Beyan ilimlerinde mütehasıs olmadıkça ve bu ilimlerin iyice tetkik edilip inceliklerinin öğrenilmesi için gayret edilmedikçe Tefsir ilminin hakikatlerine vakıf olunamayacağını vurgulamıştır. Zemahşeri'nin de belirttiği üzere Arap dilinin esrarı, nükteleri ve Kur'ân-ı Kerim'in i'cazı ancak ve ancak Belâgat ilmi sayesinde keşfedilir.

"Sözün fasih olması kaydıyla muhataba, yerine ve zamanına göre söylenmesi" şeklinde tanımlanan belagat ilmi; Meanî, Beyan ve Bedî olmak üzere üç fenden müteşekkildir. Meanî fenninin merkezinde "muktezâ-yı hâle mutabakat"; Beyan ilminin merkezinde "alaka", Bedî ilminin merkezinde ise "tahsîn / estetik" kavramları yer alır. Tabir-i diğerle Meanî ilminin temel konusu bir sözün durumun gereğine uygun bir şekilde nasıl irad edileceği iken Beyan ilminin konusu teşbih, mecaz, istiare ve kinaye gibi "alaka" kavramının etrafında dönen lafız tercihleridir. Bedî ilminde ise tıbak, cinas, tevriye ve iltifat gibi, söze ekstra güzellik katan lafzî ve manevî bir takım söz sanatları incelenir.

İslam geleneğinde her üç fenni ile belagat ilminin ortaya çıkışına zemin hazırlayan temel etken hiç kuşkusuz Kur'an'ın i'câzı etrafında yürütülen tartışmalardır. Kur'an-ı Kerim'i mucize kılan vasfın ne olduğu hususu gelenekte tartışmalı bir husus olup bu konuda farklı i'caz teorileri vardır. Kimileri i'caz vasfını Kur'an'ın içeriğinde ararken kimileri, üslup özellikleri ve belagatında aramışlar, kimileri de metnin esasen mu'ciz

¹ Bkz: el-Kasas/49, Hûd/13, et-Tur/34, el-İsrâ/88, el-Bakara/23, Yunus/37-38.

olmadığını; ama Allah'ın Kur'an'ın bir benzerinin getirilmesini engellediğini savunmuştur. Ancak bu i'caz teorilerinden en çok öne çıkan ve en fazla taraftar kazanan teori, i'cazı Kur'an'ın üslup özelliklerinde; yani fesahat ve belagatında arayan nazm (sözdizimi) teorisidir.²

Abdülkâhir el-Cürçânî (ö. 471/1078) tarafından temelleri atılan ve Zemahşerî tarafından Kur'an'ın bütününe tatbik edilen bu teoriye göre Kur'an'ı mu'ciz kılan vasıf onun yerli yerinde bir sözdizimine sahip olması ve cümle tercihlerinin ve cümleleri oluşturan kelimelerin hiçbirinin yerini yadırgamaması, bir bakıma Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın (ö. 1194/1780) dediği gibi “*Deme bu niçin böyle, yerindedir o öyle*”³ beytinin Kur'an'ın bütün ayetlerinde tezahür etmesidir. İşte belagatın üç fenninden birisi olan Meânî fenni, Cürçânî'nin bu teorisi ile şekillenmiş ve bu fende isnad, fasl-vasl, icâz-itnâb-müsâvât ve kasr gibi konular mukteza-yı hale mutabakat açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusunu teşkil eden haber ve inşa üslûbu, Belâgat ilminin üç fenninden biri olan meânî ilminin başta gelen ve hacmi en geniş konularından biridir. Bilindiği üzere Meânî ilmi, sözü muktezâ-yı hale uygun bir şekilde söylemenin prensip ve kurallarını bilmeyi sağlayan ilim dalı⁴ olup konularını başlıca şu sekiz başlıkta toplamak mümkündür: Haberî isnadın halleri, müsned-i ileyhin halleri, müsnedin halleri, fiile taalluk eden diğer öğelerin halleri, kasr, "haber-inşa", "fasl-vasl" ve "icâz, itnâb ve müsâvat".

Meânî ilminin esaslı bir bölümü olan haber ve inşa kısaca konuşanın muhatabın durumuna göre söylediği yargı veya talep bildiren ifadelerdir. Giriş, iki bölüm ve sonuçtan müteşekkil olan araştırmanın birinci bölümünde haber-inşa üslubu belagat literatüründeki sistematığe uygun olarak teorik açıdan incelenmiş, ikinci bölümde ise Bakara sûresine tatbik edilmiştir. Uygulama için Bakara suresinin seçilmesinin nedeni, bu sûrenin hacim itibarıyla Kur'an'ın en büyük sûresi olması ve konularının çeşitlilik arzemesidir.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Bekir Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürçânî, *Deâilü'l-i'câz, Sözdizimi ve Anlambilim-Önsöz*, thk Osman Güman, (İstanbul: Litera Yayın, 2008) s.11-12

³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1407/1987), s.762

⁴ el-Hatip Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvinî, *Telhis'ül-Miftah*, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1312/1895) s.13; Saadeddin Mesud b. Ömer, et-Teftazânî, *el-Mutavvel*, (Beirut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1421/2001), s.170; Nusrettin Bolelli, *Belagat*, 7. Baskı (İstanbul; İFAV, 2012), s.189.

Araştırmanın Amacı

Haber-inşa üslubu bağlamında Kur'an-ı Kerim'in belagat özelliklerini tespit etmek, haber ve inşa ifadelerinin farklı kullanımlarındaki maksatlara dikkat çekmek ve bu bağlamda Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için sadece gramer ve sözlük bilgisinin yeterli olmadığını, ayrıca belagat ilmini de ileri derecede bilmenin gerekliliğini vurgulamaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kaynak tarama yöntemi esas alınmıştır. Hazırlık aşamasında konuyla alakalı tez çalışmalarının olup olmadığı araştırılmış, sonrasında meâni ve hususen haber-inşa konusunda mevcut olan kaynaklar araştırılarak konunun teorisi incelenmiştir. İkinci aşamada Bakara sûresinde geçen konuyla ilgili örnekler tesbit edilmiş ve belagat literatüründeki sistematığe uygun bir şekilde incelenmiştir. Ayetler haber ve inşa üslûbu açısından ikiye taksim edilmiş, ardından bu ana başlıklar edebî amaçlarına göre bölümlere ayrılarak haber ve inşa üslûbunun sûre üzerinde tatbiki yapılmıştır. Araştırmada sûrenin tüm ayetleri bu üslûb açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olmakla birlikte, örneklerin maksadın hasıl olduğu miktarda zikredilmesi ile yetinilmiş ve imkan ölçüsünde temsil gücü yüksek örneklere ağırlık verilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Belagat kitapları içinde dağınık bir şekilde yer alan Haber ve İnşa üslûbunun bir arada zikredilmesi çalışmamız açısından dikkat çeken bir hususiyet olmakla beraber Bakara sûresinin Belagat açısından bâ-husus Haber ve İnşa üslûbu açısından inceleyen ilk ve tek eser olması da kayda değer bir ehemmiyet arz etmektedir.

Araştırmanın Kaynakları

Tespit edebildiğimiz kadarıyla tefsir ve belagat literatüründe haber-inşa üslubuna ilişkin bilgiler dağınık bir şekilde mevcut olmakla birlikte Türkçe ve Arapça literatürde, haber ve inşa üslubunun Bakara sûresine tatbikini ele alan müstakil bir çalışma mevcut değildir. Bu itibarla çalışmamız Arap dili ve tefsir alanına katkı sunan ve özgünlük niteliği taşıyan bir çalışma hüviyetindedir. Haber ve İnşa üslûbuna yönelik yapılan tez ve makale çalışmaları incelenmiş olup tesbit edilen tez çalışmaları şunlardır: Mustafa Irmak, Haber ve İnşâ- Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri, Saliha Ayyıldız,

Haber ve İnşâ Üslûbunun Yusuf Sûresindeki Anlam ve Yansımaları, Nida Sultan Çelikkaya, Haber Üslûbu ve Haberin Muktezâ-yı Zâhire Uygun Gelmemesi Durumu (Kur'an-ı Kerîm örneği), Sahl Dershawi, İbrahim Sûresinin Belâgat Açısından İncelenmesi ve Mustafa Kayapınar Belagatta Talebî İnşâ (Dilek Bildiren Anlatımlar). Ayrıca bu üsluba yönelik yapılan makale çalışmaları olarak Süleyman Gezer'in İnşâ Haber bağlamında Kur'ân Dilinin Yapısı, Tahsin Görgün'ün İnşâ-Haber ve Kur'ân'ın anlaşılması- Söz Eylem Teorisinin Tarihi Üzerine, M. Akif Özdoğan'ın Arap Dilinde Muhatapı İkna Etme Açısından Haberi Cümlede Tekid Edatlarının Rolü ve Avnullah Enes Ateş'in Bir Tercüme Problemi Olarak Kur'an'da Haber ve İnşâ Cümlelerinin Mecazi Kullanımları adlı çalışmaları mevcuttur.

Teori ve pratik olmak üzere iki esaslı bölümden teşekkül eden çalışmanın teorik bölümünde Arap dili belagatının klasik ve çağdaş dönemde temel başvuru kaynakları imkân ölçüsünde kullanılmaya çalışılmıştır. Kullandığımız klasik dönem kaynakları Abdülkâhir el-Cürcânî'nin Delâilü'l-i'câz'ı, Sekkâkî'nin Miftâhu'l-ulûm'u, Kazvî'nin et-Telhîs ve el-İzâh adlı eserleri ve Sadeddin et-Teftâzânî'nin et-Telhîs üzerine yazdığı Muhtasarü'l-meânî ve el-Mutavvel adlı şerhleridir. Çağdaş dönemde ise Seyyid Ahmed el-Haşimî'nin Cevahirü'l-belaga'sı, Mustafa Emin ile Aliyyü'l-Cârim'in el-Belagatü'l-vadiha'sı ve Abdurrahman Habenneke el-Meydanî'nin el-Belagatü'l-arabiyye'si ve Fadıl Hasan Abbas'ın el-Belâgah Fünûnühâ ve Efnânühâ adlı eserleridir. Nusrettin Bolelli'nin Belagat adlı eseri de başvuru kaynaklarımız arasında yer almaktadır.

Haber ve inşa üslûbunun Bakara sûresine tatbik edildiği ikinci bölümde ise Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) el-Keşşâf'ı ve meâl olarak Murat Sülün başkanlığında bir heyet tarafından Türkçe'ye kazandırılan Keşşaf Tefsiri başta olmak üzere Tahir b. Aşur'un et-Tahrîr ve't-tenvîr'i, Ebu's-Suûd'un İrşadü'l-akli's-selîm'i ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın Türkçe tefsir literatüründe bir klasik haline gelen Hak Dini Kur'an Dili adlı eseri sıklıkla kullandığımız eserler arasındadır.

BÖLÜM 1: BELAGAT İLMİNDE HABER VE İNŞÂ

1.1 Haber Üslûbu

1.1.1. Bir Belagat Terimi Olarak Haber

Hubr (الخبر) masdarından türemiş bir isim olan “haber” lafzı, sözlükte “bir şeyi gereği gibi bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak” demektir.⁵ Belagat terimi olarak ise "Söyleyeni dikkate alınmaksızın doğru ve yalana ihtimali olan söz" olarak tanımlanır.⁶ Kazvini (ö.739/1338) haberi “Kelamdan anlaşılan nisbetin/hükümün dış dünyada örtüşüp örtüşmediği harici bir nisbetin/gerçekliğin var olmasıdır”⁷ şeklinde tanımlamıştır. Bir diğer tanıma göre sözü söyleyen hakkında "bu şahıs, sözünde doğrudur veya yalancıdır" denilmesi mümkün olan bir sözdür.⁸ Bir başka tanıma göre ise kendisini söylemeksizin medlülü hariçte (dış dünyada) gerçekleşen kelimadır. Sözelimi “İlim faydalıdır.” cümlesi bir haber olup söz konusu fayda, bu cümle telaffuz edilse de edilmese de ilim için sabit olan bir vasıftır; çünkü ilmin faydası, verilen habere bağlı olmaksızın bilfiil mevcuttur.⁹

Belagat alimleri, haberin doğru ve yalan olmaya ihtimali olan söz olduğu hususunda ittifak etmekle birlikte bir haberin sıdk ve kizbinin ne demek olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Belagatçıların geneline göre bir haberin doğruluğu vakıaya uygun düşmesi; yanlışlığı ise vakıaya ters düşmesidir.¹⁰ Sözelimi “İlim faydalıdır” cümlesinde özne ile yüklem arasında kurulan ilişki; yani ilmin faydalı olduğu hususu, dış dünyadaki gerçekliğe uygun düştüğü için bu haber doğrudur. “Cehalet faydalıdır.” cümlesinde ise

⁵ Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Faris b. Zekeriyya, *Mu'cemu'l-Mekâyisi'l-Lugat*, Thk. Abdüsselam Muhammed Harun, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1399/1979), 2/239; er-Râgıb el-İsfehânî ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, (Riyad: Mektebetü Nezar Mustafa Elbaz, t.y.), I/188; Ebu'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem, İbn Manzur, *Lisânü'l-arab*, 1. Baskı (Beyrut: Daru Sâdır, 1300/1883), Bkz: Haber maddesi, 4/226; Yusuf Şevki Yavuz, “Haber”, (İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 1996), 14/347.

⁶ Ebu Bekr Muhammed b.Ali, es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, (Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1403/1983), s.164; et-Teftazânî, *el-Mutavvel*, s.172; Ali b. Muhammed, Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemu't-ta'rifât*, thk. Muhammed Sâdık el-Minşâvî, (Kahire: Dâru'l-Fazilet, 1403/1983), s.84; el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-belâğa*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), s.55; Fazıl, Salih, es-Samerrâî, *el-Cümletü'l-arabiyye Te'lifühâ ve Aksâmuhâ*, (Ürdün: Dâr'ul-fikr, 1428/2008), s.168. el-Meydânî, Habenneke Hasan Abdurrahman, *el-Belagat'ül-arabiyye* (Lübnan: Dâr'u-l-kalem,1416/1996), 1/167

⁷ Ebû Bekir Abdülkâhîr b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürcânî, *Deâilü'l-i'câz*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Ebu Fahr, (Kahire; Mektebetü'l-Hancı, t.y.) s.528-529; el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.13.

⁸ Aliyyü'l-Cârim, Mustafa Emin, *el-Belagat'ül-Vâdiha*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1431/2010), s.117-118.

⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.55.

¹⁰ et-Teftazânî, *a.g.e.*, s.173

özne ile yüklem arasında kurulan ilişki; yani cehaletin faydalı olduğu hususu, gerçeğe uygun düşmediği için bu haber yanlıştır.

Azınlık bir grup tarafından savunulan bir diğer görüşe göre ise haber gerçeğe uygun düşmese dahi haber verenin inancına uygun düşmesi halinde doğru sayılır.¹¹ Mutezilî bir âlim olan Nazzam (ö. 231/845) tarafından savunulan bu görüşe göre haberin doğru ve yanlış olması -velev ki dış dünyadaki gerçekliğe uygun düşmesin- haberî verenin inancıyla örtüşüp örtüşmediğine bağlıdır. Eğer haberî veren kişinin söylediği haber, inancına uyuyorsa gerçeğe uygun düşmese de doğrudur. Yine verilen haber sözü söyleyenin inancına uygun değilse dış dünyadaki gerçekliğe uygun düşse dahi yalan bir haberdir.¹² Sözelimi, "Gökyüzü altımızdadır." diyen kişi, gerçekten de gökyüzünün insanların altında olduğuna inanıyorsa bu söz gerçeğe uygun düşmemekle birlikte sözü söyleyenin inancına uygun olduğu için doğru kabul edilir. "Sema üstümüzdedir." sözü ise, söyleyen gökyüzünün insanların üstünde olduğuna inanmıyorsa gerçekte örtüşmesine rağmen yalan sayılır.¹³

Mutezileden olan Câhız (ö. 255/869) ise haberin doğru ve yanlış şeklinde iki kategoriye indirgenmesini doğru bulmayarak bu ikisi arasında bir vasıta yani ara kategori olduğunu iddia etmiştir. Haberin doğruluğunun hem dış dünyadaki gerçekliğe ve hem de haberî verenin itikadına bağlı olduğunu; haberin yanlışlığının ise dış dünyadaki gerçekliğe ve haberî verenin inancına uygun olmamasına bağlı olduğunu söylemiştir. Bu iki kısmın dışında kalan haberler ise ona göre ne doğru ne de yanlış olup bu ikisi arasında bir yerdedir.¹⁴

Cahız'a göre doğruluk-yanlışlık itibarıyla haberin altı türü vardır:

- 1- Hem dış dünyadaki gerçekliğe hem de haber verenin inancına uygun düşen haber: Mesela bir Müslümanın "İslam haklıdır" sözü hem gerçeğe hem de söyleyenin inancına uygun düştüğü için doğrudur.
- 2- Ne dış dünyadaki gerçekliğe ne de haber verenin inancına uygun düşen haber: Mesela tehdit edilen bir Müslümanın "Küfür haklıdır" sözü dış dünyadaki gerçekliğe de sözü söyleyenin inancına da uygun olmadığı için yalan/yanlış bir haberdir.

¹¹ Fahreddin, Muhammed, b.Ömer, er-Razî, *Nihayet'ül-icaz fi-Dirayet'il-icaz*, (Kahire: Matbaatü'l-âdâb ve'l-müeyyed, 1317/1900), s.37 es-Sekkâkî, a.g.e., s.252; el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.14, Şeyh Behâüddin es-Sübki, *Arus' ul-efrâh fi şerh-i telhis'il-miftah*, (Kahire: el-Mektebetü'l-asriyye, 1423/2003), 1/106; et-Teftâzânî, a.g.e., s.173

¹² et-Teftâzânî, a.g.e., s.173

¹³ et-Teftâzânî, a.g.e., s.173

¹⁴ Sübki, a.g.e., 1/109; et-Teftâzânî, Mutavvel, s.175-176

3- Dış dünyadaki gerçekliğe uygun düşmekle birlikte haber verenin inancına uymayan haber. Mesela "İslam haklıdır" diyen bir kâfirin bu sözü, dış dünyadaki gerçekliğe uygun düşüyorsa da kâfirin inancına uygun değildir. Dolayısıyla bu haber ne doğru ne de yalandır.

4- Haber verenin haber hakkında herhangi bir inancı olmayıp dış dünyadaki gerçekliğe uyan haber. Bir delinin "Dünya dönüyor" sözü vakıya uygun düşse de delinin bu konuda inancı olmadığı için doğru ya da yalan nitelemesi yapılamaz.

5- Dış dünyadaki gerçekliğe uygun düşmemekle birlikte haber verenin inancına uygun olan haber. Mesela "Küfür haklıdır" diyen bir kâfirin bu sözü, inancına uygun düşse de gerçeğe uygun değildir. Bu sebeple bu haberin doğru veya yalan/yanlış olduğu söylenemez.

6- Haber verenin haber hakkında bir inancı olmayıp dış dünyadaki gerçekliğe de uygun düşmeyen haber. Mesela bir delinin "Evren ezeldir" sözü ne gerçeğe uygundur, ne de delinin bu yönde inancı vardır. Cahız'a göre bu tür bir haber de doğru veya yanlış olarak nitelenemeyip ikisi arasında bir yerdedir.¹⁵

Haberî olsun veya olmasın her cümle, mahkûmun aleyh (özne) ve mahkûmun bih (yüklem) olmak üzere iki temel öge içerir.¹⁶ Özneye belagat ilminde müsned-i ileyh adı verilir. Cümlede müsned-i ileyh olan ögeler şunlardır:

- 1- Fail
- 2- Nâib-i fâil
- 3- Mübteda
- 4- Nakıs fiillerin ismi
- 5- ُ vb. harflerin ismi
- 6- Ef'âl-i kulûbun birinci mef'ulü
- 7- Üç mef'ul alan fiillerin ikinci mef'ulü

Yükleme ise belagat ilminde müsned denir. Yüklem olan ögeler şunlardır:

- 1-Tam fiil
- 2- Mübtedanın haberi
- 3- Nakıs fiillerin haberi
- 4- ُ vb. harflerin haberi
- 5- İsim fiiller

¹⁵ el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.14; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.175-176

¹⁶ Abdülaziz Atik, *Fi'l-Belâgah İlmü'l-Meânî-el-Beyan- el-Bedi'*, (Beyrut: Dâru'n-nehdati'l-karibe, t.y.), s.44

6- Emir fiili yerine kullanılan masdarlar

7- Ef'âl-i kulûbun ikinci mef'ulleri

8- Üç mef'ul alan fiillerin üçüncü mef'ulleri

Cümlede bu iki temel öge haricindeki diğer bütün ögeler anlamı tamamlayan ek birer kayıttan ibaret olup belagat âlimleri bu ögelere “fazla” ve “müteallikâtü'l-fiil” adını vermişlerdir.¹⁷

1.1.2. Haber Cümlesinin Kuruluş Gayeleri

Bir haberin muhataba iletilmesinde iki temel maksat vardır. Birinci maksat, cümlenin içerdiği hükmü/yargıyı muhataba bildirmektir. Bu tip haberlerde temel amaç, muhataba bilmediği bir şeyi bildirerek onun bu haberden istifade etmesini sağlamaktır. Haber ile gözetilen bu temel gayeye “fâide-i haber” denir. Söz gelimi "Ahmet geldi." cümlesini söyleyen kişi, bu sözüyle Ahmet'in geldiğini bilmeyen muhatabına Ahmet'in geldiğini bildirmiştir. Dolayısıyla burada fâide-i haber söz konusudur.¹⁸

İkinci maksat ise, muhatabın bilgisi dahilinde olan bir şeyi kendisinin de bildiğini ifade etmektir. Bu tip haberlerde cümlenin içeriğini bildirme gayesi olmayıp bu nitelikteki haberlere lâzîmü fâideti'l-haber veya kısaca lâzîmü'l-fâide denir.¹⁹ Mesela dün çarşıda olan birine “Dün çarşıdaydın” diyen kişi, ona bilmediği bir şeyi bildiriyor değildir; aksine onun bildiği bir şeyi; yani çarşıda olduğu hususunu kendisinin de bildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla burada lâzîmü fâideti'l-haber söz konusudur.²⁰

Haberî bir cümlede, temel iki maksat bunlar olmakla birlikte bazen bağlamdan anlaşılan başka maksatlar da mevcut olabilir.²¹ İlk iki maksada nispetle daha tali nitelikteki bu maksatların başlıcaları şunlardır:

1- Merhamet Dileme ve Acındırma (الاسترحام): Musa'nın (a.s.) şu duası buna örnek verilebilir: "رَبِّ إِنِّي لَمِ آتَا نَزَّلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ" "Rabbim! Doğrusu bana indireceğin hayra muhtacım' dedi.." (el-Kasas, 24/28) Musa a.s. bu sözünü merhamet dileme amacıyla söylemiştir.²²

¹⁷ el-Kazvîni, *Telhis'ül-Miftah*, s.48; es-Sübkî, a.g.e., 1/103; et-Teftâzânî, Sa'dettin, *Muhtasar'ul-meâni*, (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, t.y.) s.32; el-Cârimi, a.g.e., s.118.

¹⁸ es-Sekkâkî, a.g.e., s.254; el-Kazvîni, *Telhis'ül-Miftah* s.15; es-Sübkî, a.g.e., s.112; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.172; el-Hâşimî, a.g.e., s.56; el-Cârimi, a.g.e., s.122

¹⁹ es-Sekkâkî, a.g.e., s.254; El-Kazvîni a.g.e., s.15; et-Teftâzânî, *Mutavvel* s.172; Atik, a.g.e., s.46

²⁰ es-Sekkâkî, a.g.e., s.254; El-Kazvîni a.g.e., s.15; es-Sübkî, a.g.e., s.112; et-Teftâzânî, *Mutavvel* s.172; el-Hâşimî, a.g.e., s.56; El-Cârim, a.g.e., s.124

²¹ el-Hâşimî, a.g.e., s.56; el-Cârim, a.g.e., s.124

²² el-Hâşimî, a.g.e., s.56; Abbas, Fadl Hasan, *el-Belagah Fünûnuhâ ve efnânuhâ*, (Amman: Dâr'ul-Furkan, 1989), s.108

2- Aczini Ortaya Koymak (إظهار الضعف): Mesela Hz. İbrahim (a.s.) رب اني وهن العظم مني "Rabbim! Şüphesiz kemiklerim zayıfladı, gücünü kaybetti" (el-İsra, 17/81)²³ diyerek aczini ortaya koymuştur.

3- Duygusunu İfade Etmek (تعبير عن العواطف): Bu hem üzüntü²⁴ hem de sevinç izhar etmek şeklinde olabilir.²⁵ Belagat literatüründe üzüntü ve sevinç ifade etmek genellikle ayrı maksatlar olarak zikrediliyorsa da sevinç ve üzüntünün birer duygudan ibaret olması hasebiyle bunları duygu ifadesi başlığı altında toplamak mümkündür. Üzüntüsünü dile getirmeye şu örnek verilebilir: Hz. Meryem'in annesi, doğuracağı çocuğun Mescid-i Aksa'ya hizmetçi olmasını adamıştı. Ama erkek çocuk beklerken bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Bir kız çocuğunun mescide hizmetçi kılınması ise Yahudilikteki kurallar gereğince mümkün değildi. Bunu bildiği için adağını yerine getiremeyeceği düşüncesiyle رب اني وضعتها انثى "Rabbim (beklentimin aksine ne yazık ki) bir kızım oldu" (Ali imran 3/36) diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.²⁶ Sevincini dile getirmeye ise şu örnek verilebilir: "De ki: Hak geldi, batıl yok oldu." (el-İsra, 17/81) âyetinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) söylemesi emredilen bu söz, hakkın gelip batılın yok olduğunu bildirmekten ziyade sevincini ifade etme amacıyla irad edilmiş bir haberdur.²⁷ Hâşimi sevinç ifade etmeyi izhâr-ı ferah (başına gelen iyilik sebebiyle ferahlamak) ve izhâr-ı şemâte (başından giden bir kötülük sebebiyle ferahlamak) şeklinde ikiye ayırarak bu ayet-i celîlenin her ikisinin de kullanımına örnek olduğunu ifade etmiştir.²⁸ Okul eğitimini tamamlayan bir öğrencinin "Nihayet diplomamı aldım" demesi de izharı feraha bir örnektir.

4-Teşvik Etmek (تحريك الهمة إلي ما يلزم تحصيله): Yunus suresi 26. ayetinde الْخُسْنَىٰ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا "Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır." (Yunus, 10/26) buyrulmak suretiyle Cennet nimetleri haber verilerek müminler hayırlı ameller yapmaya teşvik edilmiştir.²⁹

²³ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.169-170; el-Hâşimî, a.g.e., 56; Abbas, a.g.e., s.108; Atik, a.g.e., s.60

²⁴ Atik, a.g.e., s.21

²⁵ Abbas,a.g.e., s.109

²⁶ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.169; el-Hâşimî, a.g.e., s.56

²⁷ el-Hâşimî, a.g.e., s.56; Abbas, a.g.e., s.109

²⁸ el-Hâşimî, a.g.e., s.56

²⁹ et-Teftâzânî,a.g.e., s.172; el-Hâşimî, a.g.e., s.56; Atik, a.g.e., s. 63

5- Azarlamak ve Kınamak (التوبيخ):³⁰ Mesela uyanma vaktinin gelmesine rağmen hala uyumaya devam eden kişiye الشمس طالعة “Güneş doğdu, güneş.” diyen kişi, güneşin doğduğunu bildirmekten ziyade, hala kalkmadığı için onu azarlamaktadır. Nitekim Türkçedeki “Üsküdar'da sabah oldu.” deyimini de bunu ifade etmektedir.

6- Mertebeler Arasındaki Farkı Hatırlatmak (التذكير بما بين المراتب من التفاوت): Sözgelimi لا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرِ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ *oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar.*” (en-Nisa, 4/95) Bu ayette amaç sözün içeriğini bildirmekten ziyade Allah (cc.) yolunda cihad edenlerle cihad etmeyenler arasındaki konum farklılığını hatırlatmaktadır.³²

7- Övmek ve Övünmek (المدح والفخر): Haber bazen övme ve övünme amacıyla söylenebilir.³³ Mesela اللهم أنت خالق السموات و الأرض *"Allahım! Sen yerleri ve gökleri yaratansın."* diyen kişi bu sözünü, Allah'ı övmek ve tazim etmek amacıyla söylemiştir.³⁴ Ebu'l-Alâ el-Mearî'nin şu beytinde ki amaç da kendini övmektir:

ولي منطق لم يرض لي كنه منزلي
علي اني بين السماكين نازل

*“Benim öyle bir dilim (aklım) vardır ki benim gerçek mansıbıma razı olmuyor. Hâlbuki benim öyle yüce değerim var ki sanki ben el-Azel ve er-Ramih ismindeki iki yıldız arasında bulunuyorum.”*³⁵

8- Öğüt Vermek (الوعظ): Mesela Ali İmran suresinde yer alan كل نفس ذائقة الموت *"Her nefis ölümü tadacaktır."* (Ali imran, 3/185) ayetinde herkesin ölümlü olduğu bildirilmiştir. Halbuki bu, muhatapların malumudur. Dolayısıyla amaç bunu muhataba bildirmekten ziyade dünya hayatının sonlu olduğunu, insanların ahiret hayatı için hazırlık yapmaları gerektiğini öğütlemektedir.³⁶

³⁰ el-Hâşimî, a.g.e., s.56; el-Meydânî, a.g.e., s.174

³¹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.172; el-Hâşimî, a.g.e., s.56; Abbas, a.g.e., s.109

³² el-Hâşimî, a.g.e., s.56; Abbas, a.g.e., s.109

³³ Atik, a.g.e., s.62

³⁴ el-Meydânî, a.g.e., s.173; Atik, a.g.e., s.62

³⁵ el-Cârim, a.g.e., s.125

³⁶ el-Meydânî, a.g.e., s.174; Abbas, a.g.e., s.109

9- Küçümseme ve Hakaret Etme (التَّخْفِيرُ وَالْإِهَانَةُ وَ الشَّتِيمَةُ): Muhatabına “Sen zina çocuğusun.” diyen kişinin amacı ona şahsıyla ilgili bir gerçeği bildirmekten ziyade ona hakaret etmektir.³⁷

10- İğnelemek/İmada Bulunmak (التعريض): "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle!" deyiminde de ifade edildiği üzere bir söz muhataptan başkasını uyarmak amacıyla söylenebilir.³⁸ Mesela Âl-i İmran suresindeki Yahudilerle ilgili bir bağlamda “De ki Allah doğru söyledi. قل صدق الله فاتبعوا ملة إبراهيم حنيفا وما كان من المشركين” (Âl-i İmran, 3/95) ayetinde “Allah doğru söyledi” ifadesi ile Yahudilerin yalan söylediğine imada bulunulmuştur.³⁹

11- Müjde ve Tehdit (الوعد والوعيد): Vaad, gelecekte muhatabın yararına olacak şeylerin sözünü vermektir. Aynı kökten türeyen vaîd masdarı ise tehdit demektir. Vaad cümleleri Arapça da genellikle س ve سوف harfleriyle ifade edilir. Örneğin رُبُّكَ وَسَوْفَ يُعْطِيكَ رُبُّكَ “İleride Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın!” (ed-Duha, 93/5) ayetinde haberî cümle vaad manası içermektedir.⁴⁰ Bazen haber cümlesi muhatabı tehdit etmek için de söylenebilir. Örneğin وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ “O zalimler, nasıl bir yıkımla karşılaşıp alt üst olacaklarını yakında anlayacaklar” (eş-Şuarâ, 26/227) ayetinde zalimler işledikleri zulümler sebebiyle tehdit edilmiştir.⁴¹

12- Hatırlatma ve İyiliklerini Sayma (الامتنان والتذكير): Haberî cümleler muhatabına bir şeyi veya yapılan bir iyiliği hatırlatma amacıyla da söylenebilir. Ölüm esnasında olan bir kişiye kelime-i şهادeti وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ denilmek suretiyle ona kelime-i şهادeti söylemesi telkin edilir.⁴² İyilikleri hatırlatmaya örnek olarak وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا “Allah’ın size olan nimetini hatırlayınız. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O’nun

³⁷ el-Meydânî, a.g.e., s.174

³⁸ el-Meydânî, a.g.e., s.174

³⁹ ez-Zemahşeri, Cârullah, Mahmud b. Ömer Muhammed, *el-Keşşaf an-Hakâik-ı gavâmizî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-tevil*, Thk. Şahin Muhammed Abdusselam, (Beyrut, D'ar'ul-kütüb'il-ilmiiyye, 2009), I/378

⁴⁰ Irmak, Mustafa, *Haber ve İnşa, Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri*, 1. Baskı, (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), s.102

⁴¹ es-Suyûtî, *Mu'terakû'l-akrân*, 1/322; Atik, a.g.e., s.64

⁴² el-Meydanî, a.g.e., s.175

nimeti sayesinde kardeş oldunuz." (Âl-i imran, 3/103) âyeti örnek olarak verilebilir. Cümle Allah'ın (c.c.) insanların birbirlerine düşmanken kalplerini yumuşatıp onları kardeş kılma nimetini hatırlatma amacıyla irad edilmiştir.⁴³

13- Sebep Bildirme (التعليل): Haberî cümleler önceki cümlelerin sebebini belirtme amacıyla da ifade edilir. *"Olaçak şey* قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ *değil! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey doğrusu"* (Hud, 11/72) ayetinde İbrahim'in (a.s.) eşi Sare'nin çocukla müjdelendiği zaman konuyu yadırgamasının sebebini belirtmek üzere söylemiş olduğu *"Bu gerçekten şaşılacak bir şey doğrusu"* sözü ta'lîle örnek verilebilir.⁴⁴

14- Sakındırma (التحذير): Haberî cümleler bazen sakındırma anlamında kullanılabilir. Kur'ân-ı Kerim'de müşriklerin ve İsrailoğulları'nın içinde bulunduğu durumları anlatan ayetler genelde müslümanları bu durumlardan sakındırma amacıyla irad edilmiştir.⁴⁵

15- Teselli Etme (التسليّة): Haberî cümleler zor duruma maruz kalan muhatabı teselli etme amacıyla da söylenir. *"Şüphesiz, Biz seni müjdeleyici ve korkutucu olarak gerçek ile gönderdik. Sen sorumlu olacak değilsin cayır cayır yanan Ateş'in sahiplerinden!"* (el-Bakara, 2/119) Ayet müşrikler ile Ehli kitabın kötü muamelelerine maruz kalan Hz. Peygamberi teselli amacıyla irad edilmiştir.⁴⁶

16- Şaşırma (التعجب): Zemahşerî'nin tarifine göre taaccüb bir şeyi dinleyenlerin kalbinde büyüttür. Haberî cümleler bazen karşıdaki muhatabı bir durum karşısında şaşırtma ve onu büyük göstererek hayret etmesini sağlama amacıyla kullanılabilir.⁴⁷ Örneğin şu ayette *كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۗ* "Ağızlarından çıkan bu söz ne kadar çirkin!" (el-Kehf, 18/5) haberî cümle onların sarfettiği sözlerin çirkinliğini mübalağa ederek, taaccüb anlamında kullanılmıştır.⁴⁸

17- Haberin Mecazen İnşâ Anlamında Kullanımı: Haberin asıl anlamı dışında kullanıldığı yerlerden biri de inşâ'dır. Haber cümlesi emir, nehiy, dua ve temenni gibi

⁴³ el-Meydânî, a.g.e., s.175

⁴⁴ Irmak, a.g.e., s.95

⁴⁵ Irmak, a.g.e., s.107

⁴⁶ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/492

⁴⁷ Atik, a.g.e., s.63

⁴⁸ es-Suyûtî, *Mu'terakü'l-akran*, 1/321

inşa türlerinden biri anlamında kullanılabilir. Sözelimi والمطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء "Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç âdet sûresince beklerler." (el-Bakara, 2/228) ayetinde "beklerler" ifadesi her ne kadar haberî bir kip olsa da "beklesinler" anlamında kullanılmıştır.⁴⁹

الحجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ "Hac (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, **artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapsak, kavga etmek yoktur.**" (el-Bakara, 2/197) ayetindeki bu cümlede ise Meydânî her ne kadar haber üslûbu bulursa da nehiy manasının kastedildiğini ifade etmiştir.⁵⁰

Haber cümlesinin temenni anlamında kullanımına ise şu ayet örnek verilebilir: وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ "Ve o zaman Allah, size iki topluluktan birini va'd ediyordu ki, sizin olsun! Siz ise arzu ediyordunuz ki güçsüz olan sizin olsun!" (el-Enfal, 8/7) ayetinde İrmak bu haberî cümlenin temenni anlamında kullanıldığını ifade etse de⁵¹ bize göre bu haberî cümle lazımlı fâide amacıyla kullanılmıştır.

Arap dilinde haber cümlesinin dua anlamında kullanımı da variddir. Örneğin yapısal olarak "Allah Zeyd'i bağışladı" anlamına gelen غفر الله لزيد cümlesi "bağışlasın" anlamında kullanılır.⁵² Buna ilaveten Allah (c.c.) ondan razı olsun ve Allah (c.c.) sana merhamet etsin anlamında kullanılan يرحمك الله, رضي الله عنه cümleleri de bu amaca örnek olarak verilebilir.

تبت يدا ابي لهب وتب "Ebu Leheb'in iki eli kurusun/kahrolsun, kendisi de." (el-Mesed, 1/111) ayetinde ise تب fiili beddua anlamında kullanılmıştır.⁵³

1.1.3. Haber Cümlesinin Çeşitleri

Bir haber, isim veya fiil cümlesi suretinde iletilebilir.

1- İsim Cümlesi: Mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi bir şeyin diğer bir şey için sabit olduğunu; yani haber vasıtası ile mübteda'da bir niteliğin mevcut ve sabit olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴ Mesela; الْأَرْضُ مُتَحَرِّكَةٌ "Yeryüzü hareket etmektedir" cümlesi

⁴⁹ el-Meydânî, a.g.e., s.176

⁵⁰ el-Meydânî, a.g.e., s.176; Atik, a.g.e., s.63

⁵¹ İrmak, a.g.e., s.100,

⁵² el-Meydânî, a.g.e., s.177; Atik, a.g.e., s.64; İrmak, a.g.e., s.96

⁵³ İbni Ukayle el-Mekkî, ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî ulûmi'l-Kur'ân, 1.Baskı, (Birleşik Arap Emirlikleri: Camiatü's-şarika, 2006), s.42; Bolelli, a.g.e., s.203

⁵⁴ er-Râzî, a.g.e., s.41; el-Hâşimî, a.g.e., s.67; el-Cârim, a.g.e., s.117 (dipnot); Bolelli, a.g.e., s.202

isim cümlesi olup hareket niteliğinin yeryüzü için sabit ve mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Bazen isim cümlesi birtakım karineler ile asıl manasından çıkıp yenilenme ve süreklilik ifade edebilir. Mesela kelamın övgü ve yergi bağlamında söylenmiş olması süreklilik ifadesi için bir karinedir. Örneğin; *وانك لعلي خلق عظيم* "*Şüphesiz ki sen mükemmel bir ahlak üzeresin.*" Ayetindeki isim cümlesi, Peygamberimiz (s.a.v.) hakkında övgü bağlamında söylendiği için kesin bir süreklilik ve yenilenme ifade etmektedir.⁵⁵

2- Fiil Cümlesi: Üç zamandan birine karinesiz delalet edebilen fiil cümlesi, fiil-fail ya da fiil- nâib-i failden oluşur. Fiil cümlesi bir eylemin belli bir zaman içerisinde gerçekleştiğini ifade eder. Mesela *أمطرت السماء* "Yağmur yağdı" cümlesi yağmurun geçmiş zamanda yağdığını ifade eder ama süreklilik anlamı taşımaz.⁵⁶

Bazen de fiil cümlesi bir karine ile süreklilik ifade edebilir. Sözgelimi, Mütenebbî'nin (ö. 354/965) Seyfûddeve'yi övmek için söylediği bir şiirde geçen şu beyitte fiil cümlesi övgü karinesi ile eylemin sürekliliğini ifade etmektedir:

تدير شرق الارض والغرب كفه وليس لها يوما عن المجد شاغل

"Onun eli, dünyanın doğusunu da, batısını da idare eder. Hiç bir gün, o eli şereften alıkoyan bulunmaz."⁵⁷

Fiil cümlesi beyan basamağında isim cümlesinden daha alt seviyededir. Zira isim cümlesinde özne ile yüklem arasında nisbetin iki kez tekrarlanması sebebiyle isim cümlesinin ifade ettiği anlam daha kuvvetlidir. Birincisinde haberin mübtedanın lafzına isnadı söz konusudur. İkincisinde ise haberin haberde veya tabi'lerinde gizlenen ve mübtedaya dönen zamire isnadı söz konusudur. Örneğin *زيد قائم* "Zeyd ayaktadır" dediğimizde *قائم* kelimesinde *زيد*'e dönen zamir vardır. İlk isnad Zeyd'e; ikinci isnad ise Zeyd'e raci olan zamiredir. Bu şekilde isnadın tekrarlanması fiilin tekrarı mesabesinde olduğu için anlam daha kuvvetlidir.⁵⁸

Bazen isim cümlesinde haberde ve tabiilerinde mübtedaya dönen zamir bulunmadığı zaman isnad tekrarı olmadığından bu cümlenin beyan basamağında fiil cümlesinden bir farkı olmaz. Örneğin *القمح البر الذي ن صنع منه خبزنا كله* "*Kamh, kendisinden ekmeğimizi*

⁵⁵ Ebû Bekir Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed el-Cürcânî, *Deâilü'l-i'câz, Sözdizimi ve Anlam Bilim*, thk. Osman Güman, (İstanbul: Litera Yayın, 2008), s.157-158;

⁵⁶ er-Râzî, a.g.e., s.41

⁵⁷ er-Râzî, a.g.e., s.41; el-Cârim ,a.g.e., s.117-118 (dipnot); Bolelli, a.g.e., s.204-205

⁵⁸ el-Meydânî, a.g.e., s.351

yaptığımız buğdaydır" isim cümlesi, haberinde ve tabilerinde mübtedaya dönen zamir bulunmadığından dolayı beyan basamağında fiil cümlesi ile aynı seviyededir.⁵⁹ Cümleler arasındaki bu fark bilindiğinden haberin söylenmesindeki amaç zamana vurgu yapmaksızın sadece isnadın sabit olduğunu haber vermekse haberin isim cümlesi şeklinde söylenmesi gerekir. Eğer amaç isnatla beraber belirli bir zamana vurgu yapmaksızın o halde fiil cümlesi olarak söylenmesi daha güzel olur.⁶⁰

Cümlenin söylenmesinin amacı muhataba açıklama yapmak ve beyan etmek olduğundan sözü söyleyenin, muhataba hastanın halini teşhis eden ve hastalığını tedavi edecek ilacı veren doktor gibi olması gerekir. Sözün boşuna ve lüzumsuz olmaması için ihtiyaç miktarından fazla, kastedilen manayı bozmaması için de ihtiyaçtan az olmaması gerekir. Sözünü söylerken muhatabın durumunu -haberî bilip bilmemesi, haber hakkında tereddüt edip etmemesi veya haberî inkâr edip etmemesi gibi- göz önünde bulundurması icap eder. Muhatabın durumuna göre haber tekidsiz veya tekidli ya da birkaç Tekidli getirilebilir ve bu itibarla ibtidâî, talebî ve inkârî gibi kısımlara ayrılır.⁶¹

1.1.3.1. İbtidâî Haber

İster olumlu, ister olumsuz olsun haberî cümlede asıl olan, eğer muktezâ-yı zahir/muhatabın durumu haberin pekiştirilmesini gerektirmiyorsa haberin tekidsiz olarak verilmesidir. Bu durum muhatabın haberin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında bir fikri olmaması ve haberin içeriğine ilişkin zihninde hiçbir bilgi olmaması durumunda söz konusudur. Bu durumda söz, pekiştirmeye ihtiyaç bulunmadığı için durumun gereğine göre te'kidsiz verilir.⁶² Bu haber türüne "ibtidâî" denmesinin sebebi muhatabın konu hakkında herhangi bir bilgisinin olmaması ve verilen haber ile bilgi sahibi olmaya yeni başlamasıdır.

Sözgelimi "أخوك قائم" "Kardeşin ayaktadır." ve "ما أبوك حاضرا" "Baban gelmemiştir." örneklerinde muhatabın söylenen haberin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında herhangi bir bilgisi yoktur. Muhatabın bu haber hakkında herhangi bir şüphe ve tereddüdü de yoktur. Bunun için haber tekide ihtiyaç duyulmadığından tekidsiz olarak verilmiştir. Bazı belagat alimleri ibtidâ-i haberin düz, sıradan ve herkesin kullanabileceği bir

⁵⁹ el-Meydânî, a.g.e., s.351

⁶⁰ er-Râzî, a.g.e., s.41; el-Haşimi, a.g.e., s.57

⁶¹ el-Kazvini, *Telhisül-Miftah*, s.15-16

⁶² el-Kazvini, *Telhisül-Miftah*, s.16; el-Haşimi, a.g.e., s.57

anlatım olduğu için belâgatın bir gereği olarak kabul edilemeyeceğini vurgulamışlardır.⁶³

1.1.3.2. Talebî Haber

Muhatap haberi bilmesine rağmen doğruluğu ve yanlılığı hakkında tereddüt ediyor; zihninde hiçbir kuşku kalmasın istiyorsa o zaman haberî muhatabın zihnine yerleştirmek, kuşku ve tereddüdünü gidermek için bir tekid edatıyla pekiştirmek güzel olur. Bu türden habere "talebî" denmesinin sebebi muhatabın tereddüdü sebebiyle takviye talep edecek durumda olmasıdır.⁶⁴

Mesela *إن الأمير منتصر* "Hiç kuşkusuz komutan muzafferdir" örneğinde muhatap komutanın zafer elde edip etmediği hususunda tereddüt yaşamaktadır ve haberin doğruluğunu teyit etme beklentisi içindedir. Bu durumdaki muhataba haber muhatabın şüphesini izale edecek şekilde *إن* edatıyla tekid edilerek verilmiştir.⁶⁵

1.1.3.3. İnkârî Haber

Muhatap verilen haberî inkâr ediyor ve içeriğini kesinlikle kabul etmiyorsa muhatabın inkar derecesine göre haberin iki veya daha çok açıdan tekid edilmesi gerekir. Tekid müsbet cümlede olduğu gibi menfi cümlede de olur.⁶⁶

Örneğin *إن أحمك قادم* "Gerçekten kardeşin geliyor." cümlesi, başında *إن* (*inne*) edatı bulunduğu ve isim cümlesi ile kurulduğu için iki açıdan tekid barındırmaktadır. *إنه لقادم* "Muhakkak ki o geliyor" cümlesinde ilk ikisine ilave olarak pekiştirme vazifesi gören lâm harfî bulunduğu için üç tekid vardır. *والله إنه لقادم* "Vallahi hiç şüphesiz o gelmektedir" cümlesinde ise yemin ile birlikte dört tekid bulunmaktadır.

Söz konusu bu haber çeşitlerine Kur'ân-Kerim'den şu örnekler de verilebilir: *الله غفور رحيم* "Allah (c.c.) bağışlayan ve merhamet edendir.", *إن الله غفور رحيم* "Şüphesiz Allah (c.c.) Bağışlayan ve merhamet edendir.", *إن الله لغفور رحيم* "Şüphesiz Allah (c.c.) elbette bağışlayan ve merhamet edendir." Cümlelerinde ilk haber pekiştirilmeden ibtidâi,

⁶³ es-Sekkâkî, a.g.e., s.257; Abbas, a.g.e., s.113; Irmak, a.g.e., s.115

⁶⁴ el-Kazvîni, *Telhisül-Miftah*, s.16; el-Hâşimî, a.g.e., s.57

⁶⁵ er-Râzî, a.g.e., s.41; es-Sübkî, a.g.e., 1/119; et-Teftâzânî, a.g.e., s.184; el-Hâşimî, a.g.e., s.57; el-Meydânî, a.g.e., s.182; Abbas, a.g.e., s.113; Bolelli, a.g.e., s.205- 206; Irmak, a.g.e., s.116

⁶⁶ es-Sekkâkî, a.g.e., s.257-258; el-Kazvîni, *Telhisü'l-miftâh*, s.28; es-Sübkî, a.g.e., 1/120; et-Teftâzânî, a.g.e., s.185; el-Hâşimî, a.g.e., s.58

ikincisi "inne" ile pekiştirilerek talebi, üçüncüsü ise "inne" ve müzahlaka lamı ile pekiştirilmiş talebi haberdır.⁶⁷

1.1.3.3.1. Haberin Tekidi

Tekid kelimesi أكد (e-k-d) kökünden türemiş olup “sağlamlaştırmak, pekiştirmek” demektir. Sözlükte ise “güçlendirmek ve sağlam hale getirmek” anlamına gelmektedir.⁶⁸ Kelimenin sözlükteki ilk anlamı, hayvanın semerinin düşmemesi için sırtına kemer ile bağlanmasıdır. İşte bu kemer "tevâkîd ya da teâkîd" olarak isimlendirilir.⁶⁹ Tekid lafzı sonradan sözleşmeleri pekiştirmede kullanılmış; ayrıca birtakım edatlarla haberî cümlelerin vurgusunu artırma anlamında bir terime dönüşmüştür. Konuşanın sözünü tekid etmesinin -pekiştirmesinin- sebebi sözünün gevezelik, şüphe, yanılma ve benzeri şeyler olmadan doğru ve maksatlı bir şekilde kendisinden emin olarak söylemiş olduğu hissini muhataba iletmeğdir.⁷⁰

1.1.3.3.2. İsnad-ı Haberinin Tekid Yolları

İster olumlu ister olumsuz olsun cümlede isnad yani özne ile yüklem arasındaki ilişki tekid edilebilir. Her bir fiil ve isim cümlesinin cümledeki isnadın doğruluğunu ve gerçekliğini pekiştiren tekid edatları vardır. Haberin olumlu ve olumsuz olması farketmez.

Arap dilinde cümlelerin kuruluşunda asıl olan, cümlelerin tekid edatsız olarak gelmesidir. Sözelimi افْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ "Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı." (el-Kamer, 54.1) ayetinde cümle tekidsiz gelmiştir.

Haberî cümledeki isnad yani özne ve yüklem arasındaki ilişki pek çok edatla tekid edilebilir. Duruma göre cümlede bir veya daha çok tekid unsuru da bulunabilir. İsim ve fiil cümlelerine özgü tekid yolları olduğu gibi her iki cümle çeşidi için geçerli tekid yolları da vardır.⁷¹

Cümleyi tekid etmenin başlıca yolları şunlardır:

⁶⁷ er-Râzî, a.g.e., s.41; es-Sübkî, a.g.e., 1/120; et-Teftâzânî, a.g.e., s.184

⁶⁸ el-isfehânî, a.g.e., s.689; İbnü'l-Faris, a.g.e., 6/138; İsmail Durmuş "Tekit" (İstanbul: TDV DİA, 2011), 40/365

⁶⁹ İbnü'l-Faris, a.g.e., 6/138

⁷⁰ el-Meydânî, a.g.e., s.185-186

⁷¹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.184; et-Teftâzânî, *Muhtasarul-meânî*, s.39; el-Meydânî, a.g.e., s.186; Abbas, a.g.e., s.114

1-Mana Olarak Fail (Özne) Olan Kelimeyi Fiilin Önüne Geçirmek: Mesela وَاللّٰهُ

يَعَصْمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ "Seni insanlardan Allah korur Allah! Doğrusu Allah, kâfirler toplumunu doğru yola iletmez." (el-Maide, 5/67)⁷² ayetinde lafza-i celal, mübtedâ kılınarak müsnedün ileyh olmuştur. Fiil kendisine birincisi mübtedâ olarak, ikincisi kendisine dönen müstetir zamirin fail olması suretiyle iki kez isnad edilmiştir. İsnadın tekrarı ise cümlelerin tekrarı yerini tutar. Cümle yapısının bu şekilde kurgulanması ile haberin içeriği tekid edilmiştir.⁷³ Buna örnek olarak Bakara sûresinden şu ayet verilebilir: "الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ" "Şeytan sizi fakirlikle tehdit ediyor ve size çirkin şeyleri emrediyor. Allah ise size bağışlanma ve bolluk va'dediyor." (el-Bakara 2/268) Ayetin ilk cümlesi mana olarak fail olan "şeytan" kelimesinin, ikinci cümlesi ise Lafzatullah'ın mübteda yapılması ile pekiştirilmiştir.⁷⁴

2- İsim Cümlesi ile Tekid: Arap dilinde isim cümlesi sübut ve sùreklilik; fiil cümlesi ise yenilenme ifade eder. Bundan dolayı isim cümlesi fiil cümlesine göre daha tekidli kabul edilir. Ayrıca isim cümlesinin haberî, takdirî olarak mübtedaya dönen bir zamir taşır ki bu durumda isnad tekrar edilerek tekid meydana gelir.⁷⁵ Örneğin اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ "Şüphesiz Allah, her şeyin yaratıcısıdır!" (ez-Zümer, 39/62) ayetinde fiil cümlesi yerine isim cümlesi kullanılarak özne ile yüklem arasındaki ilişki tekrar edilmiştir. İsnadın tekrarı da cümleyi pekiştirmiştir.⁷⁶ Bu tekid yolu ile bir önceki birbirinin aynısı gibi gözükse de ilkinde haberin fiil cümlesi; ikincisinde ise fiilden türemiş bir kelime olması itibarıyla aralarında fark bulunmaktadır.

3- Edatı ile Tekid: قَدْ (kad) edatı, olumlu fiil üzerine dahil olur; fiilin bir cüzü gibi olur ve onunla fiil arasına ancak kase girer. قَدْ harfi sadece fiil üzerine dahil olur ve beş çeşit manaya gelir. Bu manalar: tahmin etmek, fiile yakın geçmiş zaman anlamı kazandırmak, fiilin çokça tekrarlandığını veya nadiren gerçekleştiğini ifade etmek ve fiile kesinlik anlamı katmaktır.⁷⁷ Burada kastedilen mana kesinliktir. Sözelimi لَا إِكْرَاهَ

⁷² el-Meydânî, a.g.e., s.186

⁷³ el-Meydânî, a.g.e., s.186, 187

⁷⁴ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/827

⁷⁵ İbnü'l-Esir, Ziyâüddin, *el-Meselü's-Sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-Şâir*, 2. Baskı, (Mısır: Dâr-u Nehda, t.y.), 2/234; el-Meydânî, a.g.e., s.187

⁷⁶ Bolelli, a.g.e., s.220

⁷⁷ Kad harfinin kullanımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Hişam, *Muğni'l-lebib an-kütüb'il-eâ'rib*, Thk. Mazin el-Mübarek, Dımeşk: Dâr'ul-fikr, 1368/1948, s.186; Abbas, a.g.e., s.121; el-Meydânî, a.g.e., s.187

فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ "Dinde zorlama olmaz!... Doğru, eğriden iyice ayrılmıştır."

(el-Bakara. 2/256)⁷⁸ ayetinde doğrunun eğriden iyi bir şekilde ayrıldığı hususu bu harf vasıtası ile vurgulu bir şekilde ifade edilmiştir.

4- Kasem Yoluyla Tekid: Kutsal kabul edilen veya önemli addedilen bir varlık veya olay üzerine yemin edilmek suretiyle haberin içeriğinin pekiştirilmesi hemen bütün dillerde tesadüf edilen bir olgudur. Arap dilinde kasem (yemin) genellikle üzerine yemin edilen varlığın başına واو تاء بَاء harfleri getirilmek suretiyle olur. Kasem yoluyla hem fiil hem de isim cümlesi pekiştirilebilir. Mesela وَالصُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ

"And olsun kuşluk vaktine ve dindiği zaman o geceye ki, Rabbin sana veda etmedi ve darılmadı!" (ed-Duha, 93/1-3) ayetinde Allah (c.c.) kuşluk vakti ve geceye yemin etmek suretiyle "Rabbinin Hz. Muhammed'i (s.a.v) terk etmediği" hususunu pekiştirmiştir.⁷⁹

5- Tekid Nunu ile Tekid: Tekid nûnu istikbâl anlamında olan muzâri ve emir kiplerinin sonuna bitişen ve ifadedeki vurguyu artıran şeddesiz veya şeddeli nun harfidir. Sonuna tekid nunu gelen muzari fiillerin başında genellikle meftuh bir lâm harfi de bulunur. Mesela وَلَيَبْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَبْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَتَوَّيٌّ عَزِيزٌ "Elbette Allah kendi (dini)ne yardım edenlere yardım edecektir. Şüphesiz Allah çok güçlü, çok izzetlidir." (el-Hac, 22/40) ayetinde Allah (c.c.), dinine yardım edene yardım edeceğini vurgulu bir şekilde ifade etmiştir.⁸⁰ "لَيَسْجَنَنَّ وَيَكُونًا" (Yusuf, 12/32) ayetinde ise muzâri fiillerdeki şeddeli ve şeddesiz nunlar ile cümle pekiştirilmiştir.⁸¹ Fadıl Hasan Abbas buradaki nunlardan birinin şeddeli, diğerinin muhaffefe olmasının sebebini, hapis olayının zilletten ve aşağılanmadan daha kolay olduğunu dolayısıyla sevenin sevdiğinin zilletini istemeyeceğini ve bu sebeple de ilk nunun şeddeli, ikinci nunun muhaffefe şeklinde olduğunu izah etmiştir.⁸²

6- İptidâ Lâm'ı ile Tekid: İptida lâm'ı cümlenin başına gelen ve içeriğini pekiştiren bir harftir. İbtidâ lamı, mübtedâ, muzâri fiil ve çekimsiz fiillerin başına gelir.⁸³ Mesela لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِّنَ اللَّهِ "Hiç kuşku yok ki onlar Allah'tan korktuklarından daha fazla sizden korkarlar." (el-Haşr, 59/13) ayetinde mübtedânın başına gelen iptida lamı

⁷⁸ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/801

⁷⁹ Abbas, a.g.e., s.116; el-Meydânî, a.g.e., s.188

⁸⁰ İbnü'l-Esir, a.g.e., s.239; el-Ensârî, a.g.e., s.374; el-Meydânî, a.g.e., s.188

⁸¹ el-Ensârî, a.g.e., s.374

⁸² Fadıl Hasan Abbas, *Kıyasu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 3. Baskı, (Ürdün: Daru'n-nefâis, 1430/2010), s.397

⁸³ İbnü'l-Esir, a.g.e., s.235; el-Ensârî, a.g.e., s.254; el-Meydânî, a.g.e., s.188

cümlelerin içeriğini tekid etmiştir.⁸⁴ *"İnsanların inananlara düşmanlık bakımından en azılısı olarak herhalde Yahudilerle Allah'a ortak koşanları bulacaksınız."*⁸⁵ (el-Maide, 5/82) ayetinde lâm harfi, muzâri fiilin başına gelmiş; *"Elbette ahiret yurdu daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu ne hoş!"* (Nahl, 16/30)⁸⁶ ayetinde ise çekimsiz fiilin başına gelmiş ve cümleyi pekiştirmiştir.

نَ ile başlayan cümlelerde iki tekid harfinin yanyana gelmemesi için ibtidâ lâmı ileri kaydırılarak haberin ya da haberin takdim edilmesi halinde ismin başında zikredilir ve yeri kaydırıldığı için bu lâm harfi lam-ı müzahlaka adını alır. Mesela *إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ* *"Şüphesiz ki Rabbim duamı çok iyi işitir."*⁸⁷ (İbrahim, 14/39) ayetindeki lâm harfi haberin başına gelerek نَ ile birlikte haberin içeriğini daha vurgulu hale getirmiştir. Başına lâm harfinin gelmesi uygun olduğunda نَnin haberinin mamülünün başına geldiği de variddir. Mesela *إِنَّ اللَّهَ لَكُلِّ شَيْءٍ يَعْلَمُ* *"Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir."*⁸⁸ Cümlesinde lâm harfi, haber cümlesi olan يعلم fiilinin takdim edilmiş mef'ulünün başına gelmiştir. *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ* *"Şüphesiz bunda (hakikatı gören) gözlere sahip olanlar için mutlak bir ibret vardır."* (en-Nur, 24/44)⁸⁹ ayetinde نَnin muahhar ismi üzerine; *إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ* *"Şüphesiz bu (İsa hakkında söylenenler), doğru haberlerdir."* (Âl-i imran, 3/62)⁹⁰ ayetinde ise fasl zamiri üzerine dahil olmuştur.

7- نَ ve اَنَّ ile Tekid: نَ ve اَنَّ isim cümlesinin başına gelip cümlelerin öğeleri üzerinde fiil gibi amel ettiklerinden dolayı kendilerine "fiile benzeyen harfler" denir. Başına geldikleri isim cümlesinde aslen mübteda olan ismi mansup, haberî ise merfu kılarlar ve isim ile haber arasındaki nisbeti güçlendirirler.⁹¹ Örneğin, *إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا* *"Allah şüphesiz inananları savunur."* (el-Hac, 22/38)⁹² ve *ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ*

⁸⁴ el-Meydânî, a.g.e., s.189; Abbas, a.g.e., s.115-116

⁸⁵ el-Meydânî, a.g.e., s.189; Bolelli, a.g.e., s.213

⁸⁶ el-Meydânî, a.g.e., s.189; Atik, a.g.e., s.52; Bolelli, a.g.e., s.214

⁸⁷ el-Meydânî, a.g.e., s.189

⁸⁸ el-Meydânî, a.g.e., s.189

⁸⁹ el-Meydânî, a.g.e., s.189

⁹⁰ el-Meydânî, a.g.e., s.189

⁹¹ el-Meydânî, a.g.e., s.189; Abbas, a.g.e., s.137; Güman, a.g.e., s.282-283

⁹² el-Meydânî, a.g.e., s.189

شَيْءٍ قَدِيرٌ "İşte bunlar gösteriyor ki, Allah şüphesiz haktır. Şüphesiz ölüleri o diriltir ve o her şeye kadirdir." (el-Hac, 22/6)⁹³ ayetlerinde cümle içerikleri bu harfler vasıtası ile pekiştirilmiştir.

8-Muhaffef "إِنْ" İle Tekid: إِنْ Hem fiil hem de isim cümlesinin başına gelir ve özne ile yüklem arasındaki ilişkiyi tekid eder.⁹⁴ Mesela, *"وَأِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ"* "Bu iş elbette Allah'ın hidayet ettiği kimselerin dışındakilere çok ağır gelecekti." (el-Bakara, 2/143)⁹⁵ ayetinde fiilin başına gelmiştir.

9- Zamiri Fasl ile Tekid: Bu zamir, haber marife olduğunda haberin sıfat olarak anlaşılması durumunu ortadan kaldırmak için mübteda ve haber arasına veya aslında mübteda ve haber olan iki öge arasına giren ve i'raptan mahalli olmayan bir zamirdir. Temel işlevi bu olmakla birlikte tekid ve ihtisas işlevi de gördüğü kabul edilir.⁹⁶ Mesela *إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ* "Sadece Sensin 'mutlak ilim ve hikmet sahibi' (Alîm, Hakîm)." ayetinde إِنْ nin ismi ile haberî arasına giren أَنْتَ zamiri bir fasl zamiridir.⁹⁷

10- İْنَا ve إِنَّمَا ile Tekid: إِنَّمَا 'nın aslı إِنْ ve أَنْ 'dir. Tekid için مَا zaid olarak gelmiş ve onların amel etmesine mani olmuştur. Bu edatlar hem fiil hem de isim cümlesi üzerine dahil olurlar. Aslen tekid manası taşıyan bu iki harfe bir de مَا harfinin eklenmesiyle iki tekid birleşmiştir. إِنَّمَا edatı muhatabın cahili olmadığı ve doğruluğuna karşı çıkmadığı veya (karşı çıkıyor ve bilmiyor olmakla birlikte) bu konuma konduğu haberleri bildirmek için kullanılır. Mesela *إِنَّمَا هُوَ أَخْوَاكَ* "Bu senin kardeşin yahu!" cümlesi, sözü edilen kişinin kardeşi olduğunu bilmeyen ya da kabul etmeyen birine söylenmez, aksine muhatap bunu biliyordur ve konuşan, ona kardeşlik hukukunu hatırlatmak istiyordur.⁹⁸ إِنَّمَا lafzı kendisinden sonra gelen cümlede, bir niteliği bir şeye ait kılmayı ve onun haricindeki her şeyden uzaklaştırmayı ifade eder ki buna belagatta hasr veya kasr denilmektedir. Örneğin *إِنَّمَا جَاءَ زَيْدٌ* "Ancak Zeyd geldi." dediğimizde Zeyd'den başka gelen

⁹³ el-Meydânî, a.g.e., s.190

⁹⁴ el-Ensârî, a.g.e., s.20; el-Meydânî, a.g.e., s.190

⁹⁵ el-Meydânî, a.g.e., s.190

⁹⁶ Abbas, a.g.e., s.116; Atik, a.g.e., s.53

⁹⁷ İbn Âşur, a.g.e., 1/414; el-Meydânî, a.g.e., s.190

⁹⁸ el-Cürcânî, a.g.e., s.286

kimsenin olmadığını kastederiz. Başında **إِنَّمَا** bulunan cümlelerde vurgu sona bırakılan ögededir. Mesela yukarıdaki cümlede vurgu Zeyd'dedir. ⁹⁹

11- Şart Edatı Olan **أَمَّا** ile Tekid

أَمَّا hem şart hem tekid ve hem de tafsil edatıdır. Şart edatı olduğunda kendisinden sonra mutlaka "ف" harfinin gelmesi lazımdır. Bu edat çoğunlukla tafsil edatı olarak kullanılır. Müekkid olmasının faydası ise kelama vurgu katmaktır. ¹⁰⁰

Kendisinden sonra mübteda, haber, şart cümlesi veya cevap olan mansub bir isim gelebilir. ¹⁰¹ Örneğin; **إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ**; Örneğin; *“Muhakkak ki Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü misal getirmekten çekinmez. İman edenler bilirler ki, o şüphesiz hakır, Rabb'lerindedir. Ama küfre saplananlar: «Allah böyle bir misal ile ne demek istedi?» derler.”* (el-Bakara, 2/26) ¹⁰²

12-Tenbih Harfleri ile Tekid

Tenbih harflerinden **أَلَا** kelamın başına tenbih; yani muhatabın dikkatini söze çekmek için gelir. Hem fiil hem de isim cümlesi üzerine dahil olur. ¹⁰³Örneğin; **أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ** *“Bakınız; bunlar tam bir bozguncudur, fakat farkında değiller.”* (el-Bakara, 2/12) ¹⁰⁴ ayetinde isim cümlesinin başına gelerek devamında gelecek sözü muhatabın can kulağıyla dinlemesini sağlamıştır. **أَلَا** harfi de tenbih edatı olup **أَلَا** gibidir. ¹⁰⁵

13- Nefyin Tekrarı ile Tekid

Bazen nefy edatının tekrarlanması ile de olumsuzluk pekiştirilebilir. Mesela şair Cemîl'in şu beytinde olumsuzluk bu yolla pekiştirilmiştir:

أَلَا لَا أَبُوحُ بِحُبِّ بَنَّةٍ إِنَّهَا أَحَدَتْ عَلَيَّ مَوَاتِقًا وَ عُهُودًا

“Büseyne'nin aşkını ifşa etmem asla. O benden bu konuda nice sözler almıştır.”

⁹⁹ el-Cürcânî, a.g.e., s.292

¹⁰⁰ el-Ensârî, a.g.e., s.57

¹⁰¹ el-Ensârî, a.g.e., s.57; el-Meydânî, a.g.e., s.191

¹⁰² el-Meydânî, a.g.e., s.191

¹⁰³ Tenbih harfinin kullanımları hakkında ayrıntılı bilgi için **bkz:** el-Ensârî, a.g.e., s.71; el-Meydânî, a.g.e., s.191

¹⁰⁴ İbn Âşur, a.g.e., 1/285-286; Bakara sûresindeki tenbih harfleri için **bkz:** el-Bakara 2/13,214

¹⁰⁵ el-Meydânî, a.g.e., s.192

¹⁰⁶ el-Meydânî, a.g.e., s.192

14-Zâid Harflerle Tekid: Dahil olduğu kelimadan eksiltildiğinde kastedilen manadan hiçbir şey eksilmeyen harflere zâid harfler denir. Sarf alimlerine göre ziyade harfler kelimelerin binasına eklenen harfler olup Nahiv ulemasına göre ise bir anlam ifade eden harflerin cümleye ilavesidir. Basralı alimlere göre Kur'ân-ı Kerimde geçen bu türden harfler zâid olarak isimlendirilirken Kûfeli alimlere göre zaid değil sıla olarak isimlendirilir. Bu harflerin kelimada bulunmasının başlıca amacı tekiddir.¹⁰⁷

Zaid olan harflerin başlıcaları şunlardır:¹⁰⁸

إذا 'dan sonra gelen ما harfi: Tevbe sûresindeki نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ
"Haklarında bir sûre indirilince, birbirlerine bakarlar." (et-Tevbe-126) ayetindeki ما harfi ile tekid buna örnektir.¹⁰⁹

Harfi cer olan مِنْ harfi: İstiğrak harfi adıyla bulunan bu harf olumsuzluğu umumileştirir.

Mesela مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَاتٍ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا "Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak" (el-Bakara, 2/106) ayetinde مِنْ harfi cümleyi pekiştirmiştir.¹¹⁰

Harfi cer olan بَاء harfi: "...kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın..." (el-Bakara, 2/195) ayetinde zaid olan ب harfi cümleyi tekid etmiştir.¹¹¹

15- س ve سَوْفَ ile Tekid: Nahiv alimlerinden bazılarının savunduğu görüşe göre س harfi yakın geleceğe delalet edip "tenfis" olarak isimlendirilir. سَوْفَ ise uzak geleceğe delalet ederek "tesvîf" olarak isimlendirilir. "Allah, müminlere büyük bir mükafat verecektir." (en-Nisa, 4/146) ayetinde müjde içeren fiilin başına سَوْفَ edatı dahil olmuş ve cümleyi pekiştirmiştir.¹¹²

16- لِكِنَّ ile Tekid: لِكِنَّ ismini nasb haberini ref' eden harflerden biri olup İbn Usfur'a (ö. 669/1270) göre istidrak anlamı yanında tekid anlamı da içerir. Örneğin Bakara

¹⁰⁷ Fadl Hasan Abbas, *Letâifü'l-Mennân ve Revâi'u'l-Beyân, fi - Nefyi'z-Ziyâde ve'l-Hazfi fi'l-Kur'ân*, (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1430/2009) s.49

¹⁰⁸ el-Meydânî, a.g.e., s.192; Abbas, a.g.e., s.116

¹⁰⁹ el-Meydânî, a.g.e., s.92

¹¹⁰ el-Meydânî, a.g.e., s.192; Abbas, a.g.e., s.118; Bakara sûresinde geçen zâid harfler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Abbas, *Letâifü'l-Mennân ve Revâi'u'l-Beyân*

¹¹¹ el-Ensârî, a.g.e., s.115; el-Meydânî, a.g.e., s.192

¹¹² el-Meydânî, a.g.e., s.192; Abbas, a.g.e., s.120

Sûresinde وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ "Fakat Allah, bütün âlemlere karşı büyük bir lütuf sahibidir." (el-Bakara, 2/251) ayetinde lâkinne (لكن) edatı devamındaki cümlenin içeriğini pekiştirmiştir.¹¹³

17- Edatı İle Tekid: لَنْ lâ-i nâfiye üzerine zaid olan nun ile tekid edatı olmuştur.

Çünkü Arap dilinde çoğunlukla sözde fazlalık olan şey tekid ifade eder. Bir şeyi yapmak istemeyen kişinin öncelikle لَا أَفْعَلُ sonrasında ise لَنْ أَفْعَلُ diyerek sözünü pekiştirmesi buna bir örnektir.¹¹⁴ Bu edata örnek olarak şu ayet verilebilir: وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا

قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ "Kendi elleriyle yapıp ettikleri işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir." (el-Bakara, 2/95) Bir önceki ayette Ahiret hayatının kendilerinin olduğunu iddia eden Yahudilere cevap olarak irad edilen bu ayette cümlenin içeriği "len" nefy edatı ile pekiştirilerek kesin bir dille reddedilmiştir. Bu ayetin bir benzeri Cuma sûresinde geçmekte olup nefy edatı olarak "lâ" kullanılmıştır. وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ ۖ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ

أَيْدِيهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ "Ama onlar daha önce yapıp ettikleri yüzünden asla ölümü istemeyeceklerdir." (el-Cum'a, 62/7) Bu ayette "lâ" nefy edatı, diğer ayette ise "len" nefy edatının kullanılma sebebini Râzi şu şekilde açıklamaktadır: Bir önceki ayette Ahiret hayatının kendilerine ait olduğunu iddia eden Yahudilere cevap verilmişken bu ayette ise Ahiret hayatına kavuşmanın sebebi olan Velâyetullah'ın kendilerinden başka kimsenin olamayacağını iddia eden Yahudilere yönelik verilmiş bir cevap vardır. İlk iddia daha kuvvetli olduğu için orada "len" nefy edatı kullanılmış, bu ayette iddia bir öncekine nazaran zayıf kaldığı için daha zayıf olan "lâ" nefy edatı kullanılmıştır.¹¹⁵

1.1.4. Haber Cümlesinin (Durumun Gereğinden Çıkıp) Değişik Şekillerde İfade Edilmesi

Haberin, içeriğini bilmeyen muhataba tekidsiz, haber hakkında tereddüt eden muhataba tekid edatıyla ve haberî inkar eden muhataba, inkarının derecesine göre iki veya daha fazla tekidli verilmesinin sözün muktezâ-yı zahire uygunluğu için gerekli olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Muktezâ-yı zahir genellikle muktezâ-yı hâl ile örtüşür. Yani söz muktezâ-yı zahire uygun olarak söylendiğinde muktezâ-yı hale uygunluk da sağlanmış olur. Ancak bazı özel durumlarda muktezâ-yı hal, sözün, muktezâ-yı zahirin dışına

¹¹³ el-Meydânî, a.g.e., s.192

¹¹⁴ el-Meydânî, a.g.e., s.193

¹¹⁵ Muhammed er-Râzi Fahrüddin bin Allâme Ziyâüddin Ömer, *Tefsiru'l-Fahri'r-Râzi*, 1. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981) s.207

çıkarılmasını gerektirebilir ve söz, görünüşte muktezâ-yı hâle aykırı imiş gibi olabilir. Mesela inkar eden muhataba haberin hiçbir pekiştirme içermeksizin basit bir şekilde sunulması buna örnektir. Sözün muktezâ-yı zahire muhalif olmasına rağmen muktezâ-yı hale uygun olduğu durumlar için şu örnekler zikredilebilir:¹¹⁶

1- Fâide-i haberî veya lazımını bilen kişi, bilgisi doğrultusunda davranış sergilemediği için cahil yerine konmuş olabilir. Örneğin babasına eziyet eden kişiye هَذَا أَبُوكَ "Bu senin baban" demek gibi. Bu söze muhatap olan kişi o şahsın kendi babası olduğunu bildiği halde ona eziyet ettiği; yani sanki babası değilmiş gibi davrandığı için kınama amacıyla bu söz söylenmiştir.¹¹⁷

2-Haber hakkında bilgi sahibi olmayan kişi, tereddüt eden ve haberin aslını merak eden kimse yerine konmuş olabilir.¹¹⁸ Mesela, وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ "Zulüm yapanlar hakkında da bana bir şey söyleme. Çünkü onlar kesinlikle suda boğulacaklardır." (Hûd, 11/37)¹¹⁹ ayetinde Hz. Nuh'un kavminin başına gelecek bela hakkında bir şüphesi yoktu. Ancak Allah (c.c.) kendisine kavmi ile ilgili soru sormasını men edince kavminin akıbeti hakkında "Acaba Allah (c.c.) zalimleri boğulmaya mahkum mu edecek?" şeklinde bir merak uyandı. Bunun üzerine Hz. Nuh'un merakını giderecek cevap geldi.

3-Haberin içeriğini inkar etmeyen kişi bazı inkar emareleri taşıdığı için inkar eden yerine konmuş olabilir.¹²⁰ Mesela, ثُمَّ إِنَّكُمْ بِعَدَدِ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ "Sonra siz bunun ardından, muhakkak ki öleceksiniz." (eş-Şûrâ, 42/16)¹²¹ ayetinde, kimse ölümü inkar etmediği halde haber tekid edatlarıyla pekiştirilerek gelmiştir. Bunun sebebi insanların ölümü akıllarına getirmemeleri ve sanki ölmeyecekmiş gibi yaşamalarıdır. Bundan dolayı inkar etmeyen kişi, münkir makamına konularak haber bu şekilde tekidli verilmiştir.

4-Haberin içeriği hakkında tereddüt edip doğrusunu öğrenmeyi isteyen kişi, haberin içeriği hakkında bilgisi bulunmayan kişi yerine konmuş olabilir. Meşhur birinin; mesela bir komutanın gelip gelmediğinde tereddüt eden birine senin قَدِمَ الْأَمِيرُ "Emir geldi." demen gibi.¹²² Esasında burada muhatap haber hakkında tereddüt ettiği için haberin bir

¹¹⁶ es-Sekkâkî, a.g.e., s.259; es-Sübki, Behâüddin, *Arûsu'l-efrâh fi şerh-i telhîsi'l- miftâh*, Thk. Abdül-Hamid Hendâvî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003), 1/121-122; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.186; el-Hâşimî, a.g.e., s.58; Abbas, a.g.e., s.129

¹¹⁷ el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.81; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.186; el-Hâşimî, s.58

¹¹⁸ el-Kazvînî, *el-izah fi ulûmi'l-belâga*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-ilmîyye, 1424/2003), s.29; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.187; el-Hâşimî, s.58

¹¹⁹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.187; el-Hâşimî, s.58

¹²⁰ es-Sekkâkî, s.262; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.187; el-Hâşimî, s.59

¹²¹ el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.31

¹²² el-Hâşimî, s.59

tekid edatıyla pekiştirilmesi gerekirdi. Fakat durumun dışına çıkılarak haber tekidsiz gelmiştir.

5-Haberin içeriği hakkında tereddüt eden kişi münkir yerine konmuş olabilir. Mesela kurtuluş umudundan uzak olan ve tereddüt eden kimseye senin **إِنَّ الْفَرَجَ لَقَرِيبٌ** "Şüphesiz kurtuluş yakındadır." sözün gibi. Bu örnekte üzüntüden kurtuluşun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda tereddüt eden bir muhatap vardır ve haberin kendisine durumun gerektirdiği bir şekilde bir tekid edatıyla pekiştirilerek verilmesi gerekirken burada durumun gereğinin dışına çıkılarak birden fazla tekid edatıyla **لَ وَّ إِنَّ** pekiştirilmiştir.¹²³

6- Haberin içeriğini inkar eden kişi, düşündüğünde inkarını engelleyecek olan delillerin ve karinelerin hemen yanibaşında bulunması sebebiyle inkar etmeyen durumuna konmuş olabilir. Nahl sûresinde Allah'ın (c.c.) birliğini inkar eden Mekkeli müşriklere **إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ** "Sizin ilahınız tek bir ilahtır." (en-Nahl, 16/22) şeklinde cevap verilmiştir.

Halbuki durumun gereğine göre; muhatap inkar ediyorsa inkarı derecesine göre haberî birden fazla tekid edatıyla pekiştirmek gerekirken burada haber muhataba pekiştirilmeden verilmiştir. Bunun sebebi de şudur: Etrafımızda Allah'ın (c.c.) varlığına ve birliğine işaret eden o kadar çok delil ve işaret vardır ki eğer inkar eden kişi bunları düşünse inkarından vazgeçecektir. İşte bu sebepten dolayı haberî tekid etmeye ihtiyaç duyulmamıştır.¹²⁴

7-İnkâr eden kimse tereddüt eden yerine konmuş olabilir. Edebin şerefini birazcık inkar eden muhataba senin **إِنَّ الْجَاهَ بِالْمَالِ إِنَّمَا يَصْحَبُكَ مَا صَحَبَكَ الْمَالُ وَأَمَّا الْجَاهُ بِالْأَدَبِ فَإِنَّهُ غَيْرُ زَائِلٍ عَنْكَ** "*Mal ile elde edilen itibar, mal sana eşlik ettiği sûrece seninle hemdem olur. Edeb ile elde edilen itibar ise aslâ seni terk etmez.*"¹²⁵ demen gibi. Burada münkire söylenen ve esasen birkaç tekid edatıyla pekiştirilmesi gereken haber bir tekid edatıyla söylenerek durumun gereğinin dışına çıkmıştır;¹²⁶ çünkü muhatap birazcık düşünce bu sözün doğruluğunu kabul edecektir.

¹²³ el-Hâşimî, s.59

¹²⁴ es-Sekkâkî, a.g.e., s.263; el-Hâşimî, s.60

¹²⁵ el-Hâşimî, a.g.e., s.60

¹²⁶ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.188; el-Hâşimî, s.60

1.2. İnşâ Üslûbu

Lugatta bir şey icat etmek, ihdas etmek, ortaya çıkarmak ve yoktan var etmek manasına gelen inşa (الإنشاء)¹²⁷ terim olarak; doğru ve yalana ihtimali olmayan sözdür. Çünkü inşada söz söylenmeden önce gerçekleşmiş olumlu ya da olumsuz bir eylem olmayıp eylem söz söylendikten sonra gerçekleştiği için bu sözün doğru ya da yalana ihtimali yoktur. İnşâ'yı "içerdiği mana ancak kendisini telaffuz ettikten sonra meydana gelen ve gerçekleşen cümledir" şeklinde tarif etmek de mümkündür.¹²⁸

Teftâzânî inşâ'yı "Kelamdan anlaşılan nisbetin dış dünyadaki nisbete olumlu ya da olumsuz bir şekilde mutabakatının olmamasıdır" şeklinde tarif etmiştir.¹²⁹ Başka bir tarifte inşa, delalet ettiği mananın gerçekleşmesi ancak kendisini söylemeye bağlı olan sözdür.

Emir, nehiy, istifham, nida, temenni, medih ve zem, dua ve ilgili cümleleri söylemekle gerçekleşen akit lafızları gibi sözler inşa ile ilgilidir. Örneğin اِغْفِرْ وَارْحَمْ "affet ve merhamet et" sözünü söyleyip mağfiret ve merhamet talep eden kişiye, "o sözünde doğrudur ya da yalancıdır" denilemez. Zira henüz meydana gelmemiş, gerçekleşmemiş bir hadisenin yalan ya da doğru olması mümkün değildir.¹³⁰

Belagat alimleri inşâyı iki kısımda incelemişlerdir:

- 1- Talebî inşa
- 2- Gayri talebî inşa

1.2.1. İnşâ-i Talebî

Talebî inşa, istek anında mevcut olmayan bir şeyin yapılmasını gerektiren inşadır. Yani sözün söylendiği anda talep edilen şeyin mevcut olmayıp sözün söylenmesinden sonra gerçekleşmesidir. Talebî inşa beş kısma ayrılır. Bunlar emir, nehy, temenni, istifham ve nida'dır.¹³¹

¹²⁷ İbn Faris, a.g.e., 5/429; er-Ragıb el-isfehânî, a.g.e., s.63; İsmail Durmuş, "İnşa", (İstanbul: TDV Ansiklopedisi, 2000) 22: 334.

¹²⁸ el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.68; es-Sübkî, a.g.e., s.419; el-Hâşimî, a.g.e., s.69; Abbas, a.g.e., s.147

¹²⁹ et-Teftâzânî, *Muhtasar'ul-meâni*, s.194

¹³⁰ el-Hâşimî, a.g.e., s.69

¹³¹ es-Sekkâkî, a.g.e., s.414; el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.108; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.195; el-Hâşimî, s.69

1.2.1.1. Emir

Maddi ya da manevi olsun bir şeyin gerçekleşmesini istemeye emir denir.¹³² Başka bir tarife göre emir, kendini üstün konuma koyarak muhataptan bir şeyin yapılmasını istemektir.¹³³

Emir için Arap dilinde dört farklı kip vardır:

1-Emir fiili

2-Üzerine emir lamı dahil olan muzari fiil

3-Emir manasına gelen ism-i fiil

4-Emir manasına gelen masdar¹³⁴

Mesela; وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ "Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve rüku edenlerle birlikte siz de rüku edin!" (el-Bakara, 2/43) ayetindeki اركعوا, اتوا ve اقيموا kelimeleri birer emir fiilidir.¹³⁵ Emir fiilinin yaygın anlamı vücup olmakla birlikte, teşvik etme, davet etme, tehdid etme, aciz bırakma gibi yan anlamları da mevcuttur.

"Bir de sizlerden, وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *iyiliğe çağıran, doğruyu emreden, kötülükten alıkoyan önde gider bir topluluk bulunsun! İşte arzularına erecek olanlar, onlardır.*" (Âli imran, 3/104) ayetindeki لَتَكُن lafzı ise başına sakin lam harfi gelmiş muzari fiil olup Arap dili gramerinde bu kip emr-i gaib; yani üçüncü şahsa emir olarak bilinir.¹³⁶

فَمَهَّلَ الْكَافِرِينَ أَمْهَلَهُمْ رُوَيْدًا "Onun için o kafirlere mühlet ver, biraz daha süre tanı onlara!" (et-Tarik, 86/17) ayetindeki رُوَيْدًا kelimesi ise "mühlet ver" anlamına gelen bir ism-i fiildir.¹³⁷

اعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ "İşte günahlarını itiraf ettiler. Kahrolsun, o halde çılgın ateş yarenleri!" (el-Mülk, 67/11) ayetindeki فَسُحْقًا ifadesi ise emir anlamı içeren bir masdar olup "uzak olsunlar" anlamına gelmektedir.¹³⁸

Bazen emir kipi bazı karineler sebebiyle asıl ifade ettiği emir anlamından çıkıp farklı manalar ifade edebilir.¹³⁹ Fakat araştırmacıların bazıları emrin bu manalarda

¹³² el-İsfehânî, a.g.e., s.88-89; el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.116; İbn Manzur, a.g.e., 4/26-27; el-Meydânî, a.g.e., s.228

¹³³ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.75; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.424; Bolelli, a.g.e., s.236

¹³⁴ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.116

¹³⁵ el-Meydânî, a.g.e., s.229

¹³⁶ el-Meydânî, a.g.e., s.229

¹³⁷ el-Meydânî, a.g.e., s.229-230

¹³⁸ el-Meydânî, a.g.e., s.230

¹³⁹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.425

kullanımının sadece iki kipte yani emir sigası ve lam'lı muzari fiilde olabileceğini, emir manalı isim fiiller ve masdarlarda gerçek mananın dışına çıkılmayacağını savunmuşlardır.¹⁴⁰ Söz konusu mecazi manaların başlıcaları şunlardır:

1- Dua (الدُّعَاءُ): Bazen emir dua anlamında kullanılır. Dua ise bir şeyin olmasını Allah' dan istemek ve ona yalvarmaktır.¹⁴¹ Mesela; وَقَالَ رَبُّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ "Ey Rabbim, beni nefsimde hakim kıl ki, bana ve anama babama verdiğin nimetlere şükredebeyim..." (en-Neml, 27/19) ayetindeki أَوْزِعْ "hakim kıl" anlamına gelen emir vücup ifade etmez.¹⁴² Zira emir "üstünlük yoluyla bir şeyin yapılmasını istemek" olduğundan bir kulun Allah'tan emir yoluyla bir şey istemesi mümkün değildir. Buradaki emir dua ve dileme manasında kullanılmıştır. Emir bazen beddua anlamında da kullanılabilir. قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ "De ki: 'kininizle geberin!'" ayetinde "موتوا" emri beddua anlamındadır. (Ali imran, 3/119)¹⁴³

2- İltimas (الإِلتِمَاسُ): Bazen emir kipi, aynı seviyedeki iki kişiden birinin diğerinden bir şey yapmasını istemek ve ricada bulunmak anlamında kullanılır ki belagatta buna iltimas adı verilmiştir. Sözelimi arkadaşından kalem isteyen birinin أَعْطِنِي قَلَمًا "Bana bir kalem ver" demesi bir iltimas; yani ricadır.¹⁴⁴

3- İrşad (الإِرشَادُ): Emir kipi bazen nasihat etmek ve doğru yolu göstermek amacıyla kullanılır. Mesela, وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ "Erkeklerinizden iki şahit gösterin." ayetinde borçlanma hususunda اسْتَشْهِدُوا "iki şahit getirin" emri vacip kılma manasında değil; borçlanan kimselerin borçlarını sonradan inkar etmelerini önlemek için yol gösterme amacıyla irşad manasında kullanılmıştır.¹⁴⁵

4- Temenni (التَّمَنِّي): Meydana gelmesi mümkün olmayan ya da imkan dahilinde olsa bile konuşanın kendisi için imkansız gördüğü bir şeyi ümit etmek manasında kullanılır.¹⁴⁶ Mesela; İmrii'l-Kays'ın şu beytinde kullanım böyledir:

أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا انجَلِ بَصُحٍ وَمَا الإِصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلٍ

¹⁴⁰ Irmak, a.g.e., s.145

¹⁴¹ el-İsfehânî, a.g.e., s.315

¹⁴² es-Sekkâkî, a.g.e., s.427; el-Hâşimî, s.71

¹⁴³ es-Sübki a.g.e., s.466; Irmak, a.g.e., s.148

¹⁴⁴ es-Sekkâkî, a.g.e., s.427; el-Kazvînî, el-izah, s.117; es-Sübki, a.g.e., s.466; el-Hâşimî, a.g.e. s.71

¹⁴⁵ es-Suyûtî, *Mu'terakü'l-akran*, C.1/336; el-Meydânî, a.g.e., s.232; Bolelli, a.g.e., s.248

¹⁴⁶ el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.75; el-Meydânî, a.g.e., s.233; Sabbah, Ubeyd, Derrâz, *el-Esâlibü'l-inşâ'iyye ve Esrâruhâ'l-belâgiyyetü fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Mısır: Matbaatül-emâniyye, 1987), s.57

"Ey uzun gece! Sabahın aydınlığı ile açıl artık! Hoş, sabahın da senden arta kalır bir yanı yok ya."¹⁴⁷

Bu şiirdeki "açıl" انْجَل emri, temenni anlamı taşımaktadır. Gecenin sona erip sabahın başlayacağı muhakkak ise de şair, yaşadığı ruhi durumdan dolayı geceyi bir türlü bitmek bilmez bularak duygusunu bu şekilde ifade etmiştir.

5- Tahyir (التَّخْيِيرُ): Emir kipi, bazen aynı anda gerçekleşmesi mümkün olmayan iki şeyden birini tercih etmede serbest bırakma anlamında kullanılır.¹⁴⁸ Mesela; وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوْ اجْهَرُوا "Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun farketmez; çünkü O, bütün sinelerin özünü bilir." (el-Mülk, 67/13)¹⁴⁹ ayetinde أُسْرُوا ve اجْهَرُوا emirleri tahyir manasındadır.

6- Tesviye (التَّسْوِيَةُ): Emir kipi bazen tesviye yani birbirine zıt olan durumların eşit olduğunu ifade etmek için kullanılır. Mesela; اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا "Yaslanın ona bakalım, ister sabredin, ister etmeyin!" (et-Tur, 52/16)¹⁵⁰ Bu örnekteki emir kendi manasında kullanılmayıp iki zıt durum olan sabretme ve sabretmeme durumlarının birbirine eşitliğini ifade etmiştir.

7- Taciz (التَّعْجِيزُ): Karşıdaki kişinin bir işi yapmaktan aciz olduğunu göstermek için ondan yapamayacağı bir şeyi talep etmektir. Kur'ân-ı Kerim'de bu tür üslûbun genellikle Müşriklerle ve İsrailoğullarına karşı kullanıldığı görülmektedir.

فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ "Haydi onun gibi bir sûre getirin!" (el-Bakara, 2/23) ayetindeki "أتُوا" emri taciz manasındadır.¹⁵¹

8- İbaha (الإِبَاحَةُ): Emir serbestliğe de delalet edebilir. يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا "Ey insanlar, bütün yeryüzündeki nimetlerimden helal ve temiz olmak şartıyla yiyin!" (el-Mâide, 5/168) ayetindeki "كُلُوا" lafzı mutlak emir manasında değil ibaha serbestlik

¹⁴⁷ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s:426; el-Hâşimî, a.g.e., s.72; el-Meydânî, a.g.e., s.233; Bolelli, a.g.e., s.242;

¹⁴⁸ Abbas, a.g.e., s.150

¹⁴⁹ el-Meydânî, a.g.e., s.233

¹⁵⁰ el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.75; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.426; el-Hâşimî, a.g.e., s.72; el-Meydânî, a.g.e., s.234; Sabbah, a.g.e., s.55; Bolelli, a.g.e., s.245

¹⁵¹ el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.75; el-Hâşimî, a.g.e., s.72; el-Meydânî, a.g.e., s.235; Sabbah, a.g.e., s.38; Bolelli, a.g.e., s.244;

anlamında kullanılmıştır. Emrin vücup ifade etmemesine karine insanın fitraten yemeye ve içmeye muhtaç olmasıdır.¹⁵²

İbaha ve tesviye arasında küçük bir fark vardır. Tesviye iki şey arasını eşitlerken; iki şeyden birini yapmanın daha faydalı olduğu zannını verir. İbaha ise o işin yapılıp yapılmamasının serbest olmasını ifade ederken; bir işin yapılmasının caiz olmayıp sonradan yapılmasına izin verilmiş zannını verir.¹⁵³

9- Nedb (النَدْب): Nedb yani mendup kılma manasında kullanılır. Nedb, Şâri' tarafından yapılması kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda istenen fakat terki halinde ceza gerektirmeyen fiildir.¹⁵⁴ "وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ" *"Kur'an okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun! Umulur ki, rahmete erdirilirsiniz!"* (e1-Âraf, 7/204) ayetindeki "أَنْصِتُوا" emri gerçek manasının dışında nedb için kullanılmıştır. Ayetin sonundaki "لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ" cümlesi emrin gerçek manası dışında nedb için kullanıldığına işaret eder.¹⁵⁵

10- Tehdit (التَّهْدِيدُ): Tehdit manasında kullanılır. اَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ..... *"Dilediğinizi yapın!"* (Fussilet, 41/10)¹⁵⁶ ayetindeki "اعْمَلُوا" emri vücup ifade etmeyip "Dilediğinizi yapın! Yapın da sonunda olacakları görün!" anlamında tehdit ifade etmiştir.

11- Tehekküm ve İhane (التَّهَكُّمُ وَ الْإِهَانَةُ): Hor görme, hakaret ve küçümseme anlamında kullanılır. قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا "De ki: 'Gerçekten, ister taş olun, ister demir'" (el-İsra-50)¹⁵⁷ ayetindeki "كُونُوا" emri küçümseme manasındadır.

12- Teshir (التَّسْحِيرُ): Buradaki teshir dönüştürme anlamındadır. Mesela كُونُوا قِرْدَةً خَاسِئِينَ *"Biz onlara: 'Sefil maymunlar olun!' dedik."* (el-Bakara, 2/65)¹⁵⁸ ayetinde "كُونُوا" emri dönüştürme anlamında kullanılmıştır.

¹⁵² et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.425; es-Sübki, a.g.e., s.463; el-Meydânî, a.g.e., s.236; Abbas, a.g.e., s.150

¹⁵³ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.426; Sabbah, a.g.e., s.34

¹⁵⁴ İbn Faris, a.g.e., 5/413; İbn Manzur, a.g.e., 1/754; Ferhat Koca, "Mendup", (Ankara: TDV Ansiklopedisi, 2004) 29/128.

¹⁵⁵ es-Sekkâkî, a.g.e., s.467; el-Meydânî, a.g.e., s.236

¹⁵⁶ el-Kazvîni, *Telhis'ül-Miftah*, s.75; et-Teftâzânî *Mutavvel*, s.426; el-Meydânî, a.g.e., s.236; Sabbah, a.g.e., s.55

¹⁵⁷ et-Teftâzânî, *Mutavvel* s.426; Bolelli, a.g.e., s.247

¹⁵⁸ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftah*, s.75; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s:426; Sabbah, a.g.e., s.48; Bolelli, a.g.e., s.246

13- Te'dib (التأديب): Terbiye etme ve edep öğretme anlamında kullanılır. وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ "ve içinizden adalet sahibi iki erkeği şahit tutun!" ayetinde "أَشْهَدُوا" emri te'dib/edep öğretme manasında kullanılmıştır. (et-Talak, 65/21)¹⁵⁹

14- İkrām (الإكرام): İkrām manasında kullanılır. ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ "Onlara 'Girin oraya esenlikle, güven içinde' denilir." (el-Hicr, 15/46) ayetinde "ادْخُلُوهَا" emri vücup anlamında değil ikram anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁰

15- İmtinan (الإمتنان): Minnet altında bırakma, minnet duygusunu hatırlatma anlamında kullanılır. فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلالًا طَيِّبًا "Onun için Allah'ın size verdiği rızıklardan helal ve hoş olarak yiyin!" (en-Nahl, 16/114) ayetinde "كُلُوا" emri imtinan manasında kullanılmıştır.¹⁶¹

16- Devam (الدوام): Bir işi devam ettirme, sürdürme anlamında kullanılır.

اهدِ "hidayet eyle" اهدِ "hidayet eyle" اهدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ "Hidayet eyle bizi doğru yola!" ayetinde Teftazani emrinin devam manasında; yani "bizi hidayetten ayırma" anlamında kullanıldığını vurgulamıştır. (el-Fatiha, 1/6)¹⁶²

17- İtibar (الإعتبار): İbret alma ve ders alma anlamında kullanılır. انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ "Bakın herbirinin meyvesine, bir meyve verdiği zaman," (el-Enâm, 6/99) ayetinde "انظُرُوا" emri ibret nazarıyla bakın ve ders alın manasındadır.¹⁶³

18- İnzar (الإنداز): Korkutma anlamında kullanılır. قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ "De ki: «Küfrünle biraz dünya sefasını sür; ama nihayette sen, ateşe girecekler arasındasın." (ez-Zümer, 39/8) ayetinde تَمَتَّع "sefa sür" emri korkutma anlamındadır.¹⁶⁴

19- İzin (الإذن): İzin anlamında kullanılır. Kapıyı çalan kimseye "gir" demek bu anlamdadır.¹⁶⁵

¹⁵⁹ el-Hâşimî, a.g.e., s.72; Bolelli, a.g.e., s.246; Irmak, a.g.e., s.161;

¹⁶⁰ es-Sübki, a.g.e., s.467; el-Hâşimî, a.g.e., s.72; el-Meydânî, a.g.e., s.237

¹⁶¹ es-Sübki, a.g.e., s.467; el-Hâşimî, a.g.e., s.72; el-Meydânî, a.g.e., s.236

¹⁶² et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.427; el-Hâşimî, a.g.e., s.72

¹⁶³ el-Meydânî, a.g.e., s.238; Abbas, a.g.e., s.150; el-Hâşimî, a.g.e., s.72

¹⁶⁴ es-Sübki, a.g.e., 1/467; el-Meydânî, a.g.e., s.237

¹⁶⁵ es-Sekkâkî, a.g.e., s.427; el-Hâşimî, a.g.e., s.72

20- Tekvin (التَّكْوِينُ): Yaratmak manasında kullanılır. *إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ* "O'nun emri, birşeyi dileyince ona sadece «Ol!» demektir. O da olur." (Yasin, 36/82) ¹⁶⁶ ayetindeki "كُنْ" emri tekvin manasındadır.

21- Taaccüb (التَّعَجُّبُ): Hayret etme anlamında kullanılır. *انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ* "Bak seni nelerle mukayese ettiler." (el-İsra, 17/48) ayetinde "انظُرْ" emri hayret etme anlamındadır.¹⁶⁷

22- Tekzib (التَّكْذِيبُ): Yalanlama anlamında kullanılır. *قُلْ هَلْ مَعَكُمْ شُهَدَاءُ كُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا* "De ki: 'Haydi, Allah'ın bunu haram kıldığına şahitlik edecek şahitlerinizi getirin!'" (el-Enâm, 6/150) ¹⁶⁸ ayetinde هَلْ "Getirin!" emri vücup ifade etmez, yalanlama anlamındadır.

23- Meşvere, Danışma ve İstişare Etme (المَشْوَرَةُ): *فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيِ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبُحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ* "(Oğlu) yanında koşma çağına gelince: 'Yavrurum, ben seni rüyamda boğazladığımı görüyorum. Artık bak ne düşünüürsün?' dedi. (Çocuk da): 'Babacığım sana ne emrediliyorsa yap! Beni inşaallah sabredenlerden bulacaksın!' dedi." (es-Saffat, 37/102)¹⁶⁹ ayetinde Hz.İbrahim "انظُرْ" emri ile oğluna ne yapacağını danışmıştır.

24- İhtikar (الإحتقار): Küçümseme, hor görme, aşağılama anlamında kullanılır. *أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْكُونَ* "Musa onlara: 'Ortaya ne atacaksanız atın!' dedi." (Yunus, 10/80)¹⁷⁰ ayetinde "أَلْقُوا" emri emir manası dışında küçümseme için kullanılmıştır.

25- Tefviz (التفويض): Yetki ve görev verme anlamında kullanılır. *فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ* "Ne hüküm vereceksen ver. Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin." (Taha, 20/70) ayetinde "فَاقْضِ" emri gerçek manası dışında yetki anlamında kullanılmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁶ es-Sübkî, a.g.e., 1/467; el-Hâşimî, a.g.e., s.72; el-Meydânî, a.g.e., s.237

¹⁶⁷ es-Sübkî, a.g.e., 1/468; el-Meydânî, a.g.e., s.238; Sabbah, a.g.e., s.56

¹⁶⁸ el-Meydânî, a.g.e., s.238

¹⁶⁹ es-Sübkî, a.g.e., s.468; el-Meydânî, a.g.e., s.238; Sabbah, a.g.e., s.62

¹⁷⁰ es-Sübkî, a.g.e., 1/467

¹⁷¹ es-Sübkî, a.g.e., 1/467

1.2.1.2. Nehiy

Kendini üstün konumda kabul ederek bir şeyin yapılmamasını istemektir. Bu durum başlamış bir fiilin terkinin ya da hiç başlamamış bir fiilin yapılmamasını istemekle olur.¹⁷² Sözelimi hareket halindeki birine "durma" demek başlamamış bir fiili men etmek iken hareket eden birine ise "hareket etme" demek başlamış bir fiilin terkinin istemektir. Nehiy için bir tek kip vardır. O da başında lâ harfi bulunan meczum muzari fiildir. Eğer gaip sîgasında olursa nehy-i gaip, muhatap sîgasında olursa nehy-i hazır şeklinde isimlendirilir.¹⁷³ *"Yeryüzünde düzen sağlandıktan sonra, yine bozgunculuk etmeyin!"* (el-'Araf, 7/85) ayetinde *لَا تُفْسِدُوا* "bozgunculuk etmeyin" ifadesi nehy-i hazırdır.

Nehiy bazen yasaklama anlamından çıkarak cümlenin gelişinden ve durum karinelerinden anlaşılan başka manalara da gelebilir. Bu manaların başlıcaları şunlardır: Dua, irşad, iltimas, temenni, kınama, ümitsizliğe düşürme, tehdit, tahkir, devam, sonuç açıklama, kerahat, i'tinas, tesviye.¹⁷⁴

1-Dua (الدعاء): Nehy sîgasının muhatabı Allah olduğunda dua manası ifade eder.¹⁷⁵ *رَبَّنَا لَا* *"Ey* *تُؤَاخِذُنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ* *Rabbimiz, eğer unutarak veya yanılarak yaptıksa, bizi sorgulama! Ey Rabbimiz, bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi, ağır yük yükleme! Ey Rabbimiz bize gücümüzün yetmediğini yükletme,"* (el-Bakara, 2/286) Bu ayeti kerimedeki nehiylerin hepsi dua anlamındadır. Çünkü hitap eden kişi bu sîgayı kendini üstün konumda görerek değil; aşağı konumda görerek söylemiştir.

2- İrşad (الارشاد): Nehy bazen insanlara hareket ve davranışlarında yol gösterme ve nasihat etme anlamında kullanılır. Örneğin *فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ* *"Öyle ise, sakın yetime kahretme (onu horlama)!"* (ed-Duha, 93/9) ayetindeki *"فَلَا تَقْهَرْ"* ifadesi, irşad anlamındadır.¹⁷⁶

¹⁷² el-İsfehânî, a.g.e., s.826; İbn Faris, a.g.e. 5/359; el-Hâşimî, a.g.e., s.76

¹⁷³ es-Sekkâkî, a.g.e., s.429; el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.76; İbn Manzur, a.g.e., 15/343; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.427; el-Hâşimî, a.g.e., s.76; el-Cârim, a.g.e., s.157; Bolelli, a.g.e., s.254

¹⁷⁴ es-Sekkâkî, a.g.e., s.429; el-Cârim, a.g.e., s.157; el-Hâşimî, a.g.e., s.76; Bolelli, a.g.e., s.254

¹⁷⁵ es-Sekkâkî, a.g.e., s.429; es-Sübki, a.g.e., 1/470

¹⁷⁶ Sabbah, a.g.e., s.68; Bolelli, a.g.e., s.256

3- Temenni (التمني): Meydana gelmesi mümkün olmayan veya elde edilmesi imkansız olan bir şeyi ümit etmek manasında kullanılır.¹⁷⁷ Mütenebbi'nin (ö. 354/965) şu beytindeki kullanım böyledir:

يَا لَيْلُ طُلْ يَا نَوْمُ زُلْ يَا صُبْحُ قِفْ لَا تَطْلُعْ

"Ey gece uza! Ey uyku yok ol! Ey sabah, dur, sakın doğma!"
Bu şiirdeki "لا تَطْلُعْ" nehiydir ve temenni anlamındadır. Zira güneşin doğmamasını talep etmek olmayacak bir şeyin olmasını dilemektir.¹⁷⁸

4- İltimas (الالتماس): Nehiy iltimas; yani aynı seviyedeki birinden bir şey yapmamasını istemek ve rica etmek anlamında da kullanılır. قَالَ ابْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّونِي وَكَادُوا يَفْتُلُونِي فَلَا تُشْمِتْ "Harun: 'Anamın oğlu! İnan ki, bu adamlar beni hırpaladılar, az daha beni öldürüyorlardı. Sen de benimle düşmanları sevindirecek bir harekette bulunma ve beni bu zalim kavimle bir tutma.' dedi." (el-Araf, 7/150) Sübki bu ayetteki "لا تُشْمِتْ" ve "لا تَجْعَلْ" nehiyelerinin iltimas anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁷⁹

5- Tey'is (التيسيس): Ümitsizliğe düşürme anlamında kullanılır. لَا تَعْتَدِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ "Sakin boşuna özür dilemeyin, siz iman ettiğinizi söyledikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz." (et-Tevbe, 9/66) ayetindeki "لَا تَعْتَدِرُوا" "Özür dilemeyin!" ifadesi, ümitsizliğe düşürme anlamında bir nehiydir.¹⁸⁰

6- Tevbih (التوبيخ): Azarlama ve kınama anlamında kullanılır. وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ "Hakki batıla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin!" (el-Bakara, 2/42)¹⁸¹
Cârimi bu ayetteki "لَا تَلْبِسُوا" ifadesinin kınama anlamına geldiğini vurgulamıştır.

7- Tehdit (التهديد): Mevki olarak senden aşağıda olan birine لا تطع امرئ "Emrime itaat etme de görürsün sen" demek tehdit anlamında bir nehiydir.¹⁸²

8- Tehekküm ve İhane (التهمك والاهانة): Küçümseme ve alay etme anlamında kullanılır. قَالَ (Allah) buyurur ki: 'Alçaldıkça alçalın orada! Bana konuşmayın

¹⁷⁷ el-İsfehânî, a.g.e., s.615; İbn Manzur, a.g.e., 15/232

¹⁷⁸ es-Sübki, a.g.e., 1/ 471; el-Hâşimî, a.g.e., s.76; Bolelli, a.g.e., s.258

¹⁷⁹ es-Sekkâkî, a.g.e., s.429; es-Sübki, a.g.e., 1/470; el-Meydânî, a.g.e., s.232; el-Cârim, a.g.e., s.157

¹⁸⁰ es-Sübki, a.g.e., 1/470; el-Hâşimî, a.g.e., s.76; el-Meydânî, a.g.e., s.234; Sabbah, a.g.e., s.69

¹⁸¹ el-Cârim, a.g.e., s.157

¹⁸² es-Sekkâkî, a.g.e., s.429; el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.117; el-Hâşimî, a.g.e., s.76; Bolelli, a.g.e., s.260-261

artık." (el-Müminun, 23/108)¹⁸³ ayetindeki "وَلَا تُكَلِّمُونِ" ifadesi küçümseme anlamında bir nehiydir.

9- Kerahet (الكراهة): Çirkin görmek anlamında kullanılır. وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا "Yeryüzünde böbürlenerek yürüme." (el-İsra, 17/37)¹⁸⁴ ayetindeki لَا تَمْشِ "Yürüme" ifadesi hoş karşılamama anlamında bir nehiydir.

10- Akıbet Bildirmek (بيان العاقبة): Nehiy bazen sonuç bildirme anlamında kullanılır. وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا "Sakin Allah yolunda öldürülenleri ölmüşler sanmayın!" (Ali imran, 3/169)¹⁸⁵ ayetindeki وَلَا تَحْسَبَنَّ ifadesi akıbet bildirme anlamında olup cihad edenlerin sonunun ölüm olmayıp hayat olduğu ifade edilmiştir.

11- Tesviye (التسوية): Eşitlik anlamında kullanılır. اِسْتَعْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ "İster onlar için af dile, ister dileme." (et-Tevbe, 9/80)¹⁸⁶ ayetinde nehiy eşitlik ifade etmekte olup "af dilemekle dilememek arasında bir fark olmadığı ifade edilmiştir.

12- Devam (الدوام): Nehiy ifadesi bazen bir şeyin devam ettiği ve sùregeldiği anlamında kullanılır. وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ "Bunları an ve sakın Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma!" (İbrahim, 14/42)¹⁸⁷ ayetinde nehiy devam etme anlamındadır. Hz. Peygamber'den Allah'ın zalimlerin yaptıklarından haberdar olduğu yolundaki inancını sürdürmesi ve bir an olsun bunun aksini düşünmemesi talep edilmiştir.

13- İ'tinas (الاتئناس): İ'tinâs, ünsiyet oluşturmak ve yalnızlık düşüncesini savmaktır. لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا "O, arkadaşına: 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir!' diyordu." (et-Tevbe, 9/40)¹⁸⁸ ayetinde Hz. Peygamber Hz. Ebu Bekir'e "üzülme!" diyerek kaygılanmayı gerektirecek bir durum olmadığını ifade etmiş ve böylece ondaki kaygı ve tasayı bertaraf etmiştir.

14- Tehaddi (التحدي): Meydan okuma anlamında kullanılır. أَمْ لَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْتَطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنظِرُونِ "Onların

¹⁸³ el-Meydânî, a.g.e., s.235; Bolelli,a.g.e., s.261

¹⁸⁴ el-Meydânî, a.g.e., s.236; Bolelli,a.g.e., s.262

¹⁸⁵ el-Hâşimî, a.g.e., s.76; Bolelli, a.g.e., s.262

¹⁸⁶ Sabbah, a.g.e., s.55; Bolelli, a.g.e., s.262

¹⁸⁷ el-Hâşimî, a.g.e., s.76

¹⁸⁸ el-Hâşimî, a.g.e., s.77

yürüyecek ayakları veya tutacak elleri yahut görecek gözleri ya da işitecek kulakları mı var? De ki: 'Haydi çağırın ortak koştuklarınızı, sonra bana istediğiniz tuzağı kurun, elinizden gelirse bana bir an bile göz açtırmayın!'" (el-Araf, 7/195) ayetindeki "لَا تُنظِرُونَ" nehyi "elinizden geleni ardınıza koymayın! bana göz bile açtırmayın! Hodri meydan!" anlamında bir meydan okumadır.¹⁸⁹

15- Te'dip (التاديب): Edeplilik anlamında kullanılır. *كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ* "Her biri ürün verdiğinde meyvelerinden yiyin. Hasat ve toplama zamanında hakkını da verin, israf etmeyin; çünkü O, israf edenleri sevmez." (el-En'am, 6/141) ayetindeki "لَا تُسْرِفُوا" nehyi yemenin edebini öğretmektedir. İbnu'l-Âşur buradaki nehyin irşad anlamında olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁰

16- İbaha (الإباحة): *وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا* "Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu gözet, ama dünyadan da nasibini unutma!" ayetindeki "لَا تَنْسَ" nehyi mübah kılma ifade eder. (el-Kasas, 28/77)¹⁹¹

1.2.1.3. İstifham

İstifham "soru" anlamında olup "Zihindeki bir şeyin suretinin husulünü talep etmek" ya da "Soru soran kişinin bilmediği bir şeyi elde etmek için anlamayı ve bilmeyi istemesidir."¹⁹² Başka bir tarif ile istifham daha önceden bilinmeyen bir şey hakkında istifham edatlarından biriyle bilgi talep etmek demektir.¹⁹³

Bazen istifham kendisi için asıl olan mananın (soru manasının) dışında hâlî veya kavli karineler vasıtasıyla başka manalara da gelebilir.¹⁹⁴ Meani ilmi istifhamın asıl bu yönü ile ilgilidir.

Başlıca istifham edatları şunlardır: ¹⁹⁵ أ , هَلْ , مَا , مَنْ , مَتَى , أَيَّانَ , كَيْفَ , أَيْنَ , أَنَّى , كَمْ , أَيْ

İstifham edatları talebe göre üç kısma ayrılır.

1-Kendisiyle bazen tasavvur bazen de tasdik talep edilen edat ki bu hemzedir.

2- Kendisiyle sadece tasdik talep edilen edat ki bu هَلْ (hel)'dir.

¹⁸⁹ Irmak, a.g.e., s.189-190

¹⁹⁰ Irmak, a.g.e., s.190

¹⁹¹ es-Sekkâkî, a.g.e., s.429; Irmak, a.g.e., s.190

¹⁹² el-İsfehânî, a.g.e., s.499; İbn Manzur, a.g.e. 12/459; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.409, el-Meydânî, a.g.e., s.258

¹⁹³ el-Mekkî, a.g.e., 6/54; el-Hâşimî, a.g.e., s.78

¹⁹⁴ el-Meydânî, a.g.e., s.258

¹⁹⁵ es-Sekkâkî, a.g.e., s.308; el-Kazvînî, *Telhis'ül-Miftah*, s.69

3-Kendisi vasıtasıyla sadece tasavvur talep edilen edatlardır. Bunlar da هل ve ا dışındaki istifham edatlarıdır.¹⁹⁶

1-Hemze (أ): İstifham harflerinin aslıdır ve harf olması hasebiyle irabtan mahalli yoktur. Hemze ile hem tasavvur hem de tasdik hakkında bilgi talep edilebilir. Tasavvur, müfret olan bir şeyi anlamak ve kavramaktır. Yani tasavvur hakkında soru sorulan istifham ile müsned, müsnedün ileyh vs. gibi müfret olan şeyler hakkında bilgi talep edilir ve kendisi hakkında soru sorulan şey hemzenin hemen ardından gelerek çoğunlukla "أم" den sonra bir muadil zikredilir. Bu أم "muttasıla" olarak isimlendirilir. Bu şekilde gelen soru, sorulan şeyin belirtilmesiyle cevaplanır. Örneğin "أَعَلَيْيْ مُسَافِرٌ أَمْ سَعِيدٌ؟" "Giden Ali midir yoksa Sait mi?" dediğimizde burada sorulan/hakkında bilgi istenilen şey hüküm; yani özne ile yüklem arasındaki nispet değil; müfrettir; yani müsnedün ileyhtir. Zira "gitme" eylemi malum olup eylemin kim tarafından gerçekleştirildiği sorulmuştur. Bu soruya giden kişinin kim olduğu belirtilerek "Giden Ali'dir." şeklinde cevap verilir.¹⁹⁷ İstifham hemzesini müsnedün ileyh, müsned, meful, hal ve zarf takip edebilir.¹⁹⁸

Tasdik ise müsned ve müsnedün ileyh -yüklem ve özne- arasındaki ilişki ve bağın var olup olmadığını anlamak ve kavramaktır. Tasdikte müsned ve müsnedün ileyh arasındaki hükmün yani ilişkinin varlığı bilinmediğinden müsnedin bir benzeri ve dengi (muadili) bulunmaz. Tasdik hakkında soru daha çok fiil cümlelerinde olur. Örneğin هَلْ بُعِثَ خَاتَمُ الْمُرْسَلِينَ؟ "Rasüllerin sonuncusu gönderildi mi?" sorusunda sorulan şey; gönderilme eyleminin son peygambere nisbetidir. Yani peygamberin gönderilip gönderilmediğidir. Bu soruya نَعَمْ ya da لَا ile cevap verilir.¹⁹⁹ Tasdik sorularında sorulan şeyin أم (em) harfi ile birlikte muadili gelmez. أم gelse bile bu أم muttasıla olan değil بَلْ (bel) manasındaki munkati olan أم dir. İsim cümlesinde tasdik sorusu az görülür.²⁰⁰

2- هل soru edatı: هل (hel) sadece tasdik sorusunda yani özne ve yüklem arasındaki ilişkinin varlığını ya da yokluğunu bilmek için kullanılır ve bu soruya genellikle "evet

¹⁹⁶ es-Sekkâkî, a.g.e., s.308; et-Teftâzânî, Mutavvel, s.409, el-Meydânî, a.g.e., s.258

¹⁹⁷ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.69; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.409; el-Hâşimî, a.g.e., s.78; el-Meydânî, a.g.e., s.258; el-Cârim, a.g.e., s.162

¹⁹⁸ el-Kazvîni, *Telhis'ül-Miftah*, s.69; el-Mekkî, a.g.e., s.54; el-Meydânî, a.g.e., 2 s.61

¹⁹⁹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.410; el-Mekkî, a.g.e., s.54; el-Meydânî, a.g.e., s.258

²⁰⁰ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.411; el-Hâşimî, a.g.e., s.79

veya hayır" ile cevap verilir. Örneğin "هل جاء الأمير؟" sorusunda gelme eyleminin Emir'e nisbeti sorulmuştur. Bu soruya Emir geldiyse نَعَمْ , gelmediyse لا ile cevap verilir.²⁰¹

Tasdik hakkında soru sorulması sebebiyle هل (hel) ile sorulan şeyin muadili zikredilmez. Zira هل soru soranın hükümden bihaber olduğunu أم ise هل (hel)'in aksine soru soranın hükmü bildiğini ve iki şeyden birinin belirtilmesini talep ettiğini ifade eder. Bu durumda tenakuz meydana geleceğinden هل (hel)'den sonra أم (em) gelmez geldiyse bile bu أم muttasıla değil بل manasındaki munkati olan أم' dir.²⁰²

هل (hel)'de istifham hemzesi gibi harf olduğundan iraptan mahalli yoktur. هل (hel) kelimesinde asıl olan fiil cümlesinin başına dahil olmasıdır. Kendisini lafzan ya da takdire bir fiil takip eder. هل ينظرون إلا أن تأتيهم الملائكة أو يأتي أمر ربك "O kafirler, sadece kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin emrinin gelmesini beklerler." (en-Nahl, 16/33)²⁰³ Bu ayeti kerimede "هل" soru edatını fiil-i muzari takip etmiştir.

هل harfi, sin ve sevfe harfleri gibi gelecek manalı muzari fiile ait olduğundan şimdiki zamanı ifade eden muzari fiile dahil olmaz. Bu yüzden "Seni şu an seviyorum" diyen kimseye cevaben هل تصدق؟ denmez هل تصدق؟ denir.²⁰⁴

Hel soru edatı anlam yönünden ikiye ayrılır: Basit ve Mürekkep

1- هل البسيطة: Basit هل (hel) ile bir şeyin var olup olmadığı sorulur. Örneğin هل العنقاء موجودة؟ "Anka kuşu var mıdır?" cümlesindeki هل (hel) ile Anka kuşunun varlığı sorulmuştur buradaki هل basit هل dir.

2- هل المركبة: Mürekkep olan هل (hel) ile bir niteliğin bir varlıkta bulunup bulunmadığı sorulur. Örneğin هل المريخ مسكون؟ "Merih ikamet edilen bir yer mi?" cümlesinde bir varlıkta yani Merih'te bir şeyin yani ikametinin olup olmadığı sorulmuştur. Buradaki هل mürekkep هل'dir.²⁰⁵

²⁰¹ el-Hâşimî, a.g.e., s.79; Abbas, a.g.e., s.180

²⁰² es-Sekkâkî, a.g.e., s.419; el-Hâşimî, a.g.e., s.80

²⁰³ el-Meydânî, a.g.e., s.258

²⁰⁴ es-Sekkâkî, a.g.e., s.309

²⁰⁵ el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s.69; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.414; el-Hâşimî, a.g.e., s.80-81

هَلْ şunlar üzerine dahil olmaz: Olumsuz cümle, şimdiki zamanlı muzari fiil, إِنَّ, şart edatları, atıf harfleri, fiili üzerine takdim edilmiş olan isim.²⁰⁶

هل ve أَ dışındaki soru edatlarıyla tasavvur talep olunur.²⁰⁷ Bu özellikteki başlıca soru edatları şunlardır.

1- "ne" anlamındadır. مَا (*mâ*) soru edatı ile bir şeyin ismi, mahiyeti, cinsi veya sıfatının açıklanması istenir.²⁰⁸

a- Bir şeyin isminin sorulmasına örnek مَا الْعَسْجِدُ؟²⁰⁹ sorusudur. Bu soruya "O altındır" şeklinde cevap verilir.

b- Bir şeyin mahiyetinin sorulmasına örnek، مَا الْحَرَكَةُ؟ "Hareket nedir?" sorusudur. Bu soruda hareketin hakikatinin açıklanması istenmiştir.²¹⁰

Basit olan هَلْ, tertipte bu iki *ma*'nın ortasında bulunur.Yani önce bir şeyin ismi, sonra var olup olmadığı ve daha sonra da mahiyeti sorulur.²¹¹

c- Bir şeyin cinsinin sorulmasına örnek، مَا عِنْدَكَ؟ "Yanında ne var?" sorusudur. Bu soruda muhataba yanındaki eşyanın cinsi sorulmuştur.²¹²

d- Bir şeyin sıfatının sorulmasına örnek، مَا زَيْدٌ؟ "Zeyd nedir?" sorusudur ki buna "O cömerttir." diyerek cevap verilebilir. Burada Zeyd'in sıfatının açıklanması istenmiştir.²¹³

2- "Kim" anlamındadır. مَنْ (*Men*) ile akıllı varlıkların durumunun açıklanması istenir. Yani işi yapan kişinin belirtilmesi ve müşahhas hale getirilmesi istenir.²¹⁴ Örneğin مَنْ

فَتَحَ الْمِصْرُ؟ "Mısır kim fethetti?" sorusunda fetheden kişinin belirtilmesi istenmiştir.²¹⁵

3- "Ne zaman" anlamındadır. مَتَى (*Metâ*) ile ister geçmiş ister gelecek olsun bir şeyin zamanının belirtilmesi istenir. Örneğin مَتَى يَعُودُ الْمُسَافِرُونَ؟ "Yolcular ne zaman dönecekler?" sorusunda yolcuların döneceği zamanın belirtilmesi istenmiştir.²¹⁶

²⁰⁶ el-Hâşimî, a.g.e., s.81

²⁰⁷ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.72; el-Hâşimî, a.g.e., s.81

²⁰⁸ es-Sekkâkî, a.g.e., s.310; el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.72; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.416; el-Hâşimî, a.g.e., s.81

²⁰⁹ el-Hâşimî, a.g.e., s.81

²¹⁰ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.72; el-Hâşimî, a.g.e., s.81

²¹¹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s:415; el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.72; el-Hâşimî, a.g.e., s.81

²¹² es-Sekkâkî, a.g.e., s.310; el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.72

²¹³ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.72

²¹⁴ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.415

²¹⁵ el-Hâşimî, a.g.e., s.82

²¹⁶ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.417; el-Hâşimî, a.g.e., s.82; el-Cârim,a.g.e., s.163

- 4- أَيَّانَ: "Ne zaman" anlamındadır. أَيَّانَ (Eyyane) ile özellikle gelecek zamanın belirtilmesi istenir. Bu edat korkutma, büyütme ve tazimin güzel olduğu yerlerde kullanılır. يَسْأَلُ أَيَّانَ "Sorar: 'O kıyamet günü ne zaman?' diye." ayetinde dehşet verici kıyamet gününün zamanının belirtilmesi istenmiştir.²¹⁷
- 5- كَيْفَ: "Nasıl" anlamındadır. كَيْفَ (Keyfe) ile özellikle durum sorulur. Durumun belirtilmesi istenir.²¹⁸ "وانظر إلى العظام كيف نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا" "Hele o kemiklere bak, onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?" (el-Bakara, 2/259) ayetinde كيف soru edatıyla yaratılışın durumunun belirtilmesi istenmiştir.
- 6- أَيْنَ: "Nerede" anlamındadır. أَيْنَ (Eyne) edatıyla yer hakkında bilgi istenir. Bu edat fetha üzerine mebnidir.²¹⁹ "يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ" "O gün insan: 'Nereye kaçmalı?' der." (el-Kıyame, 75/10) ayetinde eyne soru edatı ile yer bilgisi istenmiştir.
- 7- أُنْ: Bu edat, bir çok manada kullanılabilir. Bu edat ile yer, durum ve zaman hakkında bilgi istenilebilir; yani "nerede, nereden, nasıl ve ne zaman" anlamlarına gelebilen bir edattır.²²⁰ "قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا" "O, 'Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?' demişti." (el-Bakara, 2/159) ayetinde "nasıl"; "عَالِ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا" "Ey Meryem, bu sana nereden?" derdi. (Ali imran, 3/37) ayetinde "nereden";²²¹ "فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ" "O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın..." (el-Bakara, 2/223)²²² ayetinde el-Meydâni burada ennâ soru edatının "ne zaman ve nasıl" her iki anlamda da kullanılacağını ifade ederken Sekkâki "nasıl" anlamını tercih etmiştir. "هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرَهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ" "Onlar düşmandırlar, onlardan sakın! Allah gebertsin onları, nasıl da haktan çevriliyorlar!" (el-Münafikun, 62/4) ayetinde ise "nasıl" anlamındadır. el-Meydani bu örnekte ennâ'nın "nerede" anlamını tercih etmiş olsa da bize göre bu örnekte nasıl anlamı daha uygun düşmektedir.²²³

²¹⁷ et-Teftâzânî, s.417; el-Mekki, a.g.e., 1/56; el-Hâşimî, a.g.e., s.82; el-Cârim, a.g.e., s.163

²¹⁸ es-Sekkâkî, a.g.e., s.423; el-Kazvînî, Telhisu'l-miftâh, s.73; el-Meydânî, a.g.e., s.266

²¹⁹ es-Sekkâkî, a.g.e., s.423; el-Meydânî, a.g.e., s.266

²²⁰ et-Teftâzânî, Mutavvel, s.417; el-Hâşimî, a.g.e., s.82; el-Meydânî, a.g.e., s.266

²²¹ et-Teftâzânî, Mutavvel, s.418; el-Hâşimî, a.g.e., s.82

²²² es-Sekkâkî, a.g.e., s.424; el-Meydânî, a.g.e., s.267-268

²²³ es-Sekkâkî, a.g.e., s.424; el-Meydânî, a.g.e., s.268

8- أَيُّ: "Hangi" anlamındadır. أَيُّ (Eyyü) soru edatı ile bir şeyde ortak olan iki şeyden birinin belirtilmesi istenir.²²⁴ أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا "Bu iki topluluktan hangisi makamca daha iyi" dediler. (Meryem, 19/73)²²⁵ ayetinde أَيُّ (eyyü) ile iki topluluktan birinin belirtilmesi istenmiştir.

9- كَمْ: "Kaç" anlamındadır. كَمْ (Kem) soru edatı ile adet sorulur; yani bir şeyin sayısının belirtilmesi istenir. كَمْ لَيْتُمْ "ne kadar kaldınız?..." (el-Kehf, 18/19)²²⁶ ayetinde kalınan günlerin sayısının belirtilmesi istenmiştir.

1.2.1.3.1. İstifhamın Karine ile Başka Anlamda Kullanılması

İstifham edatları bazen asıl manasından çıkıp cümlenin gelişinden anlaşılan farklı anlamlarda kullanılabilir. Bu durumda soru anlamı baki kalmakla birlikte değişik manalara da gelebilir.²²⁷ Bu manalar şunlardır:

Emir, nehiy, tesviye, nefiy, inkar, teşvik, isti'nas, takrir, tehvil, istib'ad, ta'zim, tahkir, taaccüb, tehekküm, vaid, istibta', tenbih, teksir, dua, istirşad, iktifa, tahdid, temenni, terecci, teshil, iftihar, tezkir, arz, ihbar vb.²²⁸

a- **Emir** (الامر): İstifham bazen emir anlamında kullanılabilir. فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ "Artık vazgeçiyorsunuz değil mi?" (Maide, 5/91) ayetinde istifham edatı إنتهوا "vazgeçin!" şeklinde emir manasında kullanılmıştır. Zira içkinin yasaklanma sûrecinde en son olarak bu ayet indirilmiştir. Bu ayet esasında "Artık bundan sonra siz içkinin zararlarını biliyorsunuz, bundan sonra içki içmeyi bırakmanız gerekir o halde içkiyi bırakın!" manasındadır.²²⁹

b- **Nehiy** (النهي): أَنْتُمْ تَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ "Yoksa onlardan korkuyor musunuz?" (et-Tevbe, 9/13) ayetinde istifham, yasaklama; yani لا تخشوهم "Onlardan korkmayın!" manasındadır.²³⁰

c- **Tesviye/Eşitleme** (التسوية): وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَلَّذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ "Onları (kafir olanları) uyarsan da uyarmasan da fark etmez, inanmazlar." (Yasin, 36/10)²³¹ ayetinde istifham

²²⁴ el-Mekki, a.g.e., 6/55

²²⁵ es-Sekkâkî, a.g.e., s.424; el-Hâşimî, a.g.e., s.83

²²⁶ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.417; es-Sübki, a.g.e., 1/447; el-Meydânî, a.g.e., s.268

²²⁷ el-Hâşimî, a.g.e., s.83

²²⁸ et-Teftâzânî, a.g.e., s.419; el-Hâşimî, a.g.e., s.83

²²⁹ el-Hâşimî, a.g.e., s.83; el-Meydânî, a.g.e., s.288-289

²³⁰ el-Hâşimî, a.g.e., s.83; el-Meydânî, a.g.e., s.291

²³¹ el-Ensârî, a.g.e., s.10; el-Mekki, a.g.e., 6/61; el-Hâşimî, a.g.e., s.83; el-Meydânî, a.g.e., s.288

tesviye manasında kullanılmıştır. Zira onlar Allah'ın ayetlerini umursamazlar, bu sebepten dolayı "Onları uyarsan da uyarmasan da eşittir." anlamındadır.

d- Nefiy / Olumsuzluk (النفي): هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ "İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?" (er-Rahman, 55/10)²³² ayetinde istifham, olumsuzluk manasındadır. "İhsanın karşılığı iyilikten başka bir şey değildir." demektir.

e- İnkâr / Yadırgama (الانكار): Bu istifhamla olumlu cümlenin inkarıyla beraber

olumsuz olması kastedilir. Kendisine nefy anlamının verilmesi gereklidir.²³³ فُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَنَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيَّرَ اللَّهُ تَدْعُونَ "De ki: 'Kendinizi bir düşünür müsünüz, Allah'ın azabı başınıza gelse veya kıyamet başınıza kopsa Allah'tan başkasına mı dua edersiniz?'" (el-Enam, 6/40) Buradaki anlam "Hayır elbette ki etmezsiniz" şeklinde olup istifham inkar (hoş görmeme) anlamındadır ve inkar fiile yöneliktir.

Eğer fail/özne fiilden önce, istifham edatından sonra gelirse inkar faile yönelik olur. Sözelimi başkasının şiirinden intihal yapan kişiye أَأَنْتَ قُلْتَ هَذَا الشُّعْرُ؟ "Bu şiiri sen mi söyledin?" diyen kişinin inkarı şiirin okunmasına yönelik değil okuyana/özneye yöneliktir.²³⁴

Eğer meful/nesne istifham edatından sonra gelirse inkar nesneye yönelik olur. أَغَيَّرَ اللَّهُ "Allah'tan başkasını mı dost edineceğim?" (el-Enam, 6/14) Burada ki inkar nesneye yönelik olup manası tabi ki Hz. Allah' tan başkasını dost edinmem demektir.²³⁵

Eğer hal zarf vb gibi şeyler istifhamdan sonra gelirse inkar bunlara yönelik olur. Mesela halin inkarına yönelik أَرَأَيْتُمْ أَسِيرٌ إِلَيْهِ؟ "Ona yaya olarak mı gideyim?" Burada inkar hale yani "yaya olmaya" dır.²³⁶

İstifham-i inkârî istifhamın mecaz anlamları içinde en fazla kullanılan anlamıdır. Kur'an-ı Kerim'de kullanılan istifhamların 807'si inkârî anlamdadır. İstifham-i inkârînin tevbihî ve tekzibî olmak üzere iki manası vardır. Çünkü bir şahsın yaptığı iş/durum/söz kınandığında ya onun yaptığını söylediği iş/durum/söz yalanlanır ya da yaptığı iş/ durum/söz kendisine yakışmadığı için kınanır ve azarlanır. Tevbihî ve tekzibî inkar geçmiş zamanda meydana gelmiş şeyler hakkında olabileceği gibi şimdiki

²³² el-Meydânî, a.g.e., s.288

²³³ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, 420; el-Mekki, a.g.e., 6/57; el-Hâşimi, a.g.e., s.83; el-Meydânî, a.g.e., s.272

²³⁴ er-Râzî, a.g.e., s:183

²³⁵ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.421

²³⁶ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.421

zamanda gerçekleşen veya gelecek zamanda meydana gelecek şeyler hakkında da olabilir. Bu sebepten dolayı tezkibî ve tevbihî olan istifham-ı inkârîlerin her biri iki başlık altında dolayısıyla dört temel başlık altında incelemek mümkündür.²³⁷

a- Geçmiş Zamanda Kullanılan İstifham-ı Tekzibî: أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَيِّنَاتِ وَأَخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاءً

"Şimdi Rabbiniz sizi, oğullarla seçkin bir duruma getirdi de kendisi meleklerden dışiler edindi, öyle mi?" (el-İsra, 17/140) Bu ayette istifham soru manasında olmayıp istifham-ı tezkibîdir. Zira Meleklerin Allah'ın kızları olduğu iddiası yalanlanmaktadır.²³⁸

b- Şimdiki ya da Gelecek Zamanda Kullanılan İstifham-ı Tekzibî: قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ

عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَأَتَانِي رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهِ فَعَمَّيْتُ عَلَيْكُمْ أَنْلِرُكُمْ مَوْهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ "Nuh dedi ki: 'Ey kavmim! Peki şu söyleyeceğime ne diyacaksınız? Ben Rabbinden apaçık bir delil üzere isem ve O, bana kendi tarafından bir rahmet bahsetmişse, size de onu görecek göz verilmemişse biz, istemediğiniz halde onu size zorla mı kabul ettireceğiz?'" (Hud, 11/122) Ayet-i kerimede Nuh'un (a.s.) kendilerini imana zorlayacağını sanan kavminin bu tavrı yalanlanmıştır.²³⁹

Geçmiş zaman ve şimdiki/gelecek zaman için kullanılan istifham-ı tezkibînin anlam farkı geçmiş zamanda kullanımında eylemin meydana gelmediği, şimdiki ve gelecek zamanda kullanımında ise eylemin meydana gelmeyeceğidir.²⁴⁰

c- Geçmiş Zamanda Kullanılan İstifham-i Tevbihî: وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

"Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe iman etselerdi ne zararları olurdu" (en-Nisa, 4/39) ayetinde istifham soru manasında olmayıp onların Allah'a ve ahiret gününe iman etmemelerinden dolayı azarlama anlamındadır.²⁴¹

d- Şimdiki ya da Gelecek Zamanda Kullanılan İstifham-ı Tevbihî: كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ

أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ "Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki, ölü idiniz sizleri diriltti." (el-Bakara, 2/28) ayetinde istifham soru manasında olmayıp "Sizi diriltten Allah'ı (c.c.) nasıl olurda inkar ederseniz?" manasında azarlama ve yalanlamadır.²⁴²

f- Teşvik (التشويق): هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ "Ey iman edenler, sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi size?" (es-Saff, 61/10) ayetinde muhatabı

²³⁷ el-Ensârî, a.g.e., s.11; İrmak, a.g.e., s.206

²³⁸ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.423; İrmak, a.g.e., s.206-207

²³⁹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.423; İrmak, a.g.e., s.207

²⁴⁰ İrmak, a.g.e., s.207

²⁴¹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.423; İrmak, a.g.e., s.207

²⁴² İrmak, a.g.e., s.208

yumuşak bir üslupla teşvik etmek ve muhatabın teşvik edilen şeye dikkatini çekmek için "هَلْ" istifham edatı kullanılmıştır. ²⁴³

Bu başlığın altında el- Meydânî'nin (ö. 1978) teşvik'in haricinde "Taahhid" başlığı altında zikrettiği örnekleri bu konuya uygun olduğu için zikretmeyi münasip gördük. El-Meydani'ye göre İstifham bazen muhatabı bir işi yapmaya veya yapmamaya kışkırtmak için kullanılabilir. *أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدُّوْكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ* *تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ* "Yeminlerini bozup peygamberi yurdundan çıkarmayı tasarlayan bir toplulukla savaşmaz mısınız? Hem de ilk önce onlar size saldırmaya başlamışken; yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer müminseniz, daha önce Allah'tan korkmalısınız!" (et-Tevbe, 9/13)²⁴⁴ ayetindeki istifham "Müşriklerle savaşmaz mısınız? Savaşın!" anlamında kışkırtma ve teşvik amacıyla kullanılmıştır.

g- İsti'nas/Ülfet etme (الاستئناس) : *"O sağ elindeki de ne, ey Musa?"* (Taha, 20/17) ayetinde Allah, Musa'nın elindeki ne olduğunu bildiği halde Musa'nın heyecanını gidermek amacıyla bu soruyu sormuştur. İstifham istinas manasında kullanılmıştır.²⁴⁵

h- Takrir/İkrar ettirme (التقرير) : *"(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?"* (el-İnşirah, 94/1)²⁴⁶ ayetinde istifham edatı asıl manası dışında "evet açtık ve genişlettik" manasında ikrar ettirmek için kullanılmıştır.

ı- İstib'âd/Uzak bulma (الاستبعاد) : *"Onlara düşünmek, ibret almak nerede? Kendilerine apaçık anlatan bir peygamber geldi de"* (ed-Duhan, 44/13)²⁴⁷ Teftazanî (ö. 792/1390) bu ayette istifham edatı olan *أَنَّى* (*ennâ*)'nın onlara düşünmenin ve ibret almanın uzak olduğunu ifade etmek için istib'ad anlamında kullanıldığını söylemiştir.

i- Ta'zim/Yüceltme (التعظيم) : Mütakellim büyük ve yüce bir şey gördüğünde onun yüceliğini ve büyüklüğünü ifade etmek için bazen taaccüb bazen de istifham üslubunu kullanır. Sözelimi büyük ve güzel bir saray gördüğünde; Bu saray da ne böyle? kim yapmış? nasıl inşa edilmiş bu saray? tarzında sorular sorar. Buradaki sorunun amacı bir

²⁴³ es-Suyûti, a.g.e., 1/331; el-Hâşimi,a.g.e., s.83

²⁴⁴ el-Meydânî, a.g.e., s.296

²⁴⁵ el-Meydânî, a.g.e., s.300

²⁴⁶ es-Sekkâkî, a.g.e., s.315; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.419-422; es-Suyûtî, a.g.e., 1/329; el-Hâşimî, a.g.e., s.83

²⁴⁷ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.424; el-Meydânî, a.g.e., s.299

şey öğrenmeyi istemek değil; bilakis o şeyin güzelliğini ve yüceliğini istifham üslûbuyla ifade etmektir. *وَوَضَعَ الْكِتَابَ فَنَزَى الْمَجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لَ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاصِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا* "Defter de (ortaya) konulmuştur; artık suçluların korku yüzünden heyecan içinde titrediklerini görürsün. Ve şöyle derler: 'Vay halimize! Bu nasıl defter ki, ne küçük koymuş, ne büyük, hepsini saymış dökmüş!' Ve bütün yaptıklarını hazır bulmuşlardır; Rabbin kimseye zulmetmez." (el-Kehf, 18/49)²⁴⁸ Ayette *مَا لَ هَذَا الْكِتَابِ* "Bu nasıl defter ki" cümlesindeki istifham gerçek bir soru değildir; bilakis kitabın büyüklüğünü ve soru soranın şaşkınlığını ifade etmek için kullanılmıştır.

j- Tahkir (التحقير): "O çok övdüğün kişi bu mu?" veya "Bu da kim?" Buradaki örneklerde istifham soru sormak için değil; o kişinin aşağılanması ve küçük görülmesi için kullanılmıştır.²⁴⁹

k- Taaccüb/Hayret Etme, Şaşırma (العجب): "Ben niye Hüdühüd'ü göremiyorum?" (en-Neml, 27/20)²⁵⁰ Sekkâkî (ö. 626/1229) bu ayette Hz. Süleyman'ın (a.s.) soru sorarak taaccübünü izhar ettiğini ifade etmiştir. İstifham taaccüb anlamında kullanılmıştır.

l- Tehekküm/Alay etme ve Küçümseme (التهكم): "Ey Şu'ayb, atalarımızın yaptıklarını terketmemizi. sana namazın mı emrediyor?" (Hud, 11/87)²⁵¹ Bu ayette istifham "namazın mı emrediyor?" şeklinde alay etme anlamında kullanılmıştır.

m- Vaid/Korkutma (الوعد): Ahlakı kötü olan birine, senin birini tedib ettiğini bildiği halde "Ben o kimseyi terbiye etmedim mi?" şeklindeki korkutma amaçlı sözün gibi.²⁵² Burada istifham vaid (korkutma) amaçlı kullanılmıştır. Sübki'nin (ö. 777/1375)

vaiden ayrı olarak (التهويل) "tehvil/abartma-korkutma" başlığı altında zikrettiği örnekleri de bu başlık altında zikretmeyi uygun gördük. Sübki'nin bahsettiği istifhamın bu çeşidi (التهويل) tartışma halinde karşı tarafa gözdağı vermek için kullandığımız "Sen benim kim olduğumu biliyor musun?" abartma ve korkutma tarzında bir sorudur. Burada amaç muhataba soru sormak değil korkutmaktır. Bu konuya Kur'an'dan el-Karia sûresinin ilk ayetleri de örnek olarak verilebilir. *الْفَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ* "O apaçık bela

²⁴⁸ el-Meydânî, a.g.e., s.283

²⁴⁹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.423

²⁵⁰ es-Sekkâkî, a.g.e., s.314

²⁵¹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.423

²⁵² et-Teftâzânî, *Muhtasar'ul-meâni*, s.137

(Kıyamet)... Nedir o çarpacak bela? O çarpacak belanın ne olduğunu ne bildirdi ki sana?" (el-Karia, 101/1-2-3) ²⁵³ ayetlerindeki istifhamlar korkutma-abartma anlamında kullanılmıştır.

o- İstibtâ'/Gecikmişlik İfade Etme (الاستبطاء): "İşimi ne zaman yapacaksın? ya da seni kaç kere çağırdım?" şeklinde sorulan soruda asıl amaç soru sormak değil işin yavaş yapıldığını, geciktiğini ifade etmektir. ²⁵⁴

ö- Tenbih/Uyarma (التنبيه): "Nereye gidiyorsunuz?" Bu örnekte "Gidişiniz nereye?" denilerek uyarı yapılmıştır. İstifham tenbih anlamında kullanılmıştır. ²⁵⁵

p- Teksir/Çoğaltma (التكثير): Bazen istifham üslûbuyla bir şeyin çokluğu ifade edilir. Bu durumda istifham edatlarından çoğunlukla كَم (kem) kullanılır bazen diğer edatlarda kullanılabilir. "Biz, nice memleketler helak etmişizdir ki, onlara baskınımız gece yatarlarken veya gündüz uyurken gelmiştir." (el-Araf, 7/4) ²⁵⁶ Meydani (ö. 1978) bu ayette istifham edatı olan كَم'in soru manası dışında çokluk için kullanıldığını ifade etmiştir.

r- Dua (الدعاء): "Şimdi bizi, içimizdeki o beyinsizlerin yaptıkları yüzünden helak mı edeceksin?" (el-Araf, 7/155) ²⁵⁷ Ayeti kerimede istifham edatı olan hemze soru anlamında değil "Bizi helak etme Ya Rab!" şeklinde dua anlamında kullanılmıştır.

s- İstirşad/ Doğruyu İsteme (الاسترشاد): Meydânî, Kehf sûresinde Musa'nın (a.s.) Hızır'a (a.s.) sorduğu soruların istirşad kabilinden olduğunu söyleyerek şu ayeti örnek olarak göstermiştir. "Musa: 'A, içindekileri boğmak için mi yaraladın onu?'" (el-Kehf, 18/72) ²⁵⁸ ayetinde istifham asıl manası dışında doğruyu öğrenmek için sorulmuştur. Bakara sûresinin 30. ayeti de sûrenin tahlilinde bu konuya örnek olarak verilmiştir.

ş- İktifa/Yetinme (الاكْتِفَاء): وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ "Allah'a karşı yalan uyduran yahut gerçek kendisine gelince yalan diyen

²⁵³ es-Sübki, a.g.e., 1/457; el-Meydânî, a.g.e., s.284

²⁵⁴ es-Sekkâkî, a.g.e., s.425; es-Sübki, a.g.e., 1/458

²⁵⁵ el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, s:73; et-Teftezani, *Mutavvel*, s.419

²⁵⁶ el-Meydânî, a.g.e., s.287

²⁵⁷ ez-Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Mektebetü dari't-türas, 1404/1984), 2/341; el-Meydânî, a.g.e., s.291

²⁵⁸ es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman Ebu Bekr, *Mu'tarakü'l-akrân fî i'cazi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1408/1988), 1/332; el-Meydânî, a.g.e., s.292

kimseden daha zalim kim olabilir? Kafirlerin yeri sadece cehennem değil midir?" (Ankebut, 29/68)²⁵⁹ Buradaki "أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى" sorusu ile kafirlere o gün cehennem azabının yeterli ve kafi olduğu murad edilmiştir. İstifham iktifa manasında kullanılmıştır. el-Meydani buradaki istifhamın tehdid, vaid ve terhib manasında kullanımının daha doğru olduğunu vurgulamıştır.

u- Temenni ve Terecci (التمني و الترجي): İstifham bazen temenni yani elde edilmesi uzak ve meydana gelmesi imkansız olan şeyi ifade etmek için kullanılabilir. فَهَلْ لَنَا مِنْ شَفَعَاءَ "Şimdi bizim şefaathçilerimiz var mı ki bize şefaath etsinler" (el-Araf, 7/53) ayetinde Zerkeşi istifham ile "Keşke şefaathçilerimiz olsa da dünyaya dönsek" şeklinde temenni kastedildiğini ifade etmiştir.²⁶⁰

Terecci manasına ise Abbasi devrinin şairlerinden Ebu Bekr eş-Şibli'nin kasidesinden şu beyt örnek olarak verilebilir. "Zaman geçti. مضى زمن والناس يشتفعون بي فَهَلْ لِي إِلَى الْغَدَاةِ شَفِيعٌ؟" *İnsanlar benim şefaathçi olmamı bekliyorlar, acaba sabaha kadar bana şefaath edecek biri var mıdır?"* Bu örnekte meydana gelmesi mümkün olan bir şey istifham ile ifade edilmiştir. İstifham terecci (umma) manasında kullanılmıştır.

ü- Teshil ve Tahfif / Kolaylaştırma (التسهيل والتخفيف): Bazen mütekellim, bir işi kolay ve hafif bulduğunu istifham uslubu ile beyan edebilir. وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ عَلِيمًا بِهِمْ "Ne vardı bunlar Allah'a iman etseler, ahiret gününe inansalar ve Allah'ın kendilerine vermiş olduğu şeylerden infak etselerdi zarar mı ederlerdi? Allah, kendilerini bilirdi." (en-Nisa, 4/39)²⁶¹ Meydani burada istifham ile soru değil, esasında iman etmenin çok kolay ve güç bir şey olmadığı murad edilmiştir şeklinde açıklama yaparak istifhamın teshil anlamında kullanıldığını vurgulamıştır.

v- İftihar/Övünme (الافتخار): وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي "Ve Fir'avn kavminin içinde şöyle bağırdı: ey kavmim! Mısır mülkü benim ve hep şu nehirler benim altımdan akıyor değil mi? Artık gözünüzü açsanıza" (ez-Zuhruf, 43/51) Burada Firavun "Mısır mülkü benim ve bu nehirler benim altımdan akıyor değil

²⁵⁹ es-Suyûti, a.g.e., 1/332; el-Meydânî, a.g.e., s.299; Irmak, a.g.e., s.241

²⁶⁰ ez-Zerkeşi, a.g.e., 2/341

²⁶¹ el-Meydânî, a.g.e., s.285

mi?" sözüyle soru sormayı değil, övünmeyi kasetmiştir. İstifham iftihar anlamında kullanılmıştır.²⁶²

x- Tezkir/Hatırlatma (التذكير): "Dedi ki: قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ:"

«Cahilliğinizde siz Yusuf ile kardeşine ne yaptığınızı biliyor musunuz?» (Yusuf, 12/89)²⁶³ ayetinde istifham hatırlatma amacıyla kullanılmıştır.

y- Arz/Sunma, Öneri (العرض): Arz kelime olarak nazik bir şekilde bir işin yapılmasını rica etmektir. "... affetsinler, kusurlarına aldırmasınlar! Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz?" (en-Nur, 24/22)²⁶⁴ Bu ayette istifham asıl manası dışında "Allah'ın bağışlamasını arzu edin" anlamında arz için kullanılmıştır.

z-İhbar/Haber Verme (الاجبار): Bazen istifham haber verme yollarından biri olarak kullanılabilir. أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa Allah ve Resulünün kendilerine haksızlık edeceğinden kuşkulandılar ya da korktular mı? Hayır, kendileri asıl zalimlerdir." (en-Nur, 24/50)²⁶⁵

Meydânî bu ayette istifhamın onların kalplerinde şüphe ve nifakın olduğunu haber verme amacıyla kullanıldığını vurgulamıştır. İstifham asıl manası dışında ihbar için kullanılmıştır.

İstifham karinelerin yardımıyla bunların dışında merhamet dileme, ümitsizliğe düşme ve düşürme, şikayet, özleme, gayret etme, kaygı ve keder gibi birçok farklı manalar için de kullanılabilir.²⁶⁶

1.2.1.4. Temenni (Arzu Etmek)

(تَفَعُّلٌ) babından olan (تَمَنَّى) fiilinin masdarı olan temenni, bir şeyi arzulamak ve istemek demektir.²⁶⁷ Terim olarak temenni, gerçekleşmesi mümkün olmayan veya mümkün olup gerçekleşme ihtimali uzak olan ve bu sebepten dolayı gerçekleşmesi beklenmeyen fakat

²⁶² el-Meydânî, a.g.e., s.282

²⁶³ el-Meydânî, a.g.e., s.281

²⁶⁴ ez-Zerkeşi, a.g.e., s.342; el-Meydânî, a.g.e., s.295; Irmak, a.g.e., s.240

²⁶⁵ es-Suyûtî, a.g.e., 1/333; el-Meydânî, a.g.e., s.301

²⁶⁶ el-Meydânî, a.g.e., s.302

²⁶⁷ el-İsfehânî, a.g.e., 615; İbn Manzur, a.g.e., 15/232

sevilen bir şeyi istemek demektir. Temenni için kullanılan lafız "keşke" anlamındaki لَيْتَ (*leyte*)'dir.²⁶⁸

İnsanın çoğu kez gerçekleşmesi imkansız olan bir şeyi isteyebilme özelliğinden dolayı temenninin imkan dahilinde olması şart değildir. Örneğin gerçekleşmesi imkansız olan temenniye örnek olarak لَيْتَ الشَّبَابِ يَعُودُ يَوْمًا "Keşke gençlik bir gün geri dönse!" cümlesi verilebilir. Bu cümlede temenni edatı olan *leyte* gerçekleşmesi imkansız olan bir şeyi yani gençliğin geri dönmesini -ki bu imkansızdır- istemekte kullanılmıştır.

Bazen gerçekleşmesi mümkün olsa da elde edilmesi pek ümit edilmeyen şey de temenni edilebilir. Örneğin; يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ "Ah ne olurdu, şu Karun'a verilen gibisi bizim de olsaydı" (el-Kasas, 28/79) ayetinde لَيْتَ (*leyte*) ile elde edilmesi mümkün olan fakat elde edilmesi ümit edilmeyen şey temenni edilmiştir.²⁶⁹

Bazen gerçekleşmesi mümkün olan şey için de temenni edilebilir. Örneğin; لَيْتَ زَيْدًا يَجِيءُ "Keşke Zeyd gelse" cümlesinde لَيْتَ (*leyte*) gerçekleşmesi mümkün olan bir şeyi istemede kullanılmıştır.²⁷⁰

Bazen edebî bir maksattan dolayı istifham edatı olan هَلْ (*hel*), لَعَلَّ (*le'alle*) şart edatı olan لَوْ (*lev*)'de temenni için kullanılabilir. هَلْ (*Hel*) ve لَعَلَّ (*lealle*)'deki bu maksat temenni edilen şeyi, gerçekleşmesi ve meydana gelmesini yakın ve mümkün olan bir şekilde göstermektir. لَوْ (*Lev*)'deki edebî maksat temenni edilen şeyin nadir olduğuna işaret etmektir.

هَلْ (*hel*) edatının temennide kullanılmasına "هَلْ لِي مِنْ شَفِيعٍ" örneği verilebilir. "Keşke bana şefaatçi olan biri olsa!" Burada temenni edilen, arzulanan şeyi gerçekleşmesi mümkün suretinde göstermek için هَلْ (*hel*) edatı kullanılmıştır.²⁷¹

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ لَعَلَّ (*le'alle*) edatının temennide kullanılmasına "Firavun da: "Ey Haman, bana bir kule yap, belki ben erişirim o yollara." (el-Mümin, 40/36) ayeti örnek verilebilir. Bu ayette Firavun'un "belki ulaşırım o yollara" şeklindeki

²⁶⁸ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.68; et-Teftâzânî, a.g.e., s.407; el-Meydânî, a.g.e., s.251; Bolelli, a.g.e., s.290

²⁶⁹ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.78; Bolelli, a.g.e., s.292

²⁷⁰ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.407; es-Sekkâkî, a.g.e., s.303

²⁷¹ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.78; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.407; el-Meydânî, a.g.e., s.302; Bolelli, a.g.e., s.291

arzusu gerçekleşmeyecek bir şeydir. Fakat mümkün suretinde göstermek için لَعَلَّ (*le'alle*) kullanılmıştır.²⁷²

Bazen şart edatı olan لَوْ (*lev*)de temenni için kullanılabilir. لَوْ (*lev*) kelimesinin asıl anlamı şart gerçekleşmediği için şartın cevabının gerçekleşmemesidir. لَوْ (*lev*)de ki edebî maksat temenni edilen şeyi arzulandığı halde nadir ve elde edilmesi güç suretinde göstermek içindir. Buna örnek olarak لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأُ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُوا مِنَّا "Ah bizim için dünyaya bir dönüş olsaydı da onlar şimdi bizden kaçtıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!" (el-Bakara, 2/167) ayeti verilebilir. Kafirlerin temennilerinin elde edilmesi güç ve zor olduğunu vurgulamak için temennide لَوْ (*lev*) şart edatı kullanılmıştır.²⁷³

Bazen هَلْ ve لَوْ 'e مَا ve لَا eklenerek هَلَا, لَوْ مَا, لَوْ لَا ve he'nin hemzeye dönüşmesiyle اَلَا edatları elde edilir. Bu edatlar geçmiş zamanlı fiillerde pişmanlık muzari fiillerde ise teşvik manası ifade eder. Teşvik manasıyla beraber temenni manasını da içerir.

Mazi fiilde pişmanlık ifade ettiğine örnek هَلَا أَكْرَمْتَ زَيْدًا "Zeyd'e ikram etseydin ya, keşke ikram etseydin." cümlesidir. Burada هَلَلَا edatı mazi fiil üzerine dahil olup Zeyd'e ikramı terkettiği için pişmanlık ifade etmiştir. لَوْ مَا أَكْرَمْتَهُ "Keşke ona ikram etseydin" örneğinde yine pişmanlık ifade etmiştir.

Muzari fiilde teşvik ifade ettiğine örnek لَوْ مَا تَقَوْمٌ هَلَا تَقُومُ "Ayağa kalksan ya!" cümlesidir. Burada muhatabı ayağa kalkmaya teşvikle beraber aynı zamanda ayağa kalkma eyleminin gerekliliği üzerine bir kınama vardır.²⁷⁴

Tereccî gerçekleşmesi mümkün olan, sevilen ve arzu edilen bir şeyi istemek demektir. Tereccî'nin edatları لَعَلَّ (*le'alle*) ve عَسَى ('*asâ*)'dır. Bazen لَعَلَّ (*le'alle*)de temenni bildirir ve ona لَيْتَ (*leyte*)nin hükmü verilir. Yani cevabındaki Muzari fiil gizli bir اَنْ ile mansup olur. Örneğin لَعَلِّي أَحَجُّ فَأُزُورُكَ "Keşke hacca gidebilsem de seni ziyaret edebilsem" cümlesinde arzulanan şeyin/haccın gerçekleşme ihtimali uzak görüldüğünden لَعَلَّ (*lealle*) لَيْتَ (*leyte*) gibi temenni ifade etmiş ve cevabında bulunan muzari fiil nasbolunmuştur.

²⁷² Bolelli, a.g.e., s.294

²⁷³ el-Meydânî, a.g.e., s.252; Bolelli,a.g.e., s.294

²⁷⁴ es-Sübkî, a.g.e., 1/422; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.408

Bazen edebi maksattan dolayı istifham edatı olan هَلْ (*hel*), لَيْتَ (*leyte*) ve لَوْ (*lev*'de) tereccî için kullanılır. Tereccî talebî inşa kısmının konusu olmadığı için örnekleri burada verilmeyecektir.²⁷⁵

1.2.1.5. Nidâ

Sözlükte seslenmek²⁷⁶ manasına gelen nida'nın terim anlamı, أَذْعُو "çağırıyorum" filinin yerine geçen nida harflerinden biri ile sözü söyleyen kişinin muhatabından kendisine yönelmesini istemesidir.²⁷⁷ Bunun amacı nida olunan kişinin önemli bir meseleye dikkatini çekmek ve yönelmesini sağlamaktır. Bunun için genelde nida harflerinden sonra emir, nehiy, istifham ve şer'î hükümler gelir. Örneğin Müddessir suresinin ilk ayetleri nidadan sonra emir gelmesine örnek olarak verilebilir. يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ "Ey örtüsüne bürünen (Peygamber)! Kalk artık uyar." (Müddessir, 74/1-2) Ayeti kerimede yâ nida edatı ile Peygamberimizin Allah'ın emirlerine yönelmesi talep edilmiştir.

Nehye örnek olarak يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ "Ey iman edenler, Allah'ın ve peygamberinin önüne geçmeyin (saygısızlık etmeyin) ve Allah'tan korkun." ayeti verilebilir. Burada nidadan sonra nehiy gelmiştir.²⁷⁸

Nida edatları sekiz tanedir ve şunlardır: يَا أَيْهَا هِمَزَةٌ / Ya, Hemze, Ey, Â, Ây, Eyâ, Heyâ, Vâ' dır.

En yakın mesafedekileri çağırarak için "hemze ve ey" uzakta olanları çağırarak için "eyâ ve heyâ" kullanılır. Yâ nida edatı tercih edilen görüşe göre hakikaten ve hükmen uzak için kullanılırsa da müşterek olduğu da söylenmiştir. "vâ" ise nüdbe /ağıt için kullanılır. Yani kendisi ile mendub (münâdâ) olan kişi üzerine ağıt yakılır. Bazen yâ (يَا) nida edatı da nüdbe için kullanılabilir.²⁷⁹

Bazen uzakta bulunan şey, konuşanın zihninde ve kalbinde her daim bulunduğu için ve kalben yakın olduğu için hakikaten de yakın imiş gibi kabul edilir ve yakın için konulmuş olan nida edatları kullanılır. Örneğin Mütenebbî'nin (ö. 354/965) şu beytindeki kullanım böyledir:

أُسْكَاَنَّ نَعْمَانَ الْأَرَاكِ تَيَقَّنُوا بِأَنْتُمْ فِي رِنَعِ قَلْبِي سَكَاَنَّ

²⁷⁵ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.408; el-Meydânî, a.g.e., s.251; Bolelli,a.g.e., s.290

²⁷⁶ el-İsfehânî, a.g.e., s.629

²⁷⁷ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.430; Bolelli,a.g.e., s.297

²⁷⁸ es- Sübki, a.g.e., 1/475; Müddessir sûresi:74/1-2; HucuratSûresi,49/1

²⁷⁹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.430; el-Meydânî, a.g.e., s.240; Bolelli, a.g.e., s.297

“Ey Na'mâ'nül-Erâk vadisi sakinleri! İnanınız ki sizler (her ne kadar zahiren uzak iseniz de, fakat hakikaten) benim kalbimin ortasında yer tutmuş gibisiniz.”

Bu şiirde Na'man-ül erak vadisi sakinleri uzakta oldukları halde seslenene kalben yakın oldukları için kendilerine yakın için kullanılan *hemze* nida edatı ile seslenilmiştir.²⁸⁰

Bazen çağrılan kimsenin şanının yüceliğine işaret etmek için yakın olan şey uzakmış gibi kabul edilip uzak için kullanılan nida edatları ile çağrılır. Mesela bir kölenin yanında bulunan efendisine *أَيَا مَوْلَايَ* "Ey efendim!" hitabı bu türdendir. Burada efendisinin yüceliğine işaret etmek için uzak için vazedilmiş *أَيَا* (*eya*) ile efendisine seslenmiştir.²⁸¹

Bazen muhatabın mertebesinin aşağılığına dikkat çekmek maksadıyla uzak için konulmuş nida edatı kullanılır. Mesela birisine *أَيَا هَذَا* "Ey bu adam!" demek bu türdendir.

Bazen gafil ve zihni dağınık olan dinleyiciye sanki başka bir yerde bulunuyormuş gibi uzak için vazedilen nida edatı kullanılabilir. Örneğin dalgın kişiyi dalgınlığından kurtarıp anlattığı meseleye yönelmesini isteyen kişinin *أَيَا فُلَانُ* demesi bu türdendir.²⁸²

Bazen nida harfi asıl konulduğu anlamdan çıkıp bir takım edebi gayelerden dolayı karinelere anlaşılan farklı manalara gelebilir. Bu manalardan bazıları; tahassür, men etme, istigâse, teşvik, ihtisas, taaccüb, tenbih, nüdbe, dua, temenni, can sıkıntısı, tezekkür, ümitsizlik, pişmanlık, tahabbüb vb. manalardır.²⁸³

1-Tahassür/Hasret Çekme ve Hayıflanma (التحسر): Bazen nida edatı asıl manası dışında kişinin içindeki hasret ve özlemi bu nedenle de çektiği üzüntüyü nida edatının sesini uzatma yoluyla ifade için tahassür manasında kullanılır. Çoğunlukla bu kullanıma temenni ve pişmanlıkta eşlik eder. *وَيَوْمَ يَعْصُ الطَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا يَا وَيْلَتَى* “O gün zalim kimse ellerini ısracak ve şöyle diyecek: «Eyvah! Keşke peygamberin maiyyetinde bir yol tutsaydım! Eyvah! Keşke falancayı dost edinmeseydin!” Bu ayette nida edatı tahassür ve pişmanlık manasında kullanılmıştır.²⁸⁴

²⁸⁰ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.430; el-Meydânî, a.g.e., s.241; Bolelli, a.g.e., s.298

²⁸¹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.430; el-Meydânî, a.g.e., s.241; Bolelli, a.g.e., s.298

²⁸² el-Meydânî, a.g.e., s.241; Bolelli, a.g.e., s.299

²⁸³ el-Meydânî, a.g.e., s.241

²⁸⁴ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.432; el-Meydânî, a.g.e., s.247; Furkan Sûresi, 25/27-28

2-Men etme, Azarlama (الرجر):

Bazen nida azarlama anlamında kullanılabilir. Buna örnek olarak şair Ahmed Şevkî'nin divanından şu şiir örnek olarak verilebilir;

يا قلب ويحك! ما سمعت لناصح لما ارتميت ولا اتقيت ملاما

"Ey kalb ! Sana yazıklar olsun. Çünkü sen, fırladığında nasihat edeni dinlemedin ve kınamadan da korkmadın."²⁸⁵

Burada nida sevlmeye layık olmayan kişileri sevdiği için kalbini azarlama ve sevmesini engelleme manasında kullanılmıştır.

3- İstigase (الاستغاثة): İstigase zor ve sıkıntılı bir durumda birini yardıma çağırıp ondan yardım dilemek manasına gelir.

يا لِنَّاسِ لِّلْغَرِيقِ "Ey İnsanlar boğulana yardım!" Burada nida edatı çağırma ve seslenme anlamı dışında boğulana yardım için kullanılmıştır.²⁸⁶

4- Teşvik, Kışkırtma (الاعراء): يا مظلوم (Ey Mazlum!) Burada nida edatı çağrı manasında değil uğradığı zulmü anlatması için mazlumu teşvik etme manasında kullanılmıştır.²⁸⁷

5- İhtisas (الاختصاص): Mütekellim ve muhatap zamirlerinden sonra zamirin delalet ettiği kişiyi açıklamak için nida edatı ile beraber bir isim getirilmesine ihtisas denir. اللهم اغفر لنا "Allahım bizi -bu topluluğu- bağışla!" Burada أيتها nida edatından sonra نا mütekellim zamirini açıklamak için topluluk ismi gelmiştir.²⁸⁸ İhtisasın kullanım amaçları övünme, tevazu ya da maksadı açıklama olabilir. Övünmeye! أنا أكرم الضيف أيتها الرجل! "Ben var ya ben misafire çok ikram ederim!" örneği; tevazuya أنا الفقير المسكين أيتها الرجل! "Ben var ya çok fakirim!" örneği; maksadı açıklamaya ise أنا أفعل الخير أيتها الرجل! "Hayır ben yaparım ben!" örneği verilebilir. Burada nidanın ihtisas olarak kullanım amacı hayrı yapanın sadece kendisi olduğunu beyan etmektir.²⁸⁹

6- Taaccüb (التعجب): Bazen nida insanı hayrete düşüren; hem çok beğenilen hem de insanın hoşuna gitmeyen durumlarda kullanılır. Örneğin يا للماء! "Ne güzel su!" dediğimizde burada suya seslenilmeyip suyun çok güzel olduğu nida edatıyla ifade

²⁸⁵ el-Meydânî, a.g.e., s.247; el-Carimi, a.g.e., s.176;

²⁸⁶ et-Teftâzânî, *Muhatarar'ul-meani*, s.218

²⁸⁷ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.118; es-Sübkî, a.g.e., 1/474; el-Carimi, a.g.e., s.176

²⁸⁸ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.118; es-Sübkî, a.g.e., 1/474; et-Teftâzânî, *Muhatarar'ul-meani*, s.217

²⁸⁹ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.431, el-Haşimi, a.g.e., s.90

edilmiştir. يا للدواهي "Ah ne dertler!" örneğinde ise hoşça gitmeyen zor ve sıkıntılı durum nida uslubuyla ifade edilmiştir.²⁹⁰

Kur'an-ı Kerim'den taaccübe örnek olarak قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ "Vay başıma gelene!" dedi, 'Ben bir kocakarıyım, kocam da yaşlı bir adam. Bu gerçekten çok tuhaf bir şey!'" (Hud Sûresi,11/72) ayeti verilebilir. Hz. İbrahim'in eşi Sare'nin (a.s) burada "vay başıma gelen şeye!" bu sözüyle amacı nida değil; hayretini ve şaşkınlığını ifadedir.²⁹¹

7- Tenbih/Uyarma (التنبيه): Bazen nida muhatabı uyarma anlamında kullanılabilir. يا رب "Ey insanlar! Dünyada nice giyinen kadınlar var ki ahirette çıplaktır."²⁹² hadisinde nida edatı müminleri kıyafet konusunda ikaz anlamında kullanılmıştır.

8- Nüdbe (النُدْبَة): Nüdbe kaybedilen bir kimsenin ya da bir şeyin ardından ağıt yakmak anlamına gelir. Bazen nida edatı nüdbe anlamında kullanılabilir. Örneğin oğlunun ardından ağlayan bir kadının "وا محمداه!" Vah Muhammed! şeklindeki ağıtı örnek olarak verilebilir.²⁹³

9- Dua (الدعاء): Bazen nida Allah'a dua etme maksadıyla kullanılabilir. رَبِّ اجْعَلْ لِي مَقِيمَ الصَّلَاةِ "Rabbim, beni namazı devamlı kılanlardan eyle; soyumdan da; ey Rabbimiz duamı da kabul buyur!" (İbrahim, 14/40) Burada رَبِّ - رَبَّنَا kelimelerinin başındaki nida harfi hazf olunmuştur ve dua manasında kullanılmıştır.²⁹⁴

10- Temenni (التمنى): "Ah ne olurdu, şu Karun'a verilen gibisi bizim de olsa; o gerçekten büyük bir bahtiyar (varlık sahibi)!" dediler. (el-Kasas, 28/79) Meydânî nidanın burada temenni anlamında kullanıldığını vurgulamıştır.²⁹⁵

11- Can Sıkıntısı (الضجر):

Bazen nida can sıkıntısı anlamına gelebilir. İmrii'l-kays'ın şu şiiri buna örnek olarak verilebilir.

²⁹⁰ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.432; el-Meydânî, a.g.e., s.249

²⁹¹ Hud Sûresi,11/72

²⁹² Bolelli, a.g.e., s.308

²⁹³ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.432; Ali Bulut, *Belagat, Meânî-Beyan-Bedi'*, 1. Baskı, (İstanbul: M.Ü., İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013), s.81

²⁹⁴ Bulut, a.g.e., s.81

²⁹⁵ el-Meydânî, a.g.e., s.248,

ألا ايها الليل الطويل ألا انجلي بصبح ومالا صباح منك بأمثل

"Ey uzun gece! Açılsın karanlıkların sabahın aydınlığı ile, gerçi gündüz de senden farklı değil ya."

Burada şairin gece hissettiği üzüntülerin gündüz sona ereceğine dair ümidi o üzüntüleri gündüz yaşayacağı tahminiyle can sıkıntısına dönmüş ve bu can sıkıntısını nida edatıyla vurgulamıştır. Genellikle şiir ve kasidelerin atlâl ve metâyâ bölümlerinde bulunan nidalar can sıkıntısını ifade etme amacıyla kullanılmıştır.²⁹⁶

12- Hatırlama (التذكر): Bazen nida hatırlama amacıyla kullanılabilir. Zü'r-rumme'nin şu beytindeki kullanım böyledir:

أيا منزلي سلمى سلام عليكما هل الأزمن اللاتي مضمين رواجع

"Ey Selma'nın evleri! Selam olsun her ikinize de. Geçip giden günler geri döner mi?"
Hâşimi bu örnekte nida edatının hatırlama anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.²⁹⁷

13- Ye's (Ümit Kesmek): Bazen nida ümitsizlik ve umut kesme durumunda da kullanılır. Şair Malik b. er-Raybi'nin mersiyesindeki şu beyt bu kullanıma örnektir.

فيا صاحبي رحلى دني الموت فانزلا برابية اني مقيم لباليا

"Ey yol arkadaşlarım! Ölüm yaklaştı, siz tepede inin. Şüphesiz ben gecelerin sakiniyim." örneğinde nida edatı ümitsizlik anlamında kullanılmıştır.²⁹⁸

14- Sevgi Göstermek (التحبيب): يا أخي, يا بني "Yavrucuğum, kardeşim" diyen kişinin amacı seslenmek değil; sevgisini izhar etmektir.²⁹⁹

1.2.2. İnşâ-i Gayr-i Talebî

Gayri talebî inşâ, söylendiği anda bir isteği gerektirmeyen inşadır. Ta'accüb, övme, yerme, reca ve mukarabe fiilleri, yeminler ve sözleşmelerde kullanılan lafızlar talebî olmayan inşâ kısmına girer.³⁰⁰ Çünkü bu sözler söylediği anda muhataptan herhangi bir şey istenilmez. Mesela "Ne güzel manzara!" dediğimizde muhataptan herhangi bir şeyi talep etmeyiz, manzaranın güzelliği karşısındaki duyduğumuz hayreti ifade ederiz.

Gayri talebî inşâ meâni ilminin konuları arasına dahil değildir; daha çok nahiv ilminin konusudur.

²⁹⁶ el-Meydânî, a.g.e., s.250

²⁹⁷ el-Hâşimi, a.g.e., s.90

²⁹⁸ el-Meydânî, a.g.e., s.251

²⁹⁹ Irmak, a.g.e., s.260

³⁰⁰ es-Sekkâkî, a.g.e., s.414; es-Sübkî, a.g.e., 1/420; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.406

1-Taaccüb (Şaşırma) Fiilleri: ما أجمل السماء! "Gökyüzü ne kadar güzel!" Burada gökyüzünün güzelliğinden bahsedilip herhangi bir şey talep edilmemiştir ve gayri talebî inşadır.³⁰¹

2-Övme ve Yerme Sözlere: نعم الرجل زيد "Zeyd ne güzel adamdır!" dediğimizde muhatabımızdan herhangi bir şey talep etmeyiz, aksine Zeyd'de var olan güzellikten bahsederiz.³⁰²

3-Yemin Sözlere: Şair Muhammed b. Abdillâh b. Tahir'in şu şiiri kaseme örnek olarak verilebilir.

لعمرك ما بالعقل يكتسب الغني & ولا باكتساب المال يكتسب العقل

"Ömrüne yemin ederim ki; ne akıl ile zenginlik ne de malı kazanmak ile akıl kazanılır."³⁰³

4-Reca (Umma) Sözlere: عسي أن يجيء زيد "Umulur ki Zeyd gelir." Burada teracci fiilerinden عسي ('asâ) kullanılmıştır. Gayri talebî inşadır.³⁰⁴

5-Mukarabe (Yaklaştırma) Fiilleri: يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ "Şimşek neredeyse gözlerini kapıverecek" ayetinde mukarabe fiili kullanılmıştır ve gayr-i talebî inşadır.³⁰⁵

6-Akit Sözlere: بعثت اشتريت "Sattım ve Aldım" sözleşme lafızları gayr-i talebî inşadır.³⁰⁶

Kelâmın iki farklı yönünü oluşturan haber ve inşanın belagat alimleri açısından benzer ve farklı olan yönleri vardır. Benzer olan yönleri şunlardır:

İnşâî isnad; isnad, müsned ve müsned-i ileyh'in halleri, müteallikat-ı fiil ve kasr konularının büyük bir kısmında ihbarî isnad gibidir. Yine inşâî isnad, ihbarî isnadda olduğu gibi tekidli ve tekidsiz gelebilir. İnşâî isnadda müsnedün ileyh ihbarî cümledeki gibi mezkur, mahzuf, mukaddem, muahhar, marife veya nekra olabilir. İhbarî isnadda müsnedün ileyh ile ilgili olan bütün durumlar inşâ-î isnadda da geçerlidir. Yine aynı şekilde ihbarî cümlede olduğu gibi müsned inşâî cümlede de isim veya mutlak fiil veya meful, şart ve bunlardan başka şeyler ile mukayyed olabilir. Mutaallikat-ı fiil mukaddem, muahhar, mahzuf veya mezkur olabilir. Kasr ile ilgili olan şeyler inşâî isnadda da geçerlidir.³⁰⁷

³⁰¹ Bulut, a.g.e., s.62

³⁰² es-Sübkî, a.g.e., 1/ 420

³⁰³ Bolelli, a.g.e., s.231

³⁰⁴ es-Sübkî, a.g.e., 1/419

³⁰⁵ Bulut, a.g.e., s.62,

³⁰⁶ İrmak, a.g.e., s.140

³⁰⁷ es-Sübkî, a.g.e., 1/ 478

Farklı olan yönleri ise şunlardır:

Haber cümlesinin -durumun gereğinden çıkıp- değişik şekillerde ifade edilme durumları inşaî isnatta yoktur. Haberî isnadda müsnedin hazfî caiz olup inşaî isnadda caiz değildir.³⁰⁸

Bazen edebî gayeye binaen haber ve inşa cümleleri birbirinin yerine kullanılabilir. Bu kullanım türleri haber ve inşa bahsinde kısaca ele alınmakla beraber bu bölümde geniş bir şekilde ele alınacaktır.

1.3. Haberî İnşa Yerine Kullanılması

Haberî inşa yerinde kullanımı sözün asıl anlamı dışında başka anlamlarında ifade edilmesini sağlar. Söz bu şekilde asıl anlamı dışında sınırlarını aşarak farklı manalar ifade eder. Arapçada bu tür kullanımlar çoktur. Belagat alimleri bu tür inşaî mana taşıyan haberî cümleleri inşa kısmında değerlendirmişlerdir. Haberî inşa yerinde kullanıldığı başlıca yerler şunlardır:³⁰⁹

1-Tefâül (İyimserlik): Haberî cümle iyimserlik ifade etmesi için inşa yerinde kullanılır. Mütakellim, olmasını istediği bir eylemin gerçekleşmesine çok fazla arzu duyduğu zaman sanki olayı olmuş-bitmiş gibi göstermek için mazi fiil kullanır. Burada amaç eylemin gerçekleşmesine duyulan iştihak ve iyimserliktir. *وفقك الله للتقوي* "Allah (c.c.) seni takvada muvaffak kılsın!" örneğinde haberî cümle inşaî olarak dua anlamında kullanılmıştır.³¹⁰

2-Bir Şeyin Gerçekleşmesi İçin Rağbet Gösterme: Emredilen şeyin gerçekleşmesine gösterilen aşırı rağbeti ifade edebilmek için sanki olay geçmiş zamanda gerçekleşmiş izlenimi verilerek mazi fiil kullanılır. *رزقي الله لقاءك* "Allah bana sana kavuşmayı lutfetsin." cümlesinde kavuşmayı çok arzu edip rağbet gösterdiği için mazi fiil kullanılmıştır.³¹¹

3-Dua: Dua esasında inşaî olup genelde emir sigası kullanılsa da bazen mazi ve muzari fiiller ile de dua manası elde edilebilmektedir. Teftazani'ye göre bu şekilde mazi kipiyle dua etmek edebi yönden daha belîğdir. Yalnız mazi fiilin dua manasında kullanıldığı durum haber anlamıyla karışmanın söz konusu olmayacağı yerlerde olur.³¹²

"Allah ondan razı olsun!" örneğinde inşaî cümle mazi kipiyle ifade edilmiştir.

³⁰⁸ et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.433; İrmak, a.g.e., s.263-264

³⁰⁹ et-Teftazani, a.g.e.,s.432; İrmak, a.g.e., s.264

³¹⁰ et-Teftâzânî, a.g.e., s.432

³¹¹ es-Sübki, a.g.e., 1/ 477 ; et-Teftâzânî, *Mutavvel*, s.433

³¹² et-Teftazani,Mutavvel, s 433; Ahmet Bostancı, (*Arapçada Dua Uslubu, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:14,Sakarya, 2004), s.27

4-Emir Manasından Kaçınmak İçin: Örneğin kölenin efendisine emir sigasıyla "bana bakın" demesi yerine *ينظر المولي إلي ساعة* "Efendim bana biraz bakarlar" demesi gibi.

Burada amaç kabalıktan kaçınmak ve saygıdır.³¹³

5-Muhatabı İstenen Bir Şeye Teşvik Etme: Muhatabından bir şey istemek ve hemen yerine getirmesini sağlamak için emir yerine haberî cümle kullanılır. Örneğin *تأنيبي غدا* "Yarın bana gelirsin" sözü bu kabildendir.³¹⁴

6-Emir: Haberî inşâî manada kullanıldığı yerlerden biri de emirdir. *وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ* "Anneler, çocuklarını, emzirmenin tamamlanmasını isteyenler için tam iki yıl emzirirler." (el-Bakara, 2/233) Sübkî burada haberî cümlenin "Anneler çocuklarını iki yıl emzirsiniz" şeklinde emir anlamına geldiğini vurgulamıştır.³¹⁵

7-Nehiy: Haber, emir yerine kullanıldığı gibi nehiy yerine de kullanılabilir. *وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ* "Ve bir vakit İsrail oğullarından şöyle söz almıştık: «Allah'tan başkasına tapmayacaksınız!" (el-Bakara, 2/83) Burada "tapmayacaksınız" şeklindeki haberî ifade "tapmayın" şeklinde nehiy ifade etmiştir. Bu üslup nehyi ifade daha aceleci olmayı ifade etmesi sebebiyle nehyin kullanımından daha belîğdir.³¹⁶

8-Tenbih: Haberî inşâ yerinde kullanılmasının amaçlarından biri de tenbihtir. Bu tenbih elde edilmesi güç olan bir şeyin kolayca elde edilmesine işaret etmek içindir. *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ* "Ey temiz akıl sahipleri! Kısasta sizin için bir hayat vardır. Kısasın uygulayın ki başkaları bu suçu yapamasın!" (el-Bakara, 2/179) anlamında tenbihtir.³¹⁷

³¹³ es-Sübkî, a.g.e., 1/ 477

³¹⁴ et-Teftâzânî, Mutavvel, s.433

³¹⁵ es-Sübkî, a.g.e., 1/ 477; İrmak, a.g.e., s.271

³¹⁶ es-Sübkî, a.g.e., 1/ 477; İrmak, a.g.e., s.273

³¹⁷ et-Teftâzânî, Mutavvel, s.433; İrmak, a.g.e., s.270

BÖLÜM 2: BAKARA SURESİNDE HABER VE İNŞA ÜSLÛPLARI

Araştırmamızın birinci bölümünde belagat kitaplarında yer alan teorik bilgiler çerçevesinde haber ve inşa konusunu ayrıntılı olarak inceledik ve her bir türün esas ve diğer kullanımlarını örneklerle izah ettik. Bu bölümde ise Bakara sûresindeki haber ve inşa üsluplarını birinci bölümdeki sistematığı takip etmek suretiyle tefsir literatüründeki beyanları da dikkate alarak inceleyecek ve bu konunun sınırları çerçevesinde Bakara suresinin belagat değeri üzerinde duracağız.

Bakara suresinin Kur'an-ı Kerim'in en geniş suresi olması hasebiyle, aynı başlık altına girebilen pek çok örnek olabileceği için fâide-i haber gibi örneklerin tüketilmesi mümkün olmayan konularda bir iki örnekle yetineceğiz. Nihayetinde amacımız, sûre içindeki haber ve inşa üsluplarının hepsini zikretmek değil; örneklendirmektir.

Bakara Sûresi Hakkında Ön Bilgi:

Konuya girmeden önce sûre hakkında özet bir bilgi vermemiz yerinde olacaktır. Bakara suresi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye hicretinden sonra inen ilk sûredir. Elimizdeki mushafa göre 286 ayettir. İçerdiği konuların çeşitliliği itibarıyla çok yönlü bir sûredir. En son inen Bakara 281. âyet de bu sûrede bulunur. Sûre huruf-i mukattaa harflerinden "Elif Lâm Mîm" ile başladığından dolayı Türkler arasında sûrenin meşhur isimlerinden birisi "Büyük Elif Lâm Mîm" olmuştur. Sure ismini, 67-71. ayetler arasında zikri geçen inek (bakara) kıssasından alır. Kürsî, Senâmu'l-Kur'an³¹⁸ ve ez-Zehrâ gibi başka isimleri de vardır.³¹⁹

Hacmi itibarıyla çok zengin bir içeriğe sahip olan sûre, Kur'an'ın hidayet rehberi olduğuna vurgu ile başlar, ardından Kur'an'ın hitap ettiği kesimlerin hidayet açısından sınıflandırılması yapılır ki bu tasnif Mekke'de iki iken (mümin-müşrik), Medine'de dörde (mümin-müşrik-münafık-ehli kitap) çıkmıştır.³²⁰ Devamında Hz. Adem'in (a.s.) yaratılış hikmeti ve maksadından, öğretim, ilim, dil, iman ve itaatin öneminden ve sonuçlarından bahsedilmesinin ardından Yahudilikten ve Hristiyanlıktaki asli günah inancından, İsrailoğullarından, onların peygamberleri ile aralarında geçen olaylardan, azaba uğramalarına sebep olan ahlakî özelliklerinden, Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz.

³¹⁸ İbn Aşur, Muhammed *et-Tahir, Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, (Tunus: Dâru't-tunûsiyye, 1404/1984), 1/201

³¹⁹ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Zehreveyn Yayın, 1992), 1/143; Muhammed Ebu Zehra, *Zehratü't-Tefâsir*, (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabiy, 1407/1987), 1/75; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1402/1981), 1/29

³²⁰ İbn Aşûr, a.g.e., 1/203; Ebu Zehra, .a.g.e., s.85-87

Davud ve Hz. Yakub (a.s.) gibi peygamberlerden ve nihayet İslam dininin itikat, ibadet, ahlak ve muamelat, helaller ve haramlar gibi ahkâmından ve bir takım mucizelerden belagî bir üslûbla bahseder.³²¹

2.1. Bakara Sûresinde Haberî Üslûp

2.1.1 Temel Amaçlar

Birinci bölümde "doğru ve yalana ihtimali olan söz" olarak tanımını verdiğimiz "haber", temelde iki maksatla muhataba iletilir. İlki muhataba bilmediği bir konu hakkında salt bilgi vermek, ikincisi ise muhatabın bildiği bir bilgiden kendisinin de haberdar olduğunu ifade etmektir. Bakara sûresindeki haberlere genel olarak bakıldığında sure, Allah'ın (c.c.) insanlara tevdi etmiş olduğu ahkam, emir ve yasaklarından ve geçmişte yaşamış milletler, peygamberler ve bunların başına gelen olaylardan, ahiret hayatına dair haberlerden dolayısıyla gaybtan bahsettiğinden dolayı haberî üslûbun temel amaçlarından olan "*fâide-i haber*"; yani muhataba önceden bilmediği bir şeyi iletme ve onu bilgilendirme amacının daha baskın ve surenin geneline sari olduğu söylenebilir. Kurân-ı Kerim bilgisi sonsuz ve sınırsız olan Allah'ın (c.c.) kelamı olması hasebiyle esasen kendisinde "*lazimu'l-fâide*"; yani mütekellimin muhatabın bildiği bir şeyi kendisinin de bildiğini ifade etmek amacıyla söylemiş olduğu haber çeşidinin olmaması gerekir. Fakat Kur'an-ı Kerim'deki kıssalarda ve özellikle de Bakara sûresinde geçen beşeri diyaloglarda bunu görmek mümkündür. Bakara sûresinde yer alan İsrailoğullarının diyaloglarında haberî üslûbun bu çeşidine tesadüf edilmektedir.

Haberî üslûbun bu temel amaçlarının dışında sevk edildiği irşad, tevbih, tehdit, kınama vs. gibi bazı belâgî amaçlar için kullanıldığı mecazi anlamlar da ayetler geldikçe açıklanacaktır. Ayrıca haber cümlesi muktezâ-yı zahire; yani muhatabın psikolojik durumuna göre irad edildiğinden üçe ayrılır. Söylenecik habere bîhaber olan muhataba haberin tekid edatsız verilmesi haberin "ibtidâî" kısmına dahil olurken haber konusunda mütereddid ve şüpheli yaklaşan muhataba haberin bir tekid edatıyla pekiştirilerek verilmesi "talebî", haberin doğruluğunu inkar eden ve kabul etmeyen muhataba birden fazla tekid edatıyla verilmesi ise haberin "inkârî" kısmına girer. Bazen haber bir takım belâgî amaçlar ve edebî nüktelerden dolayı muktezâ-yı zahirin dışına çıkılarak normalde tekidli gelmesi gereken yerde tekidsiz; tekidsiz gelmesi gereken yerlerde de tekidli gelebilir. Bakara sûresinde haberin bu çeşitleri sırasıyla haberin

³²¹ Elmalılı, a.g.e., 1/145-146; Ebu Zehra, a.g.e., s.82

temelde söylenme gayesi olan fâide-i haber ve lazımu'l-faide oluşu; ya da bu temel maksatların dışında birtakım mecazi manalar için söylenmesi; muhatabın durumuna göre ibtidaî, talebî ve inkârî oluşu ya da haberin muktezânın dışına çıkılarak irad edilmesi ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.1.1.1. Fâide-i Haber

Hemen yukarıda ifade ettiğimiz gibi fâide-i haber için sureden sayısız örnek vermek mümkündür; çünkü haberin temel amacı zaten budur. Bu amaçla verilen bir haberin belagat açısından sözü seçkin kılan bir değeri de yoktur. Mesela, ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ "İşbu şüphe götürmez kitap müttakiler için kılavuzdur." (el-Bakara, 2/2)³²² ayeti, Allah'ın (c.c.) bütün insanlara bilmedikleri bir şeyi; yani Kur'ânın kendisinde şek ve şüphe olmadığını ve Allah'a hakkıyla kul olmak isteyenler için bir hidayet kaynağı olduğunu haber verdiğinden dolayı "fâide-i haber" amacı içerdiği söylenebilir. Haber üslûbu açısından bu ayet pek çok özellik içermekle birlikte konu bütünlüğünü bozmamak için diğer ayrıntılar yeri geldikçe ilgili başlıklarda zikredilecektir.³²³

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُونَ "İman edenlere rastladıklarında; "İman ettik" diyorlar. Kendi 'şeytan'ları ile başbaşa kaldıklarında ise "Biz asıl sizinle beraberiz, onlarla sadece alay etmekteyiz!" diyorlar." (el-Bakara, 2/14)³²⁴ Ayette verilen haberler genel itibariyle Yahudilerin riyâkar hallerini haber verdiğinden dolayı fâide-i haberdir. Haberin içeriği incelendiğinde dikkat çeken husus kafirlerin imanlarına şüpheli yaklaşan ve inanmayan müslümanlarla olan diyaloglarında muktezâ-yı zahirin dışına çıkılarak pekiştirilmemiş zayıf anlam ifade eden fiil cümlesi kullanıp kendilerinden olanlarla diyaloglarında ise onlara olan bağlılıklarını daha kuvvetli manada ifade eden, pekiştirilmiş isim cümlesi kullanmalarındadır. Zira onların müslümanlarla karşılaştıklarında "iman ettik" demeleri dikkate değer bir ifade değildir, çünkü onlar kalplerinde iman bulunduğunu ifade ediyorlar, fakat kendilerinin bu konuda tek olduklarını iddia etmiyorlardı. Bu sebeble haberlerini pekiştirmeye ihtiyaç duymamışlardır. Fakat kendilerinden olanlarla diyaloglarında birden fazla pekiştirme

³²² Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed el-Harizmi, ez-Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri, el-Keşşaf an-haka'iki gavâmidî't-tenzil ve uyuni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, (İstanbul: T.C Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016) 1/126

³²³ Diğer belagat özellikleri için bkz. Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşadu'l-aklı's-selîm ilâ mezâya'lKur'ani'l-Kerim*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1414/1994), 1/23; Sabûni, a.g.e., 1/32-33

³²⁴ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/197

kullanmalarının sebebi ise karşıdakilerinin inkarı için değil; gönüllerinde taşıdıkları Yahudilik inancına sebat gösterip, küfürlerinde istikrarlı olduklarını ifade etmek içindir. Bu ayette muktezayı zahirin dışına çıkılarak münkir, haber hakkında bilgisi olmayan durumuna konulmuş ve bunun tam tersine haber hakkında bilgisi olmayan da münkir durumuna konulmuştur.³²⁵

"*Durumları, ateş yakmaya çalışan biri (ile etraflarındakiler) nin durumuna benzer: Ateş onun çevresini her aydınlattığında, Allah onların nurunu gidermekte ve onları karanlıklar içinde; göremez halde bırakmaktadır.*" (el-Bakara, 2/17)³²⁶ ayetinde cümlenin içerdiği haber, münafıkların özelliklerini anlatan önceki ayetleri muhatabın zihnine canlı bir şekilde yerleştirmek için örneklendirerek onların hüsrân içinde olduklarını beyan etmek amacıyla gelmiştir; yani fâide-i haber içermektedir.³²⁷

2.1.1.2. Lazım-ı Fâide-i Haber

Haberin temel söylenme maksatlarından biri olan fâide-i haber yukarıda da değindiğimiz gibi konuşanın muhatabın bildiği bir şeyi kendisinin de bildiğini ifade etmesi anlamına gelip Kur'ân-ı Kerim'de genelde beşeri diyaloglarda görülmektedir. Bu amaçla ilgili olan başlıca ayetler şunlardır:

"İçinizden, cumartesi günü sınırı aştıkları için kendilerine: "Aşağılık birer maymun olun!" dediğimiz kimseleri de bilirsiniz elbette!.." (el-Bakara, 2/65)³²⁸ ayetinde Yahudilerin geçmişte Allah'ın (c.c.) emirlerini ve yasaklarını küçümseyip bilhassa cumartesi yasağını hafife alarak haddi aşmaları hikaye edilmiştir. Yahudilerin kendilerinin de bildiği bu haber, tezkir/lazimu'l-fâide amaçlı sevkedilen ihbari bir cümledir. Bu haber Yahudi alimler arasında kulaktan kulağa yayılan bir haber olup Tevrat'ta yazılı değildir. Allah (c.c.) Hz. Peygambere bu haberi Kur'anda bildirmiştir. Tevrat'ta yazılı olmayan bu haberi inkar ettikleri için ibtidalamı ve tahkik harfî olan قد ile pekiştirilmiş inkârî bir haberdir.³²⁹ İbni Âşûr bu amaca başka bir örnek olarak şu ayeti vermiştir: وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا

³²⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/205-206; İbn Âşûr, a.g.e., s.292

³²⁶ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/218; Ebu Zehra, a.g.e., s.141

³²⁷ İbn Âşûr, a.g.e., s.302-313

³²⁸ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/398; Ebu Zehra, a.g.e., s.262

³²⁹ İbn Âşûr, a.g.e., s.543

ما فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "Hani, Tûr'u üstünüze kaldırarak sizden sapasağlam söz almıştık; Size verdiklerimize kuvvetle sarılın; onun muhtevası üzerinde iyice düşünün ki, sakınasınız." (el-Bakara, 2/63) Ayetin ilk kısmı Yahudilerin atalarının geçmişte vermiş oldukları sözleri tutmamalarından dolayı kendilerinin de bildiği Tur dağının kaldırılması hadisesini hatırlatma gayesiyle sevk edilmiş lazimül faide olan haberdir. Haberin içeriği hakkında herhangi bir itiraz ve şüphe olmadığından dolayı pekiştirilmeden verilmiş ibtidai haberdir.³³⁰

2.1.2. Özel Amaçlar

2.1.2.1. Teşvik Etme

Haber bazen muhatabı bir eyleme teşvik etmek veya bir işi işlemesine yönelik kışkırtma amacıyla söylenebilir. Bakara sûresinde bu amaca yönelik ayetler genellikle müminlerin ve salih kulların cennetteki âkıbetlerinden bahseden ayetlerde görülmektedir. Bu amaca matuf pek çok ayet olmakla beraber bir kaç tanesiyle iktifa edilecektir. *أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* "İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır." (el-Bakara, 2/5)³³¹ Zemahşeri burada geçen ihbarî cümlelerin hepsinin muttakilerin mertebelerini göstererek onların istedikleri ve nail oldukları şey konusunda inananları teşvik ettiğini ifade etmiştir. Buna dayanarak yukarıda geçen bu ihbarî cümlelerin temel amacı dışında teşvik anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür.³³²

... كلما رزقوا منها من ثمرة رزقا قالوا... "Bunlardan kendilerine her ne zaman bir meyve takdim edilse "Â, bu bize daha evvel ikram edilenin tıpatıp aynısı" derler..." (el-Bakara, 2/25) ayetinde geçen bu ifade cennetteki nimetlere dair bir bilgilendirme olmasının yanı sıra teşvik anlamı da içermektedir. Bir genelleme yapılarak Kur'an'daki cennet tasvirlerinin ve geleceğe dair müjdelerin hemen tamamının bu kapsama dahil olduğu söylenebilir.³³³

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَن آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ "İman edenlerden, Yahudi, Hristiyan ve Sâbiülerden; Allah'a ve 'Son Gün'e iman edip salih amel işleyen herkesin, Rabbi katında mükâfatı vardır; onlar için herhangi bir korku söz konusu değildir, üzülecek de değillerdir." (el-Bakara, 2/62) فَلَهُمْ

³³⁰ İbnul aşur, 1/541-543

³³¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/152; Sâbûni,a.g.e., 1/32-33; Ebu Zehra, a.g.e., s.112

³³² ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/158

³³³ Ebu Zehra, a.g.e., s.167-168

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ayet-i kerimesinde ise haberî cümle ile gerçek anlamda iman edip salih amel işleyenlerin bir önceki ayette Yahudiler hakkında bahsedilen azaba düşür olmayacağı beyan edilmiş; ve onların herhangi bir korku ve üzüntü taşımayacakları belirtilerek haberî cümle iman etmeye ve imana yaraşır işler yapmaya teşvik etme ve müjdeleme amacıyla irad edilmiştir.³³⁴

Bu amacı ihtiva eden bir diğer örnek de sûrenin Ramazan ayında orucun farz kılınmasına delil olarak getirilen şu ayetidir: وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ "Oruç tutmanızın sizin için ne kadar hayırlı olduğunu bir bilerseniz!" (el-Bakara, 2/184) Ebu's-Suud bu haberî cümlenin oruç tutmada hayır olduğunu bildirerek inananları oruç tutmaya teşvik amacıyla irad edildiğini ifade etmiştir.³³⁵

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِئَةٌ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ "Mallarını Allah yolunda infak edenlerin durumu, her başağında yüz dâne olmak üzere yedi başak veren bir dânenin durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah'ın lütfü geniştir." (el-Bakara, 2/261)³³⁶ ayetinin ilk kısmındaki cümle Allah (c.c.) yolunda infak etmenin önemini vurgulayarak inananları Allah (c.c.) yolunda infaka teşvik etme amacıyla irad edilmiştir. "وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ" cümlesi de ihbarî olup inananların Allah'ın emirlerine imtisal etmesi ve hayra teşvik etmesi amacıyla irad edilmiştir.³³⁷

Sûrenin bir diğer ayeti de bu amacın tezahür ettiği örneklerdendir. وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَفْهِيمًا مِمَّنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ "Mallarını Allah rızasını kazanmak ve kalplerindeki sağlamlıktan dolayı infak edenlerin durumu ise bir tepedeki güzel bir bahçenin haline benzer; iyi yağmur aldığı takdirde mahsulünü iki kat verir; yağmur almazsa bir çisinti bile kâfi gelir... Yaptıklarınızı Allah görmektedir." (el-Bakara, 2/265)³³⁸ Ayetteki cümleler bir önceki ayette zikredilen iki mertebe arasındaki farkı iyice açıklama, infak edenlerin durumunu sena ederek muhatabı infak etmeye teşvik ve gayretlendirme amacıyla irad edilmiş

³³⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 1/539; Ebu Zehra, a.g.e., s.254; Sâbûnî, a.g.e., 1/62

³³⁵ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.198-199; Ebu Zehra, a.g.e., s. 554

³³⁶ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/812

³³⁷ İbn Âşûr, a.g.e., 3/41-43

³³⁸ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/818

ihbarî cümledir. Ayetin son cümlesi "وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ" malını ihlasla infak edenleri teşvik ile beraber riya için infak edenleri de tahzir amacıyla irad edilmiştir.³³⁹

2.1. 2.2. Kınama ve Azarlama / Tevbih

Haberî cümle bazen haber verme amacı dışında muhatabı kınama ve azarlama amacıyla irad edilebilir. Bakara sûresinde Şeytanın, İsrailoğullarının ve müşriklerin isyanlarından ve taşkınlıklarından bahsedildiği için bu amaca yönelik pek çok ayet bulunmakta olup bir kaç tanesine bu başlık altında yer verilecektir.

Örneğin Hz. Adem'in (a.s.) yaratıldıktan sonra meleklerin ona secde edip Şeytan'ın secde etmemesinden bahseden şu ayetteki *وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ* ".....Sadece İblis büyüklük taslayarak şiddetle kaçınmıştı; inkarcı nankörlerden idi..." (el-Bakara, 2/34)³⁴⁰ "أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ" cümlesi, ihbarî bir cümle olup Şeytan'ı kınama ve azarlama amacıyla irad edilmiştir.³⁴¹

Şu ayet de bu amacın tezahür ettiği örneklerdendir. *وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ* "Hani, Musa ile kırk geceliğine vaatleşmiştik. Siz de onun arkasından birer zalim olarak o buzağıyı (tanrı) edinmiştiniz!..." (el-Bakara, 2/51)³⁴² Ayetin " *ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ* " cümlesi Musa'nın (a.s.) Tûr dağına çıkmasının akabinde İsrailoğullarının buzağıya tapma gibi büyük günahlarını hatırlatarak kınama, azarlama ve onları böyle büyük bir günahı işlemeleri sebebiyle korkutma amacıyla irad edilmiştir. "من بَعْدِهِ" kaydı Yahudilerin Musa'ya (a.s.) vefalarının azlığı sebebiyle tariz olarak gelmiştir. Son cümle hal cümlesi olup İsrailoğullarının yapmış oldukları zulümlere mazeret üretmemeleri, dolayısıyla tevbih ve tebkî için irad edilmiştir.³⁴³

Sûrenin şu ayetinde de bu örneğe tesadüf edilmektedir. *فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ* "Buna karşılık, (tamamı değilse de) zulmedenler, o sözü kendilerine söylenenden başka bir şekle çevirdiler..." (el-Bakara, 2/59)³⁴⁴ Ayetin ilk kısmındaki cümle Yahudilere atalarının geçmişte yapmış oldukları zulümleri ve kendilerine indirilen kitabın içeriğini

³³⁹ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.259-260; Benzer ayetler için bkz. El-Bakara, 2/269, 273

³⁴⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/348; Sâbûnî, a.g.e., 1/50-51

³⁴¹ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.87-89

³⁴² ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/378; Sâbûnî, a.g.e., 1/57

³⁴³ İbn Âşûr, a.g.e., 1/496-499; Ebu Zehra, a.g.e., s.228

³⁴⁴ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/384-388

ve sözlerini menfaat elde edebilmek için değiştirmeleri sebebiyle azaba maruz kaldıklarını haber vererek onları kınama ve azarlama amacıyla irad edilmiş ihbarî bir cümledir.³⁴⁵

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ "Sonra bu sözü müteâkib yine yüz çevirdiniz!....." (el-Bakara, 2/64) ayetinin ilk kısmı da ihbarî cümle olup Allah'a (c.c.) verdikleri sözden dönen yahudileri tevbih amacıyla irad edilmiştir.³⁴⁶

وَإِذْ قَاتَلْتُم نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ "Hani, siz birinin canına kıymıştınız da; sonra o konuda birbirinizle çekişmeye başlamıştınız." (el-Bakara, 2/72) ayetinde "Hani, siz birinin canına kıymıştınız da;..." cümlesi Yahudilerin atalarını işledikleri cinayet yüzünden kınama ve azarlama amacıyla sevk edilmiştir.³⁴⁷ Bir diğer ayette de Yahudilerin içindeki cahil olan ümmî Yahudiler şu cümleyle kınanmaktadır. وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيٍّ وَإِنَّهُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ "Onların içinde de, birtakım kuruntular dışında kitabı bilmeyen ümmîler vardır; sadece zanna göre hareket ederler." (el-Bakara, 2/78) ayetindeki cümleler ihbarî cümledir. Bir önceki ayette bildikleri ile amel etmeyen ve hatta onları tahrif eden Yahudi alimleri kınanırken bu ayette Yahudilerin içindeki hiç bir şey bilmeyen ve zanlarına göre hareket eden taklitçi, ümmî yahudiler kınanarak her iki zümrede aynı şekilde değerlendirilmiştir. Cümle tevbih amacıyla irad edilmiştir.³⁴⁸

2.1.2.3. Yüceltme / Tazim

Haberî cümlelerin söylenme amaçlarından biri de muhatabı yüceltme ve tazimdir. Bu amaç genelde Allah'ın (c.c.) sıfatlarından, peygamberlerin ve meleklerin özelliklerinden bahsedilen ayetlerde görülmektedir. Örneğin şu ayette قُلْنَا اضْرِبُوهُ بَعْضَهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى فَعَلْنَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ "Nitekim "Onun bir parçasını buna vurun!" demiştik... İşte Allah ölüleri böyle diriltir. O size âyetlerini böyle gösteriyor ki, aklınızı başınıza alasınız." (el-Bakara, 2/73)³⁴⁹ "İşte Allah ölüleri böyle diriltiyor" cümlesi Allah'ın her şeye kadir olduğunu, ölüleri bile diriltecek kudrete sahip olduğunu vurgulayarak onun azametini izhar (tazim) amacıyla sevk edilmiş ihbarî bir ifadedir.³⁵⁰

³⁴⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/388; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.105

³⁴⁶ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/400; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.109

³⁴⁷ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.113

³⁴⁸ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/424-425. Benzer örnekler için bkz. El-Bakara, 2/72, 91, 92, 101, 113, 121, 135, 137, 139, 146, 174, 176, 217

³⁴⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/402; Ebu Zehra, a.g.e., s.270

³⁵⁰ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.114

Bu amaca yönelik örneklerden biri de sûrenin وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ "Bir de 'Allah çocuk edindi.' demekteler... Hâşa!.. Aksine, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na aittir. Her biri O'na gönülden itaat etmektedir." (el-Bakara, 2/116) ayetinde görülmektedir. Ayetin son kısmındaki haberî cümleler Allah'ı (c.c.) çocuk edinmekten tenzih ederek yerdeki ve gökteki her şeyin O'na ait olduğunu ve O'na itaat etmekte olduğunu vurgulayarak onu tazim etme ve şirkten tenzih etme amacıyla irad edilmiştir.³⁵¹

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "O, Göklerin ve yerin modelsiz yaratıcısıdır. O, bir şeyin olmasını diledi mi, ona sadece "Ol!" der; anında olmaya başlar." (el-Bakara, 2/117) İbni Âşur bu ayette ilk cümlenin Allah'ı (c.c.) tazim ve takdis amacıyla irad edildiğini vurgulamıştır. İkinci cümledeki konuşma ise kimi müfessirlere göre temsili olup "Allah'ın dileyip de olmasını istediği her iş anında olur, yaratmasında bir modele ihtiyacı yoktur" anlamında Allah'ın (c.c.) çocuk edinmekten münezzehe olduğu gerçeğini tekid ederek tazim ve yüceltme amacıyla irad edilmiştir.³⁵²

وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (Ey Ehl-i Kitap! Ey müslümanlar!) Hepinizin tanrısı aynı tanrıdır; O'ndan başka tanrı yoktur; mutlak merhamet sahibidir, bilfiil merhamet eder (Rahmân, Rahîm). (el-Bakara, 2/163) Ayetindeki Ehl-i Kitap'a yönelik "Hepinizin tanrısı aynı tanrıdır" cümlesi Allah'ın tek olduğunu haber vererek tazim amaçlı irad edilmiştir. Ayetin devamındaki "لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ" ifadesi öncesinde geçen cümleyi pekiştirmek için gelmiş olup ulûhiyyetin sadece Rahmân ve Rahîm olan Allah'a mahsus olduğunu belirtmek suretiyle vahdaniyeti tekid etmektedir. Ayrıca bu cümlede tazim ve medih amacı da vardır.³⁵³

2.1.2.4. Övgü / Medh-u Sena

Haber bazen muhatabı övme ve sena amacıyla sevkedilebilir. Bu amacın genellikle peygamberlerin ve müminlerin örnek davranışlarından bahseden ayetlerde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin sûrenin الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ "Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar." (el-Bakara, 2/3) ayetinde haberî cümle muhatablarına önceki

³⁵¹ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/150-151

³⁵² ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/488; İbn Âşûr, a.g.e., 1/686-688

³⁵³ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/572; İbn Âşûr, a.g.e., 2/74-76. Benzer kullanımlar için bkz. El-Bakara, 2/240, 252, 255, 285; Sâbûnî, a.g.e., 1/111

ayette geçen muttakilerin iman ve amel hususundaki niteliklerinden haber vererek onları övme, "gayba inanırlar" ifadesi ile müşrikleri de kötüleyerek tariz amacıyla irad edilmiştir.³⁵⁴ Bu gibi ayetlerde pek çok amacın birden gözetildiğini söylemek de mümkündür. Mesela burada bir yandan bu niteliklere sahip olan müslümanlar övülürken sahip olmayanlar için de model bir insan tipi olarak takdim edilmektedir. Yani bu cümlenin medih ile birlikte teşvik amacı da içerdiği söylenebilir.

Sûrenin "وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ" "*Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar.*" (el-Bakara, 2/4) ayetindeki haberî cümle bir önceki ayetin devamı mahiyetinde olup muttakilerin iman ve amelle ilgili niteliklerini haber vererek onları sena ettiğinden dolayı ihbarî cümlenin sena/övgü kısmındadır.³⁵⁵

Şu ayet de haberin övgü maksadıyla kullanılmasına bir örnektir. وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ".....*Gerçek şu ki; dünyada onu seçmiştik; Ahirette de şüphesiz salihlerdendir o...*"(el-Bakara, 2/130) Ayetin son cümleleri Hz. İbrahim'i (a.s.) övgü ve medih amacıyla irad edilmiş haberî bir cümledir.³⁵⁶

"إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ" "*İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; İşte bunlar bel bağlarlar Allah'ın rahmetine.....*" (el-Bakara, 2/218) ayetinde ilk cümle ihbarî olup Allah (c.c.) yolunda hicret ve cihad edenleri övgü ve medih amacıyla irad edilmiştir. Ayet esas itibarıyla Abdullah b. Cahş ve arkadaşlarının el-Hadramî'yi öldürdüklerinde onların günahkar olduğunu ve sevap alamayacaklarını zanneden topluluğa cevap olarak Abdullah b. Cahş ve arkadaşlarını övme amacıyla irad edilmiştir.³⁵⁷

2.1.2.5. Öğüt Verme / İrşad

Haberî cümleler bazen muhataba doğruyu öğretme ve yol gösterme amacıyla irad edilebilir. Örneğin "فَإِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ" "..... *tarafımdan size bir kılavuz gelir de, kim benim kılavuzuma uyarsa, artık onlar için herhangi bir korku söz konusu değildir, üzülecek de değildir.*" (el-Bakara, 2/38) ayetinde

³⁵⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 1/228; Ebu Zehra, a.g.e., s.103

³⁵⁵ İbn Âşûr, a.g.e., 1/241

³⁵⁶ İbni Âşur, a.g.e., 1/726; Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, 1. Baskı, *Envâru't-tenzîl ve Esrâru't-te'vil*, Thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, (Beyrut: Dâru İhyai't-türâsi'l-arabiyyi, 1418/1998), 1/107; Sâbûnî, a.g.e., s.97

³⁵⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/693; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/46, 97, 157, 165, 177)

"Tarafımdan size bir kılavuz gelir de...." cümlesi insanları kılavuza uyma ve uydukları takdirde de kurtuluşa erecekleri konusunda irşad amacıyla irad edilmiş ihbarî bir cümledir.³⁵⁸

Sûrenin şu ayetinde de bu amaç göze çarpmaktadır. فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ "Biz bunu, önündekilere ve ardındakilere ibretlik bir ceza; müttakîler için de bir öğüt kıldık." (el-Bakara,2/66) ayetindeki cümle bu habere muhatap olanların korkularını harekete geçirmek ve ibret almalarını sağlamak için vaaz ve terhib amacı ile sevk edilmiş ihbarî bir cümledir.³⁵⁹

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ "..... Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis ediyor. Allah, muazzam bir lutfu sahiptir." (el-Bakara, 2/105) ayetinde "واللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ" cümlesi peygamberliğin çalışarak kazanılmadığına, peygamberlik lütfunu bizatihi Allah'ın (c.c.) verdiği ve bunun çok büyük bir lutuf olduğuna işaret ederek irşad manasında kullanılmıştır.³⁶⁰

2.1.2.6. Aşağılama / Tahkir ve İhanet

Haberî cümleler bazen muhatabı küçümseme ve hakaret etme amacıyla irad edilebilir. Örneğin sûrenin şu ayetinde bu amaç görülmektedir. وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ "Öyle insanlar da var ki, "Allah'a ve 'Son gün'e iman ettik" diyorlar, ama mümin değiller!" (el-Bakara, 2/8) Bundan önceki ayetlerde ilk olarak gerçek manada inananlardan bahsedilmiş, ardından zahirleri ve batınları ile kafir olanlardan bahsedilmiştir. Bu ayette de batınları ile kafir olup zahirleri ile mümin görünen münafıklardan bahsedilmektedir. Ayet muhataplarına yahudi olan münafıkların iman etmeyip etmiş gibi görünmelerini küçümseyerek bilgi verdiği için dolayı haberî cümlenin tahkir kısmına dahildir.³⁶¹

Tahkir amacının şu ayette de tezahür ettiği görülmektedir: اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ "Asıl, Allah onlarla 'alay' ediyor; onları taşkınlıklarında şaşkın şaşkın dolaşmaları için teçhiz ediyor." (el-Bakara, 2/15) Allah (c.c.) çirkin fiil işlemekten münezzehtir olduğundan dolayı Allah'a (c.c.) alay etme fiilini isnad etmek caiz değildir. Buradaki

³⁵⁸ İbn Âşûr, a.g.e., 1/440-443

³⁵⁹ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.110

³⁶⁰ İbn Âşûr, a.g.e., 1/652-654; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/124, 134, 141, 160, 180, 230)

³⁶¹ İbn Âşûr, a.g.e., 1/259-265; Sâbûnî, a.g.e., s.35

alay eylemi Allah'ın (c.c.) onlara alçaklık musibetini indirmesini ifade etmiştir. Ayet isim cümlesi ile ifade edilmiş olup mana olarak fail olan lafzatullahın fiili üzerine takaddüm etmesi sebebiyle Allah'ın (c.c.) onları küçümseme ve hafife alıp değersizleştirilmesi hükmünü kuvvetlendirmiş ve alay etme fiilinin sadece Allah'a (c.c.) hasredildiğini ifade etmiş bir talebî haberdur. Allah'ın (c.c.) onları küçümsemesinin an be an yenildiğini ifade etmek için de haberî cümle muzari fiil ile kurulmuştur. Haber cümlesi asıl manasının dışında tahkir manasında kullanılmıştır.³⁶²

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَّحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ *"Bunlardır işte, hidayet karşılığı dalâleti satın alanlar! Ama bu alış-verişlerinden kâr edememişler; doğru yolu bulamamışlardır."* (el-Bakara, 2/16) ayetinde ise münafıkların en iyi bildikleri işte; yani ticarete yanıldıklarını, zarar ve ziyan ettiklerini temsil yoluyla anlatan bu haber, haberî cümlenin temel anlamı dışında münafıkların buldukları durumu tahkir ve zelil kılma amacıyla irad edilmiştir.³⁶³

2.1.2.7. Vaad ve Müjde

Haberî cümleler bazen muhataba müjde verme ve vaadda bulunma amacıyla irad edilebilir. Genelde bu haberi amaç müminlerin ve salih amel işleyenlerin ahiretteki hayatından ve oradaki nimetlerden bahseden ayetlerde görülmektedir. Örneğin şu ayette وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ *"İman edip salih amel işleyenler; bunlar da Cennet'in sahipleridir... Temelli kalıcı olarak..."* (el-Bakara, 2/82) salih amel işleyenlerin cennette ebedi kalacakları müjdelenmektedir. Ayet haberi cümle olup vaad ve teşvik amacıyla irad edilmiştir. Kur'anı kerimin genel uslubu gereği burada da tehdit ve uyarı ifade eden ayetlerden sonra müjde ihtiva eden ayetler gelmiştir.³⁶⁴ Bu amaca yönelik başka bir ayet de şudur: بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ *"Elbette (girecek)... Her kim varlığını en güzel bir şekilde Allah'a teslim ederse, Rabbi katında mutlaka mükafatı olacaktır; onlar için herhangi bir korku söz konusu değildir, üzülecek de değillerdir."* (el-Bakara, 2/112) ayeti bir önceki ayette geçen "Ehl-i Kitaptan başkası cennete giremeyecek" ifadesine cevap olarak gelmiştir. Ayetin

³⁶² ez.Zamahşerî, a.g.e., 1/208; İbn Âşûr, a.g.e., 1/293

³⁶³ İbn Âşûr, a.g.e., 1/297; Sâbûnî, a.g.e., s.37; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/9, 18, 74, 171)

³⁶⁴ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.122

sonundaki " فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ " cümlesi Allah'a inananlara ve teslim olanlara vaad ve müjde amacıyla irad edilmiştir.³⁶⁵

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ "Doğu da Allah'ındır Batı da... Nereye dönerseniz dönün, Allah'ın varlığı oradadır....." (el-Bakara, 2/115) ayetindeki haberî cümleler Mekke'ye ve Kabe'ye girmelerine izin verilmeyen müminleri müjde ve teselli amacıyla irad edilmiştir.³⁶⁶

Başka bir örnek olarak Zemahşeri şu ayeti zikretmiştir: أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعٌ الْحِسَابِ "İşte bunların, kazandıkları şeylerden nasipleri vardır....." (el-Bakara, 2/202) Bu ayetin ilk cümlesi önceki ayette bahsedilen ikinci mümin grup hakkında haber vermekte olup haberî cümledir. Cümle vaad amacıyla irad edilmiştir.³⁶⁷

2.1.2.8. Tehdit / Vaîd

Bazen haberî cümleler muhatabı korkutma ve tehdit etme amacıyla irad edilir. Örneğin şu ayette vaîd amacının tezahür ettiği görülmektedir: أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ "Bakınız; bunlar tam bir bozguncudur, fakat farkında değiller." (el-Bakara, 2/12) Ayetin ilk cümlesi yukarıdaki "إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ" "Biz ancak düzelticiyiz" sözleriyle içinde buldukları durumu inkar eden münafıklara cevap mahiyetinde olup onların bu inkarları karşısında çok büyük bir azaba düçar olacaklarına dair en güçlü şekilde delalet eden tekid edatlarıyla -ki bunlar (tenbih edatı olan اِنَّ، اَلَا، لَكِنَّ، هُمْ، اِنَّ، اَلَا، isim cümlesi ve haberin marife olarak gelmesi)- desteklenmiş inkârî cümledir. Bu haberî cümle ile İsrailoğullarının inkarları reddedilerek cümle vaîd anlamında kullanılmıştır.³⁶⁸

أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ "Ya da gökten yağan öyle bir sağanak gibi ki; içinde, karanlıklar, gökgürültüsü ve şimşek barındırıyor... Onlar da yıldırımlardan dolayı ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tikiyorlar... Oysa, inkarcı nankörleri Allah çepeçevre kuşatmış!.." (el-Bakara, 2/19) ayetinde ilk iki cümle münafıkların sapkınlık içindeyken Kur'an'ın öğütleri karşısında yaşadıkları şaşkınlık ve bocalama halini ve bu halin onlar için zorluğunu karanlık gecede aniden parlayan şimşek, yağmur ve gökgürültüsüne

³⁶⁵ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.147

³⁶⁶ İbn Âşûr, a.g.e., 1/682

³⁶⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/666-668; Benzer ayetler için bkz. (El-Bakara, 2/143, 144, 158, 182, 207, 262, 274, 277)

³⁶⁸ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/198

benzeterek haber vermiştir. Üçüncü cümle temsillerden sonra durumun vahametine dikkat çekerek tehdit ve korkutma amacıyla irad edilmiştir. Ayetin son cümlesi de tehdit ifade etmektedir.³⁶⁹

Bu amaca başka bir örnek olarak şu ayet gösterilebilir. *الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ* "Onlar ki Allah'la yaptıkları ahdi, hem de iyice pekiştirdikten sonra bozarlar; birleştirilmesini emrettiği şeyi koparırlar, yeryüzünde bozuculuk yaparlar... Hüsrana uğrayacaklar da bunlardır." (el-Bakara, 2/27) Ayetin son cümlesi verdikleri ahdi bozan, akrabalık bağlarını kopartan ve yeryüzünde bozuculuk yapan Yahudilerin yaptıklarının sonucunda akıbetlerinin büyük bir hüsrana olacağını haber vererek münafıkları tehdit edip korkutarak müminlerin de bunlardan nasihat ve ibret almaları amacıyla irad edilmiştir. Ehli kitap ve müşrikler hakkında bu tarzda inen ayetler ile genellikle onları tevbih, tebkît, vaid ve tehdit amacı güdülürken müminlerinde bu ayetlerden nasihat ve ibret almaları amacı gözetilmiştir.³⁷⁰

Bu amacın bir başka örneği de şu ayette görülmektedir. *وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ* "Nankörce inkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar... Bunlardır işte Ateş'in sahipleri. Hem de kalıcı olarak..." (el-Bakara, 2/39) Bir önceki ayette Allah (c.c.) tarafından gönderilen kılavuza uyan müminler müjdelenirken bu ayette kılavuza uymayıp ayetleri yalanlayanlar tehdit edilmektedir. Cümle tehdit amacıyla irad edilmiştir. Ayetin son kısmındaki "Hem de kalıcı olarak..." ifadesi kendisinden önceki cümleyi açıklayıcı mahiyette olup onların orada kalıcı mı yoksa geçici mi oldukları hakkında oluşan şüpheyi giderip tehdidi kuvvetlendirmek için irad edilmiştir.³⁷¹

Bakara sûresinde genellikle İsrailoğullarının azgınlık ve sapkınlıklarından bahsedilmekte olduğundan dolayı tehdit ve vaid içeren haberî cümlelere çok sıklıkla tesadüf edilmektedir.³⁷²

2.1.2.9. İyilikleri Sayma / İmtinân

Haberî cümleler bazen iyilikleri hatırlatma amacıyla irad edilebilir. Bakara sûresinde bu amaca genellikle Allah'ın (c.c.) İsrailoğullarına ve müşriklere verdiği nimetleri hatırlatan ayetlerde ve bazen müminlere yönelik irad edilen ayetlerde tesadüf

³⁶⁹ İbn Âşûr, a.g.e., 1/314-318

³⁷⁰ İbn Âşûr, a.g.e., 1/373

³⁷¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/356-358

³⁷² Benzer ayetler için bkz. el-Bakara, (2/81, 98, 162, 166, 181, 206, 220, 227, 257, 263, 275, 276)

edilmektedir. Örneğin وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا.....الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءٍ "O ki; Arz'ı sizin için döşek, göğü de muazzam bir yapı kılmuş; gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü türlü meyveler çıkarmıştır....." (el-Bakara, 2/22) ayetinde bulunan haberî cümleler Allah'ın (c.c.) insanlara vermiş olduğu nimetlerden haber vererek Allah'ı (c.c.) "tazim ve sena" ayrıca onlara bu nimetleri hatırlattığı için "imtinan" ve bu nimetler üzerinde düşünmeye sevkettiği için de "irşad" manası ifade etmektedir. Ayetin ilk cümlesi bu nimetleri yaratan Allah'ı (c.c.) tazim ve sena makamında olup imtinan amacıyla irad edilmiştir.³⁷³

"Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan, daha sonra göğe yönelip orayı yedi gök halinde düzenleyen O'dur....." (el-Bakara, 2/29) ayeti de bu amacın tezahür ettiği başka bir örnek olarak zikredilebilir. Ayetteki cümleler inkarcı ve inatçı kafirlere bir cevap olan haberî cümleler olup yeryüzündeki ve gökyüzündeki bütün nimetleri hatırlatıp, kulluğa teşvik amacıyla irad edilmiştir.³⁷⁴

Bu amaca örnek olarak Bu amaca örnek olarak وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ "Hani, oğullarınızı teker teker boğazlatıp kadınlarınızı sağ bırakarak, sizi işkencenin en kötüsüne uğratan Firavun hanedanından sizi kurtarmıştık....." (el-Bakara, 2/49) ayeti de zikredilebilir. Ayetteki haberî cümleler daha önceden geçen "nimetlerimi hatırlayın" ifadesi üzerine atfedilerek nimetleri tazim ve hatırlatma amacıyla irad edilmiş haberî bir cümledir. Ayetin son cümlesi ihbari olup haber imtinan amacıyla irad edilmiştir. Bu ayette ayrıca kulun kendisine zarar eriştiğinde sabretmesi, fayda eriştiğinde de şükretmesi gerektiğine dair tenbih de vardır.³⁷⁵

Sûrenin şu ayeti de imtinan amacına yönelik irad edilmiş haberî cümle içeren bir ayettir. وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ "Hani, bir de sizin için denizi yararak sizi kurtarmış; Firavun hanedanını ise gözlerinizin önünde boğmuştuk." (el-Bakara, 2/50) Ayetteki cümleler yine bir önceki ayete atfedilerek nimetleri tezkir amacıyla sevk edilmiş ihbari cümlelerdir. Haberî cümleler temel amacı dışında İsrailoğullarının ikiye yarılan Kızıldeniz'de boğulmaktan kurtarılma ve Firavun'un denizin kapanması sebebiyle boğulması mucizesini, onlara verilen bu büyük nimeti hatırlatma ve tazim

³⁷³ İbn Âşûr, a.g.e., 1/334-335

³⁷⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 1/378-379; Elmalılı, a.g.e., 1/254-255

³⁷⁵ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/99

amacıyla sevk edilmiştir. Ayetin son kısmındaki cümle ihbarî olup nimetin takriri ve taziminde ziyade amacıyla irad edilmiştir.³⁷⁶

2.1.2.10. Sebep ve Gerekçe Bildirme / Ta'lîl

Haberî cümleler bazen kendisinden önce geçen cümlelerin sebebini bildirme amacıyla irad edilebilir. Örneğin şu ayet bu amacın tezahür ettiği ayetlerdendir. *حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى*

سَمِعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır." (el-Bakara, 2/7)

Bu ayetteki haberî cümle bir önceki ayette geçen "Sen uyarsan da uyarmasan da onlar iman etmezler" hükmünün sebebini bildirmek için irad edilmiştir. Zira onları uyarma ve uyarmamanın eşitliği konusunda ve iman etmelerine sebep olacak deliller bulunmasına rağmen kalplerine imanın nüfuz etmemesine hayret eden peygamberin bu hayretini gidermek için haber cümlesi asıl maksadına ek olarak ta'lil ve tevbih ifade etmiştir.³⁷⁷

Sûrenin şu ayetinde de bu amaç vardır: *فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ* "Kalplerinde hastalık var; hastalıklarını Allah daha da arttırmakta...." (el-Bakara, 2/10) Ayetin isim cümlesi ile başlamasının sebebi onların kalplerindeki hastalığın sübutunu ve sürekliliğini ifade etmektir. Ayet sanki "Allah'ı nasıl aldatıyorlar" gibi gizli bir sorunun cevabı olarak bir önceki ayetin sebebini açıklama/ta'lil amacıyla irad edilmiştir. Bazı müfessirler ayetteki "فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا" cümlesini kafirlere beddua olarak irad edildiğini ifade etmişlerdir.³⁷⁸

Orucun farz kılınması hakkında bahseden şu ayette de bu amaç görülmektedir.... *يُرِيدُ اللَّهُ* "Allah sizin için zorluk istemez; O, sizin için kolaylık ister. Böylece, sayıyı tamamlamış olacağınız gibi, size bu çareyi gösterdiğinden dolayı Allah'ın büyüklüğünü de göreceksiniz." ayetindeki "Allah sizin için zorluk istemez; O, sizin için kolaylık ister." cümlesi ihbarî kelam olup "Sizin üzerinize oruç farz kılındı" (el-Bakara, 2/185) cümlesinden buraya kadar olan tüm cümlelerin sebebini açıklama/ta'lil amacıyla irad edilmiştir. "Böylece, sayıyı tamamlamış olacağınız gibi, size bu çareyi gösterdiğinden

³⁷⁶ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/376; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/55, 57, 151, 164, 251)

³⁷⁷ İbn Âşûr, a.g.e., 1/254

³⁷⁸ İbn Âşûr, a.g.e., 1/278; Sâbûnî, a.g.e., 1/35

dolayı Allah'ın büyüklüğünü de göreceksiniz" cümlesi de talil amacıyla irad edilmiştir.³⁷⁹

Şu ayette de bu amaca tesadüf edilmektedir. *زَيْنَ لِلدِّينِ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ* *"Dünya hayatı nankörce inkâr edenlere pek bir süslendi (inkârcı nankörler genelde varlıklı kimselerdir). Bu sebeple, iman edenlerle dalga geçiyorlar....."* (el-Bakara, 2/212) Ayet dünya hayatının inkar edenlere güzelleştirilerek cazip geldiğini haber veren bir cümle ile başladığından dolayı ihbari cümledir. İbn-i Abbas'a göre bu isti'naf cümlesi önceki ayetlerin sebebini açıklamak için irad edilmiştir. *"Bu sebeple iman edenlerle dalga geçiyorlar."* cümlesi önceki cümleye atfedilmiş olup münkirlerin zenginliklerinden ve mevkilerinden dolayı iman edenlerle dalga geçtiğini haber verdiği için ihbari cümledir. Fiilin muzari olarak gelmesinin sebebi onların alaylarının sürekli bir şekilde yenilendiğini ifade etmek içindir.³⁸⁰

2.1.2.11. Sakındırma / Tahzîr ve İnzâr

Haberî cümlelerin söylenme amaçlarından biri de muhatabı kaçırdırma ve uyarmadır. Mesela Bakara sûresinin şu ayeti bu amacın tezahür ettiği örneklerdendir. *وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنْ هَدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ* *"Sen onların dinine uymadıkça, Yahudiler ve Hristiyanlar asla senden razı olmazlar! "Hidayet, (size özgü değildir) Allah'ın hidayetidir." Şayet sana gelen ilimden sonra, bunların arzu ve ihtiraslarına uyacak olursan, Allah'a karşı senin için ne bir velî bulunur ne de bir yardımcı..."* (el-Bakara, 2/120) Ayetin ilk cümlesi haberî olup peygamberin Yahudi ve Hristiyanların İslama girmeleri hususunda ümidini kesmesi ve onların dinine meyletmekten tahzir için irad edilmiştir. Ayetin son şart ve ceza cümlesi haberî cümledir. Bu cümle peygamberi ve müminleri Ehl-i Kitabın dinine yaklaşımdan tahzir amacıyla irad edilmiş ve tahziri güçlendirmek için pek çok tekid edatıyla pekiştirilmiştir.³⁸¹ Müslümanların böyle bir beklentiye kapılmamalarını ifade etmesi hasebiyle haberin, te'yîs (ümit kestirme) anlamı taşıdığı da söylenebilir.

Bu amaca başka bir örnek olarak şu ayet de zikredilebilir. *إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا* *"O, size yalnızca kötülüğü, yüz kızartıcı suçları ve bilmediğiniz (gerçek*

³⁷⁹ İbn Âşûr, a.g.e., 1/168-176; Ebu Zehra, a.g.e., s.560

³⁸⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/680-682; Ebu Zehra, a.g.e., s.658; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/37,88, 131, 225, 226, 242, 284)

³⁸¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/494; İbn Âşûr, a.g.e., 1/692-693

dışı) şeyleri Allah'a atfetmenizi emreder." (el-Bakara, 2/169) Ayetin ilk cümlesi bir önceki "إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ" talil cümlesinin illeti olarak; şeytanın insana düşman olma sebebini açıklama ve şeytandan sakındırma/tahzir amacıyla irad edilmiştir.³⁸²

Bu amacın başka bir örneği de şu ayettir. "الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فِيمَا سَأَلَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ" *"Boşanma iki keredir; (ondan sonra ise) ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir..."* (el-Bakara, 2/229) Ayetin ilk cümlesi boşamanın iki kez yapılabileceğini haber veren ihbari cümle olup tahzir amacıyla irad edilmiştir.³⁸³

"*İnsanlardan öyleleri vardır ki; dünya hayatına dair sözü senin hoşuna gider. Ve kalbinde olan (iman)a Allah'ı şahit tutar. Oysa düşmanların en yamanı odur.*" (el-Bakara, 2/204) ayetindeki isim cümlesi ile Allah (c.c.) Peygambere münafıklardan ve onların durumlarından haber verdiği için haberî cümle olup tahzir amacıyla irad edilmiştir. Ayetin son cümlesi münafıkların en yaman düşmanı olduğunu haber vererek Peygamberi ve müslümanları tahzir amacıyla irad edilmiştir. Burada Peygamber tatlı dille konuşan münafıkların sözlerine inanan mütereddid konumuna konulduğu için haber pekiştirilmiştir.³⁸⁴

2.1.2.12. Teselli

Haberin söylenme amaçlarından biri de muhatabı teselli ederek üzüntüsünü hafifletmedir. Bakara sûresinde bu amaca müşriklerin eziyetleri dolayısıyla üzülen peygambere yönelik diyaloglarda tesadüf edilmektedir. Bu amaç şu ayette görülmektedir: "*(Rasûlüm!) Biz sana öylesine aşikâr âyetler indirdik ki, onları fâsıklardan başkası inkâr etmiyor.*" (el-Bakara, 2/99) İbni Âşûr ayetin ilk cümlesinin ihbarî kelam olup Kur'ân-ı Kerim'e inanmayanlar hakkında üzülen peygamberi teselli amacıyla irad edildiğini ifade etmiştir. Ayetin son cümlesi Yahudileri kınama ve kötüleme anlamında kullanılıp teselli anlamını pekiştirmiştir.³⁸⁵

Bu amacın başka bir örneği de şu ayettir. "إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ" *"Şüphesiz, Biz seni müjdeleyici ve korkutucu olarak gerçek ile gönderdik. Sen sorumlu olacak değilsin cayır cayır yanan Ateş'in sahiplerinden!"* (el-Bakara, 2/119) Zemahşeri

³⁸² İbn Âşûr, a.g.e., 1/104-105

³⁸³ İbn Âşûr, a.g.e., 2/401-411; Sâbûnî, a.g.e., s.146

³⁸⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 1/263-265; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/16, 145, 173, 205, 213, 268, 270, 281)

³⁸⁵ İbn Âşûr, a.g.e., 1/624-625

bu ayetteki haberî cümlelerin müşrikler ve Ehli kitabın kötü muamelelerine maruz kalan peygamberin üzüntüsünü hafifletip, teselli etme amacıyla irad edildiğini ifade etmiştir. Ayetin sonundaki "*Sen sorumlu değilsin*" cümlesi kafirlerin başına gelecek azabın büyüklüğünü diline almaktan imtina ederek "hiç sorma!, sorarak kendini rahatsız etme" anlamında olup bir önceki cümledeki teselli anlamını pekiştirmek için irad edilmiştir³⁸⁶

Bu amaca başka bir örnek olarak şu ayet verilebilir: وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ: *"Bilmeyenler de şöyle dediler: "Allah bizimle bizzat konuşsa ya da bize bir mucize gelse ya?!" Onlardan öncekiler de böyle söylemişti; kalpleri birbirine benzemiş!...."* (el-Bakara, 2/118) Ayetteki "*Onlardan öncekiler de böyle söylemişti; kalpleri birbirine benzemiş!"* cümlesi, peygambere kendisinden önceki peygamberlerin ümmetlerinin de aynı şekildeki söylemlerini hatırlatarak üzülmemesi ve teselli amacıyla irad edilmiş ihbari bir cümledir.³⁸⁷

2.1.2.13. Meydan Okuma ve Aciz Bırakma / Tehaddî ve Ta'cîz

Haberin söylenme gayelerinden biri de muhatabı aciz bırakarak meydan okumadır. İbn-i Âşûr Bakara sûresinin şu ayetinde وَلَنْ يَتَمَنَّوهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ *"Daha önce yaptıkları şeylerden dolayı, bunu hiçbir zaman isteyemezler,...."* (el-Bakara, 95) ilk cümlenin haberî olup Ahiret hayatının kendilerinin olduğunu iddia eden Yahudilerin bu iddialarında işledikleri cürümler ve cinayetler sebebiyle samimi olmadıklarını ve ölümü temenni edemeyeceklerini ifade ederek taciz ve meydan okuma amacıyla irad edildiğini vurgulamıştır.³⁸⁸

Sûrenin şu ayeti de bu amaca örnek olarak verilebilir. وَقَالَ لَهُمْ نبيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ *"Peygamberleri onlara şunu da söyledi: "onun gerçekten hükümdar olduğunun alameti; ahit sandığının -melekler yüklenmiş olduğu halde- size gelmesidir ki, onda Rabbinizden sükûnet verici bir huzur ve Musa sülâlesi ile Harun sülâlesinin bıraktıklarından bir kalıntı vardır...."* (el-Bakara, 2/248) Ayet hükümdar konusunda itirazları olan İsrailoğulları'nın peygamberlerinin ne dediğini hikaye etmektedir. Peygamberin sözünün aktarımı (mekûlû'l-kavl) olan cümle peygamber tarafından seçilen hükümdara itiraz eden İsrailoğulları'na onların çok

³⁸⁶ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/492-493; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.152

³⁸⁷ İbn Âşûr, a.g.e., 1/ 688-690

³⁸⁸ İbn Âşûr, a.g.e., 1/615-616

ehemmiyet verdiği tabut mucizesiyle peygamberin meydan okuduğunu ifade ederek tehdidi amacıyla irad edilmiştir.³⁸⁹

2.1.2.14. Acziyet İzharı

Haberî cümle bazen haber verme dışında konuşanın zafiyetini ve aczini muhataba haber verme ve hissettirme amacıyla irad edilir. Bakara sûresinde geçen aşağıdaki ayetler bu amacın sûre içindeki sınırlı örneklerindedir. قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ "Seni tenzih ve takdis ederiz! Senin bize öğrettiklerinden başka bilimiz yok. Sadece Sensin 'mutlak ilim ve hikmet sahibi' (Alîm, Hakîm)." dediler. (el-Bakara, 2/32) ayetindeki cümleler genel itibariyle değerlendirildiğinde geçmişten haber verdiği için fâide-i haber olmakla beraber ayetin "قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا" haberî cümlesi bir yandan meleklerin acziyetlerini itiraf, bir yandan ise mutlak azamet sahibi olan Allah'ı (c.c.) övme ve tazim etme amacı taşımaktadır.³⁹⁰

Sûredeki Talut'un askerlerinden bir bölümünün Câlût'a karşı savaşmaktan çekinerek acziyetlerini ve çaresizliklerini haber veren ayetteki şu cümle de bu amaca matuftur: قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مَن فِتْنَةٍ قَلِيلَةٌ غَلَبَتْ فِئَةٌ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ "...Ne zaman ki o ve beraberindeki imanlılar nehri geçtiler, bunlar; "Bizim bugün Câlût ve ordusuna karşı duracak gücümüz yok!.." dediler,..." (el-Bakara, 2/249) İbni Âşur bu ayetteki "قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ" cümlesinin haberî cümle olup Talût'un askerlerinin düşman karşısındaki acziyetlerini, çaresizliklerini ve ümitsizliklerini izhar eden ihbarî bir cümle olduğunu vurgulamıştır.³⁹¹

2.1.2.16. Mecazen İnşa Anlamında Kullanımı

Haberî cümleler bazen konuşanın hislerini ve düşüncelerini daha belîğ bir şekilde ifade edebilmesi ve bir takım gayeler için emir, nehiy, dua ve beddua gibi inşâî anlamlar amacıyla kullanılabilir. Örneğin şu ayetteki haberî cümle beddua amacıyla irad edilmiştir. قَوْلًا لِلَّذِينَ يُكْتَبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا قَوْلًا لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ "Kitabı elleriyle yazıp da, sonra onu az bir pahaya satabilmek için; "Bu Allah katındandır" diyenlere de yazıklar olsun!.. Ellerinin yazdıklarından dolayı

³⁸⁹ İbn Âşûr, a.g.e., 2/ 492; Elmalılı,a.g.e., 2/141

³⁹⁰ İbn Âşûr, a.g.e., 1/413-414

³⁹¹ İbn Âşûr, a.g.e., 2/498

yazıklar olsun bunlara!.. Yazıklar olsun bunlara o kazançları yüzünden!.." (el-Bakara, 2/79) Ebu's-Suud ayette geçen "فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ" ve "وَوَيْلٌ لَهُمْ" ve "فَوَيْلٌ لَهُمْ" bu ifadelerin ihbari cümle olup Allah'ın c.c. kitabında yazan şeyleri değiştiren, ya da yazmadığı halde kendi elleriyle kitaba ilave eden Yahudilere beddua etme amacıyla irad edildiğini ifade etmiştir. İhbari cümle temel maksadı dışında dua/inşa manasında kullanılmıştır.³⁹²

.... *"Hani, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin; ana-babaya, akrabalara, yetimlere, düşkünlere iyi davranın; diye İsrailoğullarından söz almıştık...."* (el-Bakara, 2/83) ayeti nehiy ifade eden inşa manalı haberî cümleye örnek olarak verilebilir. Ayet genel itibariyle İsrailoğullarından alınan sözü hatırlatma amacıyla sevk edilmiştir. Ayette geçen "لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ" ifadesi inşa manalı ihbari cümle olup "tapmayın" anlamında nehiy amacıyla kullanılmıştır. Bu şekilde nehiy kipiyle değil de muzari kipiyle getirilmesinin sebebi istenen şeyin bir an önce yerine getirilmesini ima etmektir.³⁹³

İnşa amacına emir manasında kullanılan şu ayet de örnek olarak verilebilir. وَالْمُطَلَّقَاتُ وَالتَّرَبُّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ.... *"Boşanmış kadınlar; kendi kendilerine üç âdet müddeti beklerler. -Allah'a ve Son Gün'e iman ediyorlarsa- Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz...."* (el-Bakara, 2/228) Ayet boşanmış kadınların iddet süresinden haber vermektedir. Ayetin ilk cümlesi ihbari cümle olup "beklesinler" anlamında inşa / emir amacıyla kullanılmıştır. İhbari cümlelerin emir manasında kullanılmasının sebebi kadınların emre imtisalini güçlendirmek içindir. Zemahşeri bu ayeti "sanki kadınlar iddet bekleme emrine imtisal etmişler de ayet bu mevcut durumu haber veriyor." şeklinde açıklamıştır.³⁹⁴ Yani âyette, özel bir emir olmasa bile kadınlar bunu kendi inisiyatifleri ile zaten yaparlar şeklinde bir ima vardır. Bu amacın en çarpıcı örneklerinden biri ise şu ayettir: وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّمَ الرُّضَاعَةَ *"Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyen içindir."* (el-Bakara, 2/233) Ayetteki "emzirirler" ifadesi, "emzirsinler" manasında bir emir olup fiilin vukuuna olan hırsı izhar etmek için haber kipiyle

³⁹² ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/426; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.120; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/89, 159, 161)

³⁹³ İbn Âşûr, a.g.e., 1/582-584; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/84, 189, 197, 233, 256)

³⁹⁴ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/718; el-Beydâvî, a.g.e., s.141; İbn Âşûr, a.g.e., 1/386-395; el-Mekkî, a.g.e., 6/42

zikredilmiş; ayrıca "أَوْلَادَهُمْ" denilmek suretiyle çocuklar annelerine nispet edilerek bir annenin çocuğunu emzirmesi için özel bir emre gerek olmadığına, bunu annelik içgüdüğü ile zaten gönüllü bir şekilde yapacağına işaret edilmiştir.³⁹⁵

Dua manası ifade eden ihbari cümleyi Bakara sûresinde tesbit edemedik; fakat Yusuf sûresinin şu ayetinde bu örneğe tesadüf edilmektedir. **قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ۗ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ** "Yûsuf şöyle dedi: 'Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.'" (Yusuf, 12/92) Zemahşeri **يَغْفِرُ اللَّهُ** haberî cümlesinin "Allah sizi affetsin!" şeklinde dua anlamında kullanıldığını vurgulayarak dua manasında kullanılan haberî cümlelerin isim cümlesi, mazi ya da muzari fiil kullanılan fiil cümlesi olması bakımından herhangi bir fark olmadığını ifade etmiştir.³⁹⁶

2.1.3. Bakara Sûresinde Haber Çeşitleri

Haberin nahiv alimleri tarafından isim ve fiil cümlesi olarak ikiye ayrıldığını daha önce ifade etmiştik. İsim cümlesi mübteda ve haberden oluşup bir şeyin diğer bir şey için sabit olduğunu -yani haberin mübteda için mevcut ve sabit olduğunu- ifade eder. İsim cümlesi bazen karinelerle süreklilik ve devam ifade edebilir. Fiil cümlesi ise özne ve yüklemden oluşup bir eylemin belli bir zaman içerisinde gerçekleştiğini ifade ederek teceddüd/yenilenme ifade eder. İsim cümlesi fiil cümlesine nisbetle beyan basamağında daha güçlüdür. Zira isim cümlesinde isnadın tekrarı ile ifade daha vurgulu olur.

Belâgat alimlerine göre haberin tasnifinde muktezâ-yı hal yani muhatabın durumunun söz konusu olduğunu ifade etmiştik. Cümlelerin söylenmesinin amacı muhataba yeni bir şey bildirmek ve açıklama yapmak olduğundan sözü söyleyenin öncelikle muktezâ-yı hali yani muhatabın durumunu dikkate alarak haberini vermesi gerekir. Şayet muhatap haberin içeriğini bilmiyorsa haber pekiştirilmeden, haberi biliyor fakat şüphe ve tereddütleri varsa muhatabın şüphelerini gidermek için haber bir tekit edatıyla pekiştirilerek, haberi biliyor fakat kabul etmeyip inkar ediyorsa da o zaman haber birden fazla tekit edatıyla pekiştirilerek verilir. Birinci türden habere ibtidaî, ikincisine talebî, üçüncüsüne ise inkârî haber denilmektedir.

³⁹⁵ el-Beydâvî, a.g.e., s.144; İbn Âşûr, a.g.e., 1/429-440; el-Mekkî, a.g.e., 6/42; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/179, 272, 280)

³⁹⁶ ez-Zemahşeri, a.g.e., 2/483

Bazen bir takım karineler vasıtasıyla haberi cümle muktezâ-yı zahirin hilafına pekiştirilmesi gereken yerde pekiştirilmeden ibtidaî formda, bazen pekiştirilmemesi gereken yerde ise pekiştirilerek talebî ya da inkârî formda gelebilir. Bakara suresinde haberî diyaloglar çok yoğun olmakla beraber örnek olması babından bir kaç ayeti haberin çeşitleri açısından inceleyeceğiz.

2.1.3.1. İbtidaî Haber

Bakara sûresindeki ibtidai habere örnek olarak bu ayet zikredilebilir: *وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ* "Hani, meleklere; "Âdem'e secde edin" demiştik de hemen secde etmişlerdi. Sadece İblis büyüklük taslayarak şiddetle kaçınmıştı; inkarcı nankörlerden idi..." (el-Bakara, 2/34) ayetinde "hemen secde etmişlerdi." ifadesi ihbari olup muhatabın bilmediği; geçmişte meydana gelmiş bir olayı haber verdiği için pekiştirilmeye gerek duyulmayıp fiil cümlesi ile irad edilmiş ibtidaî bir haberdir. Ayetin "أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ" kısmı da İblis'i kınama ve azarlama amacıyla irad edilmiş ibtidai bir haberdir.³⁹⁷

İbtidai haberin başka bir örneği de şu ayettir: *فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَىٰ الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ* "Buna karşılık, (tamamı değilse de) zulmedenler, o sözü kendilerine söylenenden başka bir şekle çevirdiler. Biz de fâsıklık edip durmalarından dolayı bu zalimlerin üstüne gökten pis bi azap indirdik." (el-Bakara, 2/59) Ayetin ilk kısmındaki cümle Yahudilere atalarının geçmişte yapmış oldukları zulümler ve kendilerine indirilen kitabı değiştirmeleri sebebiyle azaba maruz kaldıklarını haber vererek onları kınama ve azarlama amacıyla irad edilmiş ihbari bir cümledir. Yahudilerin kendilerinin de bildiği bir durumu haber verdiği için dolayı tekit edatlarından mücerred olmuş ibtidai haberdir.³⁹⁸

İbtidaî habere örnek olarak şu ayet te verilebilir: *فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُخَيِّبُ اللَّهُ الْمُؤْتَىٰ وَيُزِيلُ كَيْدَهُمْ* "Nitekim "Onun bir parçasını buna vurun!" demiştik... İşte Allah ölüleri böyle diriltir. O size âyetlerini böyle gösteriyor ki, aklınızı başınıza alınız." (el-Bakara, 2/73) "İşte Allah ölüleri böyle diriltir. O size âyetlerini böyle gösteriyor" cümlesi Allah'ın azametini izhar (tazim) amacıyla sevk edilmiş ihbârî kelimedir. Haberî cümle maktulun dirilme olayında hazır bulunan cemaate ya da peygamber zamanındaki

³⁹⁷ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.87-89

³⁹⁸ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/388; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.105

muhataplara söylenmiş ihbarî kelimeler olup olay karşısında zihinlerinde herhangi bir şüphe, tereddüt ve inkar kalmadığından dolayı tekit edatları ile pekiştirilmemiştir ve ibtidai haberdir. Allah'ın (c.c.) ayetlerini göstermesinin an be an yenilendiğini ifade etmek için cümle muzari kipiyle fiil cümlesi formunda gelmiştir.³⁹⁹

2.1.3.2. Talebî Haber

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *"İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır."* (el-Bakara, 2/5) ayetindeki haberî cümleler muhataba muttakilerin durumu ve akıbeti hakkında bilgilendirme amacıyla verildiğinden dolayı haberî cümlenin fâide-i haber kısmına dahildir. Ayrıca bu haber zihninde felaha eren kişilerin muttakiler olup olmadığı husunda şüphe olan muhatabın tereddüdünü ve şüphesini izale edip haberin anlamını pekiştirmek için ayette fasıl zamiri olan (هُم) kullanıldığı ve haber marife olduğu için haberin talebî kısmına dahildir.⁴⁰⁰

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَالْآخِرَةَ هُمْ يُوقِنُونَ *"Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar."* (el-Bakara, 2/4) ayetindeki haberî cümle bir önceki ayetin devamı mahiyetinde olup muttakilerin iman ve amelle ilgili niteliklerini haber verdiği için ihbârî cümledir. Haberinin ilk kısmı isim cümlesi olması hasebiyle talebi haberdir. Haberinin ikinci kısmı müsnedün ileyih olan (هُم) zamirinin müsnedin üzerine takdim edilmesiyle pekiştirilmiştir. Zira bu ayet-i kerimede ahiret hayatı hakkında yanlış inanca sahip olan dehri müşriklere, ehli kitaba ve onların yanlış inançlarına bir atıf olup gerçek imanın Hz. Peygambere, ondan önceki peygamberlere ve onlara indirilenlere iman olduğu pekiştirilmiştir ve talebî haberdir.⁴⁰¹

أُولَئِكَ الَّذِينَ *"Talebî habere yönelik başka bir örnek de sûrenin şu ayetinde görülmektedir. أَشْرَوْا الصَّلَاةَ بِالْهَدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ *"Bunlardır işte, hidayet karşılığı dalâleti satın alanlar! Ama bu alış-verişlerinden kâr edememişler; doğru yolu bulamamışlardır."* (el-Bakara, 2/16) Bu ayette mana olarak fail olan işaret ismini fiili üzerine takdim etmek suretiyle hidayet karşılığı dalâleti satın alanların sadece münafıklar olduğu ifadesi pekiştirilmiştir ve talebi haberdir. Münafıkların en iyi bildikleri işte -ticarette- yanıldıklarını, zarar ve ziyanlarını temsil eden bu haber, haberî cümlenin temel anlamı*

³⁹⁹ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.114

⁴⁰⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/158

⁴⁰¹ İbn Aşûr, a.g.e., 1/241

dışında münafıkların buldukları durumu tahkir ve zelil kılma amacıyla irad edilmiştir.⁴⁰²

Talebî habere başka bir örnek olarak sûrenin şu ayeti zikredilebilir. *إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ* "O, size yalnızca kötülüğü, yüz kızartıcı suçları ve bilmediğimiz (gerçek dışı) şeyleri Allah'a atfetmenizi emreder." (el-Bakara, 2/169) Ayetteki haberi cümle innema ile pekiştirilmiş talebi haberdur.⁴⁰³

2.1.3.3. İnkârî Haber

"İçinizden, cumartesi günü sınırı aştıkları için kendilerine: "Aşağılık birer maymun olun!" dediğimiz kimseleri de bilirsiniz elbette!.." (el-Bakara, 2/65) ayetinde Yahudilerin geçmişte Allah'ın (c.c.) emirlerini ve yasaklarını küçümseyip bilhassa cumartesi yasağını hafife alarak haddi aşmaları hikaye edilmiştir. Bu haber Yahudi alimler arasında kulaktan kulağa yayılan bir haber olup Tevrat'ta yazılı değildir. Allah (c.c.) Hz. Peygambere bu haberi Kur'anda bildirmiştir. Tevrat'ta yazılı olmayan bu haberi inkar ettikleri için cümle ibtida lamı ve tahkik harfi olan *قد* ile pekiştirilmiş inkârî bir haberdur.⁴⁰⁴

İnkârî habere başka bir örnek olarak *إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ* "Sadece Sensin 'mutlak ilim ve hikmet sahibi' (Alîm, Hakîm)" (el-Bakara, 2/32) ayeti verilebilir. Haberi cümle "inne", isim cümlesi ve fasıl zamiri ile pekiştirilmiştir ve inkârî haberdur.⁴⁰⁵

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ مِنَ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلُوا صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ "İman edenlerden, Yahudi, Hristiyan ve Sâbiülerden; Allah'a ve 'Son Gün'e iman edip salih amel işleyen herkesin, Rabbi katında mükâfatı vardır; onlar için herhangi bir korku söz konusu değildir, üzülecek de değillerdir." (el-Bakara, 2/62) ayet-i kerimesinde haberî cümle inne ve isim cümlesi ile pekiştirilmiş inkârî haberdur. Ebus-Suud'a göre cümlenin inkârî olarak gelmesinin sebebi ayetin muhataplarının yahudilerin uğradığı azaba uğrayacakları zannının giderilmesi içindir.⁴⁰⁶

İnkârî habere başka bir örnek de şu ayette görülmektedir. *وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ* (Ey Ehl-i Kitap! Ey müslümanlar!) Hepinizin tanrısı bir tek tanrıdır; O'ndan başka

⁴⁰² İbn Âşûr, a.g.e., 1/297

⁴⁰³ İbn Âşûr, a.g.e., 2/104-105

⁴⁰⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 1/543

⁴⁰⁵ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/85; Sâbûnî, a.g.e., 1/48

⁴⁰⁶ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/107-108

tanrı yoktur; mutlak merhamet sahibidir, bilfiil merhamet eder (Rahmân, Rahîm).(el-Bakara, 2/163) Ayetteki "Hepinizin tanrısı aynı tanrıdır" cümlesi Allah'ın bir olduğunu haber vererek tazim amaçlı irad edilmiştir. İsim cümlesi ve İlah kelimesinin tekrarıyla pekiştirildiği için inkârî haberdur. Haber uluhiyyet manasını kararlaştırmak için tekit edatlı gelmiştir. Ayetin devamındaki "لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ" ifadesi öncesinde geçen cümleyi pekiştirmek için gelmiş olup uluhiyyetin sadece Rahmân ve Rahîm olan Allah'a mahsus olduğunu vurgulayarak vahdaniyeti tekit etmektedir.⁴⁰⁷

Şu ayet de inkârî haber içeren örneklerdendir. وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَأْتِيهِمُ الْآخِرُ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ. "Öyle insanlar da var ki, "Allah'a ve 'Son gün'e iman ettik" diyorlar, ama mü'min değiller!" Bundan önceki ayetlerde ilk olarak gerçek manada inananlardan bahsetmiş sonra ardından zahirleri ve batınları ile kafir olanlardan bahsetmiş bu ayette de batınları ile kafir olup zahirleri ile mümin görünen münafıklardan bahsetmektedir. Ayet muhatabına yahudi olan münafıkların iman etmeyip etmiş gibi görünmelerini küçümseyerek bilgi verdiği için dolayı haberî cümlenin tahkir ve ihane kısmına dahildir. Ayetin son kısmında isim cümlesi ve zaid olan bâ harfi getirilerek müşriklerin "iman ettik" iddiaları tümüyle reddedilerek muhatabın zihninde var olan "acaba onlar müminler mi?" sorusuna tüm inkar ve tevehhümleri izale edecek şekilde "onların asla mümin olmadığı" pekiştirilerek cevap verilmiştir ve inkârî haberdur.⁴⁰⁸

Şu ayette de inkârî haber kullanılmıştır. أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ. "Bakınız; bunlar tam bir bozguncudur, fakat farkında değiller." (el-Bakara, 2/12) Bu ayetin ilk cümlesi yukarıdaki "إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ" "Biz ancak düzelticiyiz" sözleriyle içinde buldukları durumu inkar eden münafıklara cevap mahiyetinde olup onların bu inkarları karşısında çok büyük bir azaba düşürüleceklerine dair en güçlü şekilde delalet eden tekit edatlarıyla -ki bunlar (tenbih edatı olan أَلَا, إِنَّ, لَكِن, هُمْ, ismi cümlesi ve haberin marife olarak gelmesi)- desteklenmiş inkari cümledir. Bu haberi cümle ile İsrailoğullarının inkarları reddedilerek cümle vaid anlamında kullanılmıştır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/572; İbn Âşûr, a.g.e., 2/74-76

⁴⁰⁸ İbn Âşûr, a.g.e., 1/259-265

⁴⁰⁹ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, a.g.e., 1/198; Sâbûnî, a.g.e., 1/36

2.1.3.4. Bakara Sûresinde Haberin Muktezâ-yı Zahirin Dışına Çıkması

Bakara sûresinin ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ *"İşbu şüphe götürmez kitap müttakiler için kılavuzdur."* (el-Bakara, 2/2) Bu Ayet-i kerime haberî cümlelerin çeşitlerinden sübut ve sûrekliliği ifade eden isim cümlesi formunda irad edilmiştir. Burada verilen haberin isim cümlesi olarak gelmesi Kitap olarak söz edilen Kur'ân'ın şüphesizliğini ve hidayetinin sonsuz ve sürekli olduğunu ifade etmektedir. Diğer yönden Ayet-i kerimede Allah'ın (c.c.) özel olarak muhatap aldığı kişiler olmayıp ayet ile genel olarak müslüman ya da kafir bütün insanlara hitap edildiği görülmektedir. Normalde bu ayetin muhatapları arasında haberin doğruluğuna inanmayan ve onu inkar eden kafirler de bulunduğundan dolayı haberin pekiştirilerek birden fazla tekîd edatıyla verilmesi gerekirdi; fakat haber kafirlerin düşündüklerinde Kur'ân-ı Kerim'in şüphesizliğini ve muttakiler için hidayet kaynağı olduğunu gösterecek ve onların bu inkarlarını izale edecek birçok delil olduğundan muktezâ-yı zahirin dışına çıkılarak tekîd edatsız ibtidâi olarak verilmiştir.⁴¹⁰

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنُوا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُونَ *"İman edenlere rastladıklarında; "İman ettik" diyorlar. Kendi 'şeytan'ları ile başbaşa kaldıklarında ise "Biz asıl sizinle beraberiz, onlarla sadece alay etmekteyiz!" diyorlar."* (el-Bakara, 2/14) Ayette verilen haberler genel itibariyle Yahudilerin riyâkar hallerini haber verdiği için dolayı fâide-i haberdir. Haberin içeriği incelendiğinde dikkat çeken husus kafirlerin imanlarına şüpheli yaklaşan ve inanmayan müslümanlarla olan diyaloglarında muktezâ-yı zahirin dışına çıkılarak pekiştirilmemiş zayıf anlam ifade eden fiil cümlesi kullanıp kendilerinden olanlarla diyaloglarında ise onlara olan bağlılıklarını daha kuvvetli manada ifade eden, pekiştirilmiş isim cümlesi kullanmalarındır. Zira onların müslümanlarla karşılaştıklarında "iman ettik" demeleri dikkate değer bir ifade değildir, çünkü onlar kalplerinde iman bulunduğunu ifade ediyorlar fakat kendilerinin bu konuda tek olduklarını iddia etmiyorlardı. Bu sebeple haberlerini pekiştirmeye ihtiyaç duymamışlardır. Fakat kendilerinden olanlarla diyaloglarında birden fazla pekiştirme kullanmalarının sebebi ise karşıdakilerinin inkarı için değil; gönüllerinde taşıdıkları Yahudilik inancına sebat gösterip, küfürlerinde istikrarlı olduklarını ifade etmek içindir. Bu ayette muktezâyı zahirin dışına çıkılarak münkir haber hakkında bilgisi olmayan durumuna konulmuş ve bunun tam tersi haber hakkında bilgisi olmayan da

⁴¹⁰ Ebu's-Suud, a.g.e., 1/23-28

münkir durumuna konulmuştur. Ayetin sonundaki "biz sadece alay ediyoruz" ifadesi bir önceki ifadeyi tekîd ettiğinden dolayı inkârî haberdir.⁴¹¹

Şu ayet de haberin muktezâ-yı zahirin dışına çıkılmasına örnek olarak verilebilir. هُوَ الَّذِي "Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan, daha sonra göğe yönelip orayı yedi gök halinde düzenleyen O'dur. O, her şeyi bilir." (el-Bakara, 2/29) Ayetteki haberler inkarcı ve inatçı kafirlere bir cevap olduğu için birden fazla tekit edatıyla gelmesi gerekirken kafirler - düşündüklerinde kendilerini Allah'ın (c.c.) her şeyi yarattığına dair inkarlarından vazgeçirecek deliller olduğundan dolayı muktezâyı zahirin dışına çıkılarak Allah (c.c.) hakkında hiç bir bilgisi olmayan- cahillerin yerine konularak pekiştirilmeden gelmiştir ve ibtidai haberdir.⁴¹²

Yine sûrenin şu ayetinde de muktezâ-yı zahirin dışına çıkıldığı görülmektedir. وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْجِصَامِ "İnsanlardan öyleleri vardır ki; dünya hayatına dair sözü senin hoşuna gider. Ve kalbinde olan (iman)a Allah'ı şahit tutar.Oysa düşmanların en yamanı odur." (el-Bakara, 2/204) Ayetin son cümlesi münafıkların en yaman düşmanı olduğunu haber vererek Peygamberi ve müslümanları tahzir amacıyla irad edilmiştir. İsim cümlesi olduğundan dolayı talebi haberdir. Burada muktezâ-yı zahirin dışına çıkılarak Peygamber tatlı dille konuşan münafıkların sözlerine inanan mütereddid konumuna konulduğu için haber pekiştirilmiştir.⁴¹³

Şu ayet de bu amaca örnek olarak verilebilir.... قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا "Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görüyorduk; elbette seni razı olacağın kibleye çevirecektik...." (el-Bakara, 2/144) Ayetin ilk cümlesi Peygamberin kible olarak Ka'beyi muazzamaya dönmesini çok isteyip bu isteğin yavaş gerçekleştiğini reddetmek için tahkik harfi olan "kad" ile pekiştirilmiş talebi haberdir. İkinci cümle ibtida lamı ve nun'u müşeddede ile pekiştirilmiş inkari haberdir. Haberin inkari olmasının amacı sürekli gökyüzüne bakıp kiblenin değiştirilmesini talep eden peygamberin inkar eden konumuna konulduğundan dolayı haber muktezâyı zahirin dışına çıkılarak inkari olarak getirilmiştir.⁴¹⁴ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِن خَيْرٍ

⁴¹¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/205-206; İbn Âşûr, a.g.e., 1/292

⁴¹² İbn Âşûr, a.g.e., 1/378-379; Elmalılı, a.g.e., 1/254-255

⁴¹³ İbn Âşûr, a.g.e., 2/263-265

⁴¹⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 2/26-27

"(Rasûlüm!) Onları doğru yola getirmek senin vazifen değildir, Allah'tır ki, dilediğini doğru yola getiriyor. -Gerçi siz, yalnız Allah rızasını kazanmak için infak edersiniz- ama hayır nâmına her ne infak ederseniz, aslında kendiniz içindir. Yaptığınız her hayır size eksiksiz ödenir; haksızlığa uğratılmazsınız."(el-Bakara, 2/272) Ayetteki مَنْ يَشَاءُ مِنَ اللَّهِ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ مِنَ اللَّهِ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ مِنَ اللَّهِ يَهْدِي" cümlesi peygambere söylenen bir haber olup tekitsiz gelmesi gerekirken muktezayı zahirin dışına çıkılarak peygamber inkar eden konumuna konulmuş olup lakinne ve fail olan kelimenin mübteda yapılması ile pekiştirilmiş inkari haberdir.⁴¹⁵

⁴¹⁵ İbn Âşur, a.g.e., 3/71

2.2. Bakara Sûresinde İnşâ-i Üslûp

Sözlükte yaratmak, ortaya çıkarmak ve icat etmek anlamına gelen inşâ kelimesinin Belâgat ilminde doğru ve habere ihtimali olmayan söz ya da manası lafzına bağlı olan cümle şeklinde tarif edildiğini daha önce izah etmiştik. Belâgat alimleri İnşâ'yı talebî ve gayri talebî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Bu bölümde Bakara sûresinin talebi olan inşâ açısından incelenmesi ele alınacaktır.

2.2.1. Bakara Suresinde İnşâ-i Talebî Üslup

Cümlenin ikinci kısmı inşâ-i cümle olup talebî ve gayri talebî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnşâ-i talebi istek anında mevcut olmayan bir şeyin yapılmasını gerektiren inşâ anlamına gelmekte olup beş türü vardır. Bunlar: emir, nehiy, istifham, temenni ve nida'dır.

2.2.1.1. Emir Üslûbu

Emir üstünlük yoluyla kendinden daha alt seviyedeki birinden onu ilzam ederek bir işin yapılmasını talep etmek anlamına gelmektedir. Emrin gerçek manasının ne olduğu konusu alimler arasında tartışmalı olup fıkıh alimleri emrin mutlak talep ifadesi ile beraber vücup, ibaha veya nedb ifade ettiği ya da bu anlamlarda müşterek olduğu mevzusunda farklı görüşler belirtmişlerdir. Belâgat alanında emrin gerçek anlamıyla kasedtiğimiz şey yukarıda da tarifini verdiğimiz üzere vücup ifade eden "mutlak talep" ifadesidir. Bazen emir karinelere vasıtasıyla bu anlamın dışına çıkıp bağlamdan anlaşılan mecazi anlamlara gelebilir. Bakara sûresinde farklı anlamları ihtiva eden emir kipi mevcut pek çok talebî inşâ cümlesi olmakla beraber bu bölümde bir kısmına yer verilecektir.

Bakara sûresinde emir kipinin kendi anlamında; yani üstünlük yoluyla bir fiilin yapılmasını talep etmek için kullanıldığı pek çok örnek vardır. Genellikle bu ayetler Kur'an-ı Kerim'de daha ziyade ahkam ayetlerinde görülmektedir. Örneğin وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا (Gerçek birer dindar olarak) الرِّكَاءَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (Gerçek birer dindar olarak) namazı dosdoğru kılın, benliğinizi arıtmak için zekatınızı verin. Kendiniz için hayır olarak önden ne gönderirseniz, Allah'ın katında onu bulursunuz. Yaptıklarınızı Allah gerçekten görmektedir." (el-Bakara, 2/110) ayetinde "Namaz kılın ve zekatınızı verin"

emirlerini içeren cümleler talebî olan inşâ cümleleridir. Emirler gerçek manasında kullanılmıştır.⁴¹⁶

Emir şu ayette de kendi manasında; yani üstünlük yoluyla bir fiilin yapılmasını talep etme anlamında kullanılmıştır. وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ

بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ "Nereden çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Şüphesiz,

Rabbinden gelen gerçek budur. Allah yaptıklarınızdan gafil değildir." (el-Bakara,

2/149) Ayet bundan önceki geçen ayetteki "Yüzünü Mescidi Haram'a çevir" emri

üzerine atfedilerek kibleye yönelmenin namazda farz olduğunu ve bu yönelme olayının

basite alınmaması gerektiğini ifade etmek için irad edilmiştir. Ayette "çevir" emrinin

bulunduğu cümle talebî inşâ-i bir cümledir ve emir gerçek anlamında kullanılmıştır.⁴¹⁷

Emrin kendi anlamı dışında kullanıldığı diğer amaçların başlıcaları ise şunlardır: İbaha,

nedb, irşad, dua, iltimas, temenni, tahyir, tesviye, taciz, tehdit, tehekküm-ihane, teshir,

tedip, ikram, imtinan, devam, itibar, inzar, izin, tekvin, taaccüb, tekzib, meşvere, teşvik,

ihlikar ve tefviz.

1-İbâha: Emir, bazen Şâriin mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiil⁴¹⁸ demek

olan ibaha anlamında kullanılabilir. İbaha ifade eden emirler genellikle Adem (a.s.),

Havva (a.s) ve cennet ehlinin durumunun anlatıldığı kıssalarda bazen İsrailoğullarının

anlatıldığı ayetlerde görülmektedir. Örneğin Allah (c.c.) ve Adem (a.s.) arasında geçen

diyalogu hikaye eden şu ayette; وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ

الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ "Ve demiştik ki: 'Ey Âdem! Eşinle birlikte Cennet'te otur. Orada

istediğiniz her şeyi afiyetle, bol bol yiyin; fakat şu 'ağac'a yaklaşmayın, yoksa

zulmedenlerden olursunuz!!" (el-Bakara, 2/35) mekulu kavlı olan kısım nida ve emirle

başladığı için talebî inşâ-i cümledir. Cümledeki emirlerden اسْكُنْ imtinan,⁴¹⁹ كَلَّا ise

gerçek manası dışında ibaha anlamında kullanılmıştır.⁴²⁰ Her ne kadar Belagat ve Tefsir

alimleri buradaki emirlerin farklı manalara geldiğini söyleseler de bize göre emirlerin

her ikisi de ibaha anlamını ihtiva etmektedir.

⁴¹⁶ İbn Âşûr, a.g.e., 1/671-672

⁴¹⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/558-560; İbn Âşûr, a.g.e., 2/44-45; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/150, 190, 191, 193, 194, 195, 198, 199, 200, 203, 222, 236, 238)

⁴¹⁸ İbrahim Kafi Dönmez, "Mübah" (Tdv Ansiklopedisi, 2005, 30/341-345)

⁴¹⁹ İbn Âşûr, a.g.e., 1/428

⁴²⁰ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/90; Sabbah, a.g.e., s.34

Sûrenin şu ayetinde ibaha amacına ve emrin bu amacın haricinde kullanıldığı pek çok amaca tesadüf edilmektedir. نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لَأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاكُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ "Kadınlarınız sizin için bir tarla mesabesindedir. O halde, tarlanıza dilediğiniz gibi varın. Ve birbiriniz için önden hazırlık yapın. Bir de Allah'tan sakının ve bilin ki; O'nunla mutlaka karşı karşıya geleceksiniz. Müminleri (O'nun yanında alacakları konusunda) müjdele." el-Bakara, 2/223) ayetteki "فَأْتُوا" emri ibaha anlamında kullanılmış olup cümle talebî olan inşa-î kelimadır. "وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاكُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ" cümlesindeki "sakının" emri ise şeriatin gerektirdiklerine imtisal etmeye teşvik anlamında kullanılmıştır. "وَاعْلَمُوا" emri ise tahzir ve tergib ifade etmektedir. "وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ" emri de müjde anlamında kullanılmıştır.⁴²¹ Bu ayet bir çok mecazi anlam içeren emirleri barındırmaktadır.

فَالآنَ بَاشِرُوهُمْ وَأَبْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا ...
.....Dolayısıyla, Allah'ın verdiği bu müsaadeden yararlanarak onlarla ilişkiye girebilirsiniz. Ayrıca o simsiyah ipe bembeyaz ipi birbirinden ayırncaya; yani tanyeri ağarncaya kadar yiyip içebilir; sonra da akşama kadar orucu tamamlarsınız...." (el-Bakara, 2/187) ayetinde Ebu's-Suûd "فَالآنَ بَاشِرُوهُمْ وَأَبْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ" ifadesindeki ilk emrin ibaha ikinci emrin ise teşvik amacıyla kullanıldığını ifade etmiştir. Ayetin devamındaki cümle "yiyiniziz, içiniz" emirlerini ihtiva ettiğinden dolayı talebî olan inşa-i cümle olup emirler ibaha anlamında kullanılmıştır.⁴²²

2-Nedb: Emrin kullanıldığı yerlerden biri de nedb'dir. Nedb, Şâri' tarafından yapılması kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda istenen fakat terki halinde ceza gerektirmeyen fiildir.⁴²³ Nedb ile irşad birbirine benzer olmakla beraber aralarında küçük bir fark görülmektedir. Nedb yapıp yapmamakta serbest olmakla beraber yaptığında kişiye sevap kazandıran fiiller olup irşad da ise sevap olmayıp sadece dünyevi maslahat amacı vardır. Bu amaca örnek olarak müdâyene ayetindeki şu emir verilebilir: وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ "Alış-veriş yaptığınızda şahit tutun." Nesefi Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil adlı

⁴²¹ İbn Âşûr, a.g.e., 2/370-375

⁴²² Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/201-202; ; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/57, 125,135, 172)

⁴²³ Ferhat Koca, "Nedb" (TDV İslam Ansiklopedisi, 2004. 29/128-130)

tefsirinde buradaki şahit tutun emrinin nedb amacıyla kullanıldığını vurgulamıştır.⁴²⁴ Suyuti ise buradaki emrin irşad amacıyla kullanıldığını belirtmiştir.⁴²⁵ Kanâatimize göre burada emir ile dünyevi maslahat gözetildiğinden dolayı emrin irşad amacıyla kullanımı daha uygun görünmektedir.

3-İrşad: Emir bazen irşad / yol gösterme amacıyla kullanılır. İrşad amacında sevap olmayıp sadece dünyevi fayda vardır. Sûredeki şu ayet irşad amacına örnek olarak gösterilebilir. *"Hani, Tûr'u* وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ *"Hani, Tûr'u üstünüze kaldırarak sizden sapaşağlam söz almıştık; Size verdiklerimize kuvvetle sarılın; onun muhtevası üzerinde iyice düşünün ki, sakınasınız." (el-Bakara, 2/63) Ayetteki "sarılın ve düşünün" emirleri İsrailoğulları'nın verdikleri söz üzerinde düşünüp gereklerini yapmalarını irşad/yol gösterme amacıyla irad edilmiştir.⁴²⁶*

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مَّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتَفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *"..... Allah (c.c.) (haklarındaki nihâi) emrini yerine getirinceye kadar bunları affedin, görmezden gelin. Allah elbette her şeye kadirdir." (el-Bakara, 2/109) Zemahşeri bu ayette Uhud savaşından sonra Yahudilerin müslümanlara "eğer doğru yolda olsaydınız hezimete uğramazdınız" sözleriyle müslümanları dinlerinden döndürme çabalarına karşılık olarak Allah'ın (c.c.) müminlere yönelik "Affedin, görmezden gelin" emirlerinin irşad manasında kullanıldığını vurgulamıştır.⁴²⁷*

Sûrenin şu ayetinde de emir irşad amacıyla kullanılmıştır. وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا *"Allah için haccı da umreyi de tamamlayın. Fakat alıkonulursanız, kolayınıza gelen bir hediye (kurban) gönderin....." (el-Bakara, 2/196) Ayetin ilk cümlesinde "Tamamlayın" emri bulunduğundan dolayı talebî olan inşa-i cümledir. Emir irşad anlamında kullanılmıştır. Zira "Haccı ve umreyi tamamlayın" emriyle kastedilen haccın farziyyeti değil herhangi bir engel halinde hac ve umrenin tamamlanmasını beyandır. Ayetin devamındaki şart ceza cümlesi ceza cümlesinde mahzûf bir emrin (gönderin) bulunmasından dolayı talebî olan inşa-i kelimadır. Emir irşad anlamında kullanılmıştır.⁴²⁸*

⁴²⁴ en-Nesefî, Ebu Berekât Abdulah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefî Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, (Beyrut: Daru'l-kelimi't-tayyib, 1998) 1/229

⁴²⁵ es-Suyûtî, *Mu'terakü'l-akrân*, 1/336

⁴²⁶ İbn Âşûr, a.g.e., 1/541-543

⁴²⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/474; İbn Âşûr, a.g.e., 1/669-670

⁴²⁸ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/196-197; ; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/136, 148, 195, 203, 260)

Yine sûrenin müdâylene ayeti olarak anılan 282. ayet-i kerimesinde kullanılan bazı emirler irşad amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايْتُمْ بَدِينِ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَكُتِبُوا "Ey iman edenler! Adı konulmamış bir vadeyle borçlandığınız zaman onu yazın" ve وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ "Erkeklerinizden iki şahidi de şahit tutun" (el-Bakara, 2/282) ayetindeki her iki emir de irşad anlamında kullanılmıştır. İbni Aşur Son ikinci ayetteki "şahit tutun" emrinin anlamı -vücup ve nedb- hakkında Selef ve Fukahâ'nın ihtilaf ettiğini ifade etmiştir.⁴²⁹

4-Dua: Bakara sûresinde dua anlamında kullanılan emirler şunlardır: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ ... هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ "Hani, İbrahim; "Ya Rabbi! Burayı güvenli bir belde kıl ve halkını; yani Allah'a ve 'Son Gün'e iman edenleri, çeşitli mahsullerle rızıklandır." demişti...." (el-Bakara, 2/126) ayetinde emir kiplerinin tümü kuldan Allah'a yönelik olduğu için dua manasında kullanılmıştır.⁴³⁰

Yine sûrenin devamında şu ayetteki emrin de dua amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

"Hani İbrahim İsmail'le birlikte (Kâbe'nin) temelleri(ni) yükseltiyor ve şöyle diyordu; "Ya Rabbi! Bizden kabul buyur. Sensin çünkü gerçekten işiten; 'mutlak ilim sahibi' (Semi', Alîm)." (el-Bakara, 2/127) Ayetin son cümlesinde İbrahim (a.s.)'ın Allah'a (c.c.) duası yer aldığından dolayı talebî inşa-ıdır.⁴³¹

"Buna karşılık, "Ya Rabbi! bize dünyada da güzellik ver, ahirette de güzellik ver. Ve bizi ateş azabından koru" diyen insanlar da var." (el-Bakara, 2/201) Ayetteki "ver" ve "koru" ifadeleri, kendi anlamları dışında dua anlamında kullanılmıştır.⁴³²

5-İltimas: Emrin kullanıldığı anlamlardan biri de iltimastır. Dilimizde "birini kayırmak" gibi bir anlamda kullanılan iltimas kelimesi Arap dilinde kendinden yüksek ya da eşit seviyedeki birinden talepte bulunmaktır. Örneğin şu ayette Ebu's-Suud وَإِذْ قُلْنَا يَا هَانِي: فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصَلِهَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ "Ey Musa, biz bir çeşit yemeğe dayanamayacağız! Rabbine dua et de, bizim için toprakta yetişen sarımsak, sebze, acur, mercimek ve soğan çıkarırsın" demiştiniz, Musa

⁴²⁹ es-Suyûtî, *Mu'terakü'l-akrân*, 1/336; İbni Aşur, a.g.e., 3/106

⁴³⁰ İbn Aşûr, a.g.e., 1/713

⁴³¹ İbn Aşûr, a.g.e., 1/717

⁴³² İbn Aşûr, a.g.e., 2/248; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/250)

da; "Siz hayırlı olanı bayağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?!....."(el-Bakara, 2/61) Allah'ın (c.c.) vermiş olduğu nimetleri beğenmeyip önceki sefil hayatlarındaki yiyeceklerine özlem duymaları sebebiyle tevbih ve tebkît edilen Yahudilerin "Bizim için dua et" ifadelerindeki emir kipinin gerçek manası dışında rica manasında kullanılmış olduğunu ifade etmiştir.⁴³³

6-Taahir: Emir bazen tahyir; yani iki şeyden birini tercih etme konusunda muhatabı serbest bırakma amacıyla kullanılmaktadır. فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَدْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ "Şayet korkmaktaysanız (can güvenliğiniz tehlikede ise), yaya veya binitli olarak kılın. Güvende olduğunuz vakit de Allah size bilmediğiniz şeyleri öğrettiği gibi siz de O'nu (normal namaz) ile zikredin." (el-Bakara, 2/239) ayetinde bu amaç görülmektedir. Ayet namazın korku ile de olsa terkedilmeyeceğine dair uyarı amaçlı irad edilmiştir. Bu ayet bir önceki ayette geçen "kânitin" kelimesinin uzantısı olarak zikredilerek korku halinde huşu ve hudunun şart olmadığını beyan etmektedir. Cümle şart-ceza cümlesi olup ceza kelimesinde mahzûf "kılmız" emri bulunduğundan dolayı inşa-i kelamdır. Emir tahyir/serbest bırakma manasında kullanılmıştır.⁴³⁴

7-Ta'iz: Emir bazen muhatabı taciz etme ve meydan okuma anlamında kullanılabilir. Örneğin emir şu ayette aciz bırakma ve meydan okuma anlamında kullanılmıştır. وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ "Kulumuza indirdiğimizden şüpheleniz varsa haydi, siz de Allah dışındaki şahitlerinizi çağırıp (Muhammed gibi birinden) buna benzer bir sûre getirin; doğru söylüyorsanız..." (el-Bakara, 2/23) Suyutî bu ayette "getirin" emri ile kafirlerden bir sure getirmeleri emredilmeyip bilakis onların acizliklerinin ortaya konulduğunu ve yapamayacakları bir eylem talep edilmek suretiyle müşriklere meydan okunduğunu ifade etmiştir. İkinci emir "çağırın" taciz manasındadır. Burada sadece kendilerinden değil yardımcılarıyla beraber işbirliği yapıp sûre getirmelerini talep etmek meydan okuma, alay etme ve kınamanın zirvesi olmuştur.⁴³⁵

"Ve Adem'e bütün isimleri öğretti... Sonra onları meleklere göstererek; "Doğru söylüyorsanız, şunların adlarını bana söyleyin" dedi." (el-Bakara, 2/31) Elmalılı bu ayetin ikinci kısmında

⁴³³ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/106-107; ; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/68, 69, 70)

⁴³⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 2/469-471

⁴³⁵ es-Suyûtî, Mu'terakû'l-akrân, 1/335; İbn Âşûr, a.g.e., 1/335-339

emrin gerçek manası dışında Adem'in (a.s.) yaratılmasına itiraz eden meleklerin Adem'in (a.s.) bilgisi karşısında aciz bırakmak için kullanıldığını vurgulamıştır.⁴³⁶

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ *Deki: Allah katında Ahiret yurdu diğer insanların değil, yalnız sizinse, haydi ölümü isteyin! Tabii samimi iseniz!..* (el-Bakara, 2/94) ayetinde "قُلْ" emrinin yukarıdaki ayetten sonra tekrar edilmesi Yahudileri azarlama amaçlıdır. Mekûlu'l-kavl olan cümle şart ceza cümlesi olup inşaîdir. Bu cümle Ahiret hayatının kendilerinin olduğunu iddia eden Yahudileri "madem Ahiret hayatı sizin, o halde sizin olduğunu iddia ettiğiniz hayata gitmek için ölümü temenni edin!" anlamında tehdit ve tehdidi amacıyla irad edilmiştir.⁴³⁷

Sûrenin şu ayetinde de bu amaç görülmektedir: وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ *Yahudi -ya da Hristiyan- olanlardan başkası asla Cennet'e girmeyecek." demekteler bir de...Bu, kendi kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru sözlü kimselerseniz, getirin kanıtınızı!"* (el-Bakara, 2/111) قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ Ebu's-Suûd bu ayette "getirin" emrinin Cenneti kendilerine hâs kılan ehl-i kitabı taciz amacıyla kullanıldığını ifade etmiştir.⁴³⁸

8-Tehdit: Emir bazen muhatabı tehdit etme ve korkutma amacıyla kullanılabilir. Örneğin şu ayette emir, *"Size aşikâr deliller geldikten sonra ayaklarınız kayacak olursa, bilin ki; Allah gerçekten mutlak izzet ve hikmet sahibidir (Azîz, Hakîm)"* (el-Bakara, 2/209) bu amaçla kullanılmıştır. Ayetin ilk kısmı şart-ceza cümlesinden müteşekkil olup ceza cümlesi emir olarak geldiği için talebî olan inşa-i kelimadır. *"Bilin ki; Allah gerçekten mutlak izzet ve hikmet sahibidir."* ifadesinde emir şeytana uyup ayakları kayacak olanlara bir tehdit/vaid amacıyla irad edilmiştir.⁴³⁹

... وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ... *Allah'tan sakının ve bilin ki; Allah her şeyi bilir!"* (el-Bakara, 2/231) Zemahşeri bu ayette *"وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ"* ifadesindeki "sakınınız" ve "biliniz ki" emirlerinin eşlerini iddetleri bittikten sonra boşamayan erkekleri tehdit ve korkutma amacıyla irad edildiğini vurgulamıştır.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Elmalılı, a.g.e., 1/268; İbn Âşûr, a.g.e., 1/412-413

⁴³⁷ İbn Âşûr, a.g.e., 1/613-614

⁴³⁸ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/147; Sabbah, a.g.e., s.39; Sâbûnî, a.g.e.,s.89

⁴³⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/676; İbn Âşûr, a.g.e., 2/278-279

⁴⁴⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/734; İbn Âşûr, a.g.e., 2/414-425

9-Teshir: Emir bazen teshir / dönüştürme anlamında kullanılabilir. Teshir ihane/küçümseme ve tehekkümden daha hususi olup şu ayetteki *كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ* "Biz onlara: 'Sefil maymunlar olun!' dedik." (el-Bakara, 2/65) "كُونُوا" emrinde dönüştürme amacıyla beraber tekvinin sürati de hissedilmektedir.⁴⁴¹

10-İkram: Emrin kullanıldığı anlamlardan biri de ikramdır. Örneğin *وَلْيَبْلُغُوا شَيْءًا مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالْقَمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ* "Sizi elbette biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiklik ile sımayacağız." (el-Bakara, 2/155) ayetinin son cümlesi emirle başladığı için talebî olan inşa-i cümledir ve emir ikram anlamında kullanılmıştır.⁴⁴²

11-İmtinân: Emir bazen nimetleri hatırlatarak minnet altında bırakma amacıyla kullanılabilir. İmtinan ile ibaha her ne kadar benzer gibi görünseler de arada küçük bir farktan dolayı ayrı başlıklar altında bahsetmeyi uygun gördük. İbaha serbestlik bildiren bir şer'i hüküm olup, imtinan ise iyilikleri sayarak muhataptan bu iyiliklerin gereği olan şükürü eda etmesini istemektir. Örneğin *وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ* "Hani, 'Şu şehre girin ve orada, istediğinizi afiyetle ve istediğiniz kadar yiyin. Kapısından da alçakgönüllülükle girin ve 'Bizi bağışla' deyin ki yanlışlarınızı bağışlayayım. İhsan üzere hareket edenlere (ihsanımızı) daha da arttıracanız' demiştik." (el-Bakara, 2/58) ayetin mahki edilen kısmında emir kipleri bulunduğundan dolayı talebî olan inşa-i cümledir. Ayetteki "giriniz"ve "yiyiniz" emirleri ibaha/ımtinan anlamında kullanılmıştır. Yiyiniz emrinde "dilediğiniz kadar" kaydı nimetlerin bolluğuna ve çokluğuna dair bir telmihtir. Devamındaki "alçak gönüllülükle giriniz" ve "bizi bağışlayın deyiniz" emir kipleri onlara Yaratıcıya karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda yol gösterme (irşâd) amacıyla sevk edilmiştir.⁴⁴³

Yine şu ayette de emrin imtinan amacıyla kullanıldığı görülmektedir. *وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرِبَهُمْ كَلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ* "Hani Musa, kavmi için su ararken; "Asânla taşa vur" demiştik de, ondan on iki pınar fışkırmıştı; herkes su alacağı yeri biliyordu. "Allah'ın rızkından yiyin-için; ama bozucular gibi yeryüzünde bozuculuk yapmayın." (denmişti.)" (el-Bakara, 2/60) Ayet

⁴⁴¹ el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, s.75; et-Teftâzânî, a.g.e., s.426; Bolelli, a.g.e., s.246

⁴⁴² İbn Âşûr, a.g.e., 2/54-57

⁴⁴³ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/384-386; İbn Âşûr, a.g.e., 1/512-514

genel itibariyle Allah'ın (c.c.) çölde susuz kalmış yahudilere bir kayadan su çıkartma ve hatta suya ulaşma esnasında aralarında izdiham olmaması için suyu on iki ayrı pınar olarak verme gibi büyük nimetlerini hatırlatma (imtinân) amacıyla irad edilmiştir. Ayette geçen "yiyiniz ve içiniz" emirleri ibaha/ikram amacıyla sevkedilmiştir.⁴⁴⁴ Yahudilerle ilgili bu pasajlar her ne kadar bu emirlere muhatap olanlar açısından bir imtinan ise de ayetlerin genelindeki vurgu Hz. Peygamber dönemi Yahudilerine tevbihtir; çünkü mealen bu ayetler şu anlama gelmektedir. "Biz size nice nimetler bahsettik; ama ne yazık ki siz bu nimetlerin kadrini bilemediniz, nankörlük ettiniz."

12-İnzar ve Tahzir: Emir bazen muhatabı inzar (uyarma) ve tahzir (Kaçındırma) anlamında kullanılabilir. Örneğin şu ayet emrin bu amaçla kullanıldığı örneklerdendir. *"وَإِتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُبْصَرُونَ"* *"Ve öyle bir günden sakının ki, o gün kimsenin kimseye faydası olmaz; kimsenin şefaati kabul edilmez, kimseden bedel alınmaz; hasıl, hiç kimseye yardım edilmez."* (el-Bakara, 2/48) Bir önceki ayette İsrailoğullarına verilen nimetler ve bilhassa Allah'ın (c.c.) onları diğerlerine tercih etme nimetleri hatırlatılmış bu ayette ise verilen nimetlerin onları gururlandırmaması istenerek ayete "sakının" ifadesi ile başlanılmıştır. Emir tahzir manasında kullanılmıştır.⁴⁴⁵

"وَإِتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُبْصَرُونَ" *"Ve öyle bir günden sakının ki; o gün hiç kimsenin hiç kimseye faydası olmaz; hiç kimseden bedel alınmaz, kimsenin şefaati kabul edilmez; hâsılı, hiç kimseye yardım edilmez.."* (el-Bakara, 2/123) Ayetinde de geçen "وَإِتَّقُوا" emri gerçek manası dışında ayete muhatap olanları Ahiret gününün dehşetinden tahzir / kaçındırma amacıyla kullanılmıştır.⁴⁴⁶

"وَإِتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ" *"Öyle bir günden sakının ki; o gün Allah'a döndürüleceksiniz; sonra herkese kazandığı tam olarak ödenecek; kimseye haksızlık edilmeyecek."* (el-Bakara, 2/281) Ayeti genel itibariyle nehyolunan ahkamdan tahzir ve tehvil, emrolunan hükme ise teşvik amacıyla irad edilmiştir. Ayetin ilk cümlesi "Sakının" emri ile başladığından dolayı talebî olan inşa-i kelamdır. Emir tahzir ve tehvil anlamında kullanılmıştır.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 1/517-520

⁴⁴⁵ İbn Âşûr, a.g.e., 1/484-488

⁴⁴⁶ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/154

⁴⁴⁷ İbn Âşûr, a.g.e., 3/97; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/203, 283)

13-Müjde ve Teşvik: Kur'an-ı Kerim'de genel adet olarak kafir ve münafıklara yönelik terhib/ikaz ayetlerinden sonra inananlara yönelik müjde ayetleri gelmekte, terhib ve terhib, aynı anda zikredilmektedir. Bir önceki ayette (24.) kafir ve münafıkların durumları ve onlara yönelik uyarılardan tehditlerden bahsedilmiş sıra şimdi müminlerin durumları ve onlara yönelik müjdeleri haber vermeye gelmiştir. وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ "İman edip salih amel işleyenleri; altundan ırmakların aktığı öyle cennetlerle müjdele ki;....." (el-Bakara, 2/25) ayet-i kerimesinde cennetteki kulların durumlarından teşvik edici ve müjdeleyici bir mahiyette bahsedilmiş olup emir müjde ve teşvik manasında kullanılmıştır.⁴⁴⁸

فَاذْكُرُونِي أَذْكَرْتُكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونَ "Öyleyse siz beni zikredin; Ben de sizi zikredeyim. Bana şükredin! Nankörce inkâr etmeyin Beni." (el-Bakara, 2/152) Ayetinde ilk emir "siz beni itaat ile zikredin ki ben de sizi sevap ile zikredeyim" anlamında zikre teşvik amacıyla irad edilmiştir. İkinci emir "Şükredin" kendi anlamında; yani Allah'ın (c.c.) üstünlük yoluyla kullarından şükretmeyi talep etme amacıyla kullanılmıştır.⁴⁴⁹

Şu ayetteki emir de terhib ve müjde amacıyla kullanılmıştır. فَالآنَ بَاشِرُوهُمْ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ "...Dolayısıyla, Allah'ın verdiği bu müsaadeden yararlanarak onlarla ilişkiye girebilirsiniz..." (el-Bakara, 2/187) ayetinde "فَالآنَ بَاشِرُوهُمْ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ" ifadesindeki ilk emir ibaha ikinci emir ise teşvik anlamında kullanılmıştır.⁴⁵⁰

14-Kınama ve Azarlama: Emir bazen tevbih/kınama ve azarlama amacıyla kullanılabilir. Şu ayetteki kullanım böyledir. سَلْ نَبِيَّ إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُم مِّنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ "İsrailoğulları'na sor; onlara kaç âşikâr kanıt vermişiz? Kim Allah'ın nimetini kendisine geldikten sonra değiştire(p tahrif eder; şükredeceğine, nankörce inkâr ede)rse, Allah'ın cezalandırması gerçekten şiddetlidir!" (el-Bakara, 2/211) Ayetin ilk cümlesi "sor" emriyle başladığı için cümle talebî olan inşa-i kelimadır. Bu cümlede sor emrinden kastedilen mana İsrailoğullarını azarlama ve ayıplamadır.⁴⁵¹ Ancak buradaki tevbih emrinin muhatabı olan Hz. Peygamber'e değil; sorunun muhatabı olan Yahudilere yöneliktir.

⁴⁴⁸ İbn Âşûr, a.g.e., 1/350-355; Zemahşeri, a.g.e., 1/295

⁴⁴⁹ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/179

⁴⁵⁰ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/201-202; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/45, 223, 244)

⁴⁵¹ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/213; Sâbûnî, a.g.e., s.134

2.2.1.2. Nehy Üslûbu

İnşa-i talebînin beş kısmından biri de nehydir. Nehyin üstünlük yoluyla bir şeyin yapılmamasını istemek olduğunu ve bu durumun da başlamış bir fiilin terkinin ya da hiç başlamamış bir fiilin yapılmamasını istemekle⁴⁵² olduğunu daha önce nehy kısmında ifade etmiştik. Nehy bazı edebî gayelerden dolayı kendi anlamı dışında başka amaçlar için kullanılabilir. Nehyin kullanıldığı başlıca amaçlar şunlardır. dua, irşad, temenni, iltimas, te'yis, tevbih, tehdit, tehekküm, kerahet, akıbet bildirmek, tesviye, devam, i'tinas, tehdidi, tahzir, teşvik te'dip, ibaha.

Kur'ân-ı kerimde nehyin kendi anlamında kullanıldığı ayetler pek çok olup bir kaçına burada değinilecektir. Örneğin şu ayette bulunan nehiy kendi anlamında kullanılmıştır.

لا تنكحوا المشركات حتى يؤمن ولأمة مؤمنة خير من مشركة ولو أعجبتكم ولا تنكحوا المشركين حتى يؤمنوا ولعبد مؤمن خير من

Müşrik kadınları, iman edinceye kadar nikahlamayın. İmanlı bir cariye müşrik bir kadından o hoşunuza gitse de daha iyidir. Müşrik erkeklere, iman edinceye kadar kız vermeyin. İmanlı bir köle, müşrik bir erkekten o hoşunuza gitse de daha iyidir...." (el-Bakara, 2/221) Ayetin ilk cümlesi müslümanların müşriklerle evlenmesinin haram kılındığını ifade etmek için nehiy kipi ile başlamıştır ve talebî olan inşâ-î kelimedir. Nehiy kendi anlamında kullanılmıştır. Ayetin devamındaki nehiy de bir önceki nehiy cümlesi gibidir.⁴⁵³

Yine şu ayetteki nehiy de kendi anlamında kullanılmıştır. *وَأَلَّا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةٍ إِلَى السَّاءِ أَوْ أَكُنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِيمَ اللَّهِ أَنْتُمْ سَدَّكُمْ وَنَهْنَّ وَلَكِنْ لَا تُوعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرَضُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ بِأَنْفُسِكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ* Böyle *(dul) kadınları nikahlama isteğinizi ta'rizen bildirmenizden veya (bu arzuyu) gönüllerinizde saklamanızdan dolayı size bir vebal yoktur; Allah biliyor ki, mutlaka onlardan bahsedeceksiniz. Fakat -örfe uygun konuşmalar bir yana- onlarla gizlice sözleşmeyin; farz olan iddet son bulmadıkça da nikah akdetmeye kalkışmayın! Ve bilin ki; Allah, gönüllerinizde olanı kesinlikle bilir; o halde, O'ndan sakının. Yine bilin ki; Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir (Gafûr, Rahîm).* (el-Bakara, 2/235) Zemahşeri bu ayetin dul kalmış, iddet bekleyen kadınlarla evlenme isteğinde bulunan erkekler hakkında kalbindeki isteklerden ve evlenme isteklerini tarizen bildirmekten dolayı

⁴⁵² es-Sekkaki, a.g.e., s.429; el-Kazvinî, *Telhis'ül-Miftah*, 1312, s.76; et-Teftazani, a.g.e., s.427; el-Hâşimî, a.g.e., s.76; el-Carimi, a.g.e., s.157; Bolelli, a.g.e., s.254

⁴⁵³ İbn Aşûr, a.g.e., 2/360-363

yükümlü tutulmayacaklarını haber verme amacıyla irad edildiğini belirterek ayetteki "لَا تُؤَاعِدُوهُمْ سِرًّا...." cümlesindeki nehyin kendi anlamında, "وَلَا تُعْرِمُوا عَشَدَةَ التَّكَاحِ" ifadesindeki nehyin ise nikahtan kaçındırmada mübalaga amacıyla kullanıldığını vurgulamıştır.⁴⁵⁴

1-Dua: Nehy bazen dua amacıyla kullanılabilir. Bu amaca örnek olarak sûrenin şu ayeti verilebilir. رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ *"Ya Rabbi! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük (emir-yasak) yükleme. Ya Rabbi! Gücümüzün yetmeyeceği bir şeyi (felaket/azap) bize taşıtma."* (el-Bakara, 2/286) Nehy kipi ile kurulan bu cümleler dua anlamındadır.⁴⁵⁵

2-İrşad: Nehy bazen insanlara hareket ve davranışlarında doğruyu gösterme ve irşad etme anlamında kullanılabilir. Mesela bu ayette nehyin irşad amacıyla kullanıldığı görülmektedir. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ *"Ey İman edenler! "Râ'inâ" demeyin; "Bize bak" deyin...."* (el-Bakara, 2/140) Ayetteki "لَا تَقُولُوا رَاعِنَا" cümlesinde nehiy kipi vardır. Nehiy müminlerin, Yahudilerin peygamberle alay etme amacıyla söyledikleri bu kelimeyi söylememelerini isteyerek irşad amacıyla kullanılmıştır.⁴⁵⁶

Nehiy şu ayette de aynı amaçla kullanılmıştır. وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أحيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ *"Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyin....."* (el-Bakara, 2/154) Ayetin ilk cümlesinde nehiy kipi irşad manasında kullanılmıştır.⁴⁵⁷ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ *"Siz kadınları boşayıp onlar da iddetlerini bitirdiklerinde, -örfe uygun bir şekilde aralarında anlaşmış oldukları takdirde- (duruma göre; eski ya da müstakbel) kocalarıyla evlenmeleri konusunda engel çıkarmayın...."* (el-Bakara, 2/232) Ayetinde ilk şart-ceza cümlesi inşa-i cümle olup iddeti biten kadınların başkalarıyla evlenmesi hakkında eski kocalarının; eski kocalarına dönmek isteyen kadınların da velilerinin engel çıkarmamaları konusunda bir nehiy olup nehiy yol gösterme amacıyla irad edilmiştir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/750-756

⁴⁵⁵ İbn Âşûr, a.g.e., 3/134-141

⁴⁵⁶ İbn Âşûr, a.g.e., 1/650-652

⁴⁵⁷ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/179

⁴⁵⁸ İbn Âşûr, a.g.e., 2/425-428

3-Kınama ve Azarlama: Nehy bazen muhatabı tevbih/kınama ve azarlama amacıyla kullanılabilir. Bu amacı muhtevî olan cümleler genellikle müşrikler, İsrailoğulları ve Ehl-i Kitap hakkında nazil olan ayetlerde görülmektedir. Örneğin şu ayetteki nehiy kipleri tevbih anlamında kullanılmıştır. *وَأْمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أُولَٰ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا* "..... *Onu nankörce inkar eden ilk kişiler siz olmayın. Âyetlerimizi az bir paha karşılığı satmayın*" (el-Bakara, 2/41) İbni Âşur ayette emir ifadesinden sonra nehiy kiplerinin kullanılmasının cümlenin mefhumunu tekid etme ve emrolunan şeye yani imana ehemmiyet gösterilmesi amacıyla olduğunu ifade etmiştir. Ayetteki cümleler emir ve nehiy ifadelerini barındırdığı için inşa-i cümledir. (وَلَا تَكُونُوا) Nehiy ifadesi, Yahudilerin kendi dinlerini tasdik eden İslamın davetine icabet etmelerinde geç kalmışlığı kınama için kullanılmıştır. (وَلَا تَشْتَرُوا) Bu nehiy ifadesi de İslamın ve Peygamberin geleceğini kendi kitaplarının bildirdiği İsrailoğullarının alimlerine yönelik olup asıl manası dışında "Bari ilk inkâr edenler siz olmayın!" şeklinde sitem ederek kınama ve tahkir anlamında kullanılmıştır.⁴⁵⁹

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "*Hakkı bâtula bulayıp da, bile bile gerçeği gizlemeyin.*" (el-Bakara, 2/42) Ayetinde ilk cümlesindeki nehiy hak ile batılı karıştıran Yahudileri kınama ve azarlama amacıyla kullanılmıştır.⁴⁶⁰

4-Tahzir ve İnzar: Nehyin kullanım amaçlarından biri de tahzir/ muhatabı uyarma ve kaçındırmadır. Şu ayet tahzir amacına bir örnektir: *الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ* "*Gerçek, senin Rabbinden gelendir; öyleyse sakın şüphecilerden olma!*" (el-Bakara, 2/147) ayetin son kısmındaki cümle peygamberi ve ümmetini şüpheli olmaktan nehyetmektedir. Nehiy şüphe etmekten sakındırma amacıyla kullanılmıştır.⁴⁶¹

Tahzir amacıyla kullanılan nehye başka bir örnek de şu ayettir: *فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ* "*Eğer vazgeçerlerse, Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir (Gafûr, Rahîm)*" (el-Bakara, 2/192) Ayet şart-ceza cümlesinden müteşekkil olup ceza cümlesi mahzûf "onları öldürmeyin" cümlesidir. Cümlede mahzûf bir nehiy kipi bulunduğundan dolayı talebî olan inşa-i kelimedir. Nehiy tahzir amacıyla kullanılmıştır.⁴⁶²

⁴⁵⁹ İbn Âşûr, a.g.e., 1/458-465

⁴⁶⁰ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.96; Sâbûnî, a.g.e., s.54

⁴⁶¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/556; İbn Âşûr, a.g.e., 2/41; Ebu Zehra, a.g.e., s.455

⁴⁶² Ebu's-Suûd, a.g.e., s.204

Yine şu ayetteki nehiy kipi de bu kullanıma bir örnektir. وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ "Yeminlerinizde Allah'ın adını anarak iyilik etmeye, fenalıktan sakınmaya ve insanların arasını bulmaya (bu yemini) engel kılmayın; Allah işitir; 'mutlak ilim sahibi'dir. (Semî', Alîm)." (el-Bakara, 2/224) Ayetin ilk cümlesindeki nehiy ifadesi Allah'ın (c.c) adını gereksiz anma konusunda tahzir / kaçındırma amacıyla kullanılmıştır.⁴⁶³

.... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُفِيقُ مَالَهُ رِئَاءَ ... ve 'Son Gün'e iman etmeksizin; sırf insanlara gösteriş için infak eden kimse gibi, siz de sadakalarınızı başa kakarak ve inciterek heder etmeyin...." (el-Bakara, 2/264) Cümledeki nehiy kipi fakirleri inciterek ve başa kakarak sadaka vermekten müminleri kaçındırma ve tahzir etme amacıyla kullanılmıştır.⁴⁶⁴

5-Teşvik: Nehyin kullanıldığı amaçlardan biri de teşviktir. Örneğin şu ayette nehiy kipi teşvik amacıyla kullanılmıştır. وَلَا تَسْأُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ "..... Aranızda lutufkâr davranışlar sergilemeyi unutmayın. Yaptıklarınızı Allah gerçekten görmektedir." (el-Bakara, 2/237) "وَلَا تَسْأُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ" Cümlesinde nehiy olup bir önceki cümleyi pekiştirerek teşvik amacıyla kullanılmıştır. Talebî olan inşâ-î kelimdir.⁴⁶⁵

Bakara sûresinde nehyin yukarıda açıkladığımız amaçları dışındaki kullanımları tesbit edilememiştir.

2.2.1.3. İstifham Üslûbu

Talebî olan inşâ-i üslûbun beş bölümünden biri de istifhamdır. İstifham daha önceden bilinmeyen bir şey hakkında istifham edatlarından biriyle bilgi talep etmek, demektir.⁴⁶⁶

İstifhamın bazı edebi gayelerden dolayı soru anlamı dışında farklı amaçlar için kullanıldığını yukarıda izah etmiştik. Bu bölümde de Bakara sûresinde yer alan istifham üslûbunun farklı amaçlar için kullanımları incelenecektir.

Bakara sûresinde istifhamın hakiki anlamı olan soru anlamında kullanıldığı yerler fazla olmakla beraber örnek olarak sûrenin şu ayeti verilebilir. يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ ...

خير "Sana, neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: Hayır namına her ne infak ederseniz;....." (el-Bakara, 2/215) Ayet müslümanların infak edecekleri şeyler hakkında

⁴⁶³ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/ 711-713

⁴⁶⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 3/48-50

⁴⁶⁵ İbn Âşûr, a.g.e., 2/463-465

⁴⁶⁶ el-Hâşimî, a.g.e., s.78

peygambere sordukları sorudan bahsetmekte olup cümledeki istifham kendi anlamında kullanılmıştır ve cümle talebî olan inşâ-î kelimedir.⁴⁶⁷

1-Emir: İstifhamın kullanıldığı mecazi anlamlardan biri emirdir. مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مُنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *"Biz, bir âyeti nesheder ya da unutturursak, daha hayırlısını veya dengini getiririz. Bilmiyor musun ki Allah, gerçekten herşeye kadirdir."* (el-Bakara, 2/106) ayetindeki أَلَمْ تَعْلَمْ İbni Âşur burada istifhamın gerçek manası dışında "Bil!" ya da "Elbette biliyorsun" anlamında emir/takrir manasında kullanıldığını vurgulamıştır. Ayetin anlamı "Sen bil ki Allah (c.c.) herşeye kadir olduğu gibi ayetleri neshetse de, unuttursa da ondan daha hayırlısını getirmeye de kadirdir." demektir.⁴⁶⁸

2-Tesviye: İstifhamın kullanım amaçlarından biri de tesviyedir. Örneğin şu ayetin إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ *"(Rasülüm!) Sen o nankörce inkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar açısından farketmez; iman etmezler."* (el-Bakara, 2/6) son kısmındaki cümle istifham edatının kullanılmasından dolayı haberin talebî olan inşa-i kısmına dahildir. Burada istifham edatı olan "hemze ve em" soru anlamı dışında "uyarsan da uyarmasan da eşittir." anlamında tesviye ifade etmiştir.⁴⁶⁹

3-Nefy: İstifham bazen nefy amacıyla kullanılabilir. Bu kullanıma sûrenin şu ayeti örnek olarak verilebilir: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ *"Onlara; 'İnsanlar iman ettiği gibi siz de iman edin' denince, 'Biz hiç o beyinsizler gibi iman eder miyiz?' diyorlar, Bakınız; asıl beyinsiz kendileridir, fakat bilmezler."* (el-Bakara, 2/13) Ayetteki istifham inkar anlamında kullanılmış olup -elbette iman etmeyiz- manasında nefy ifade etmiştir. Cümle talebî olan inşâ-î kelimedir.⁴⁷⁰

"Galiba, bunlar هل يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ *"Allah'ın buluttan gölgeler içinde, meleklerle birlikte kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini bekliyorlar?! Oysa bütün işler sonunda Allah'a döndürülür."* (el-Bakara, 2/210) Ayetinde ilk cümle münafıkların içinde buldukları durum hakkında soru ile başladığından dolayı cümle talebî olan inşâ-î kelimedir. İstifham nefy manasında "Yani

⁴⁶⁷ İbn Âşûr, a.g.e., 2/317-319

⁴⁶⁸ İbn Âşûr, a.g.e., 1/654-665

⁴⁶⁹ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/25-26

⁴⁷⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/198

onlar inatlarından dolayı emrolundukları şeyleri yapmama ve nehyolunduklarını da yapmaları sebebiyle beklemiyorlar" anlamında inkârîdir.⁴⁷¹

Şu ayette geçen istifham bu kullanımın başka bir örneğidir. وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا (Sizin Kâbe'yi âbâd etmenizi engellemeye çalışarak) Allah'ın mescitlerinde O'nun isminin anılmasını engelleyen ve oraların harap olması için koşturan birinden daha zalimi olabilir mi?... (el-Bakara, 2/114) Ayet bir önceki ayette Cennete kendilerinin gireceğini iddia eden kafirler hakkında "Bu şekilde zulüm işleyenlerin Cennetle ne alakası olabilir?" sorusuna bir cevap olarak gelmiştir. Ayetin ilk cümlesi İstifham edatıyla başladığından dolayı talebî olan inşa-i kelamdır. İbn-i Âşur istifhamın gerçek manası dışında nefiy, istib'âd ve inkâr -tabi ki olamaz- manasında kullanıldığını vurgulamıştır.⁴⁷²

4-İnkâr: İstifhamın kullanım alanlarından biri de inkardır. Bazen mütekellim sorduğu şeyi yadırgadığını muhataba iletmek için soru sorabilir. Bu tür cümlelerde mana olumsuzdur. İnkari istifhamın tevbihî ve tekzibî olmak üzere ikili bir tasnifi ve bunların da kendi aralarında geçmişe ve geleceğe yönelik tekzibî ve tevbihî kısımları olduğunu daha önce ifade etmiştik. Abbas "Belağa" adlı kitabında istifham-ı inkari ile nefiy ifade eden istifhamın arasındaki farklara işaret etmiştir. Abbas istifham-ı inkaride muhatabı uyarmakla beraber haddini bildirme ve çaresizliğe sürüklenme gibi bir psikolojik arka planın varlığını vurgulayarak ayrıca bu üslubta konuşanın özgüven izharının da sözkonusu olduğunu ifade etmiştir. Nefiy anlamında kullanılan istifham da ise bu nüktelerin bulunmadığını vurgulamıştır.⁴⁷³ Sûrede İsrailoğullarının sapkınlık ve bozgunculuklarından bahsedildiği için bu amaca yönelik istifhamı içeren pek çok ayet bulunmaktadır. Örneğin şu ayette bu amaçla bir kullanım mevcuttur. وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِبَعْضِهِمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ *"Mü'minlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" diyorlar, birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise "Allah'ın size açtığı bilgileri, Rabbinizin kitabındaki ifadeler olarak aleyhinizde kanıt gösterebilir mi onlara anlatıyorsunuz?! Hâla, aklınızı başınıza almayacak mısınız siz?!" diye birbirlerine çıkışıyorlar.*" (el-Bakara, 2/76) ayetinde geçen istifham müslümanlarla konuşup, Tevratteki bilgileri onlara aktaran Yahudilerin kendi arkadaşları tarafından kınanması amacıyla irad edilmiş istifham-ı inkârîdir.

⁴⁷¹ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/212-213

⁴⁷² İbn Âşûr, a.g.e., 1/678-682; Sâbûnî, a.g.e., s.90

⁴⁷³ Abbas, a.g.e., s.198

Gerçekleşmiş bir eylem için kullanılan tevbihe yönelik bir istifhamdır. Cümle talebî inşadır. Ayetin sonundaki "Hâla, aklınızı başınıza almayacak mısınız siz?!" istifhamı da Yahudilerin birbirlerini hem müslümanlara hem de Yahudilere karşı münafıklık yapmaları sebebiyle tevbih ve azarlama manasında kullanılmıştır. Talebî olan inşâ-i cümledir.⁴⁷⁴ 85. ayette de böyle bir kullanım mevcuttur. أ... فَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ... أ. فَمَا جَزَاء مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ "....Yoksa siz, kitabın bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?...." (el-Bakara, 2/85) Bu ayette Yahudilerin ikrar, misak ve şehadetlerinden sonra günah işlemelerine yönelik şiddetli bir tevbih vardır. Ayetin devamında "Yoksa siz, kitabın bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?" cümlesindeki istifham inkârî olup Yahudilerin Tevrat'ın emirlerine karşı gelip isyan etmelerini tevbih amacıyla kullanılmıştır.⁴⁷⁵

Sûrenin şu ayetinde geleceğe yönelik tevbihî olan istifham-ı inkârî mevcuttur. أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلَ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَسْأَلْهُ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ "Yoksa siz de mi peygamberinizden, daha önce Musa'dan (a.s.) istenenlere benzer (olur-olmaz) şeyler istemeyi arzu ediyorsunuz? Kim imanı küfürle değiştirirse, düz yolun ortasında sapmış demektir." (el-Bakara. 108) Ayet peygambere kendilerini ilgilendirmeyen konularda özellikle nesh konusunda soru soran müminlere hitaben, inek kesme hadisesinde ineği kesmek istemeyip işi yokuşa sürme maksadıyla, Musa'ya (a.s.) bir çok soru soran İsrailoğulları'nı hatırlatarak "yoksa siz de mi peygamberinize aynı şeyleri soruyorsunuz?" şeklinde soru üslûbu ile başlamıştır. Ayetin ilk cümlesi istifham ifadesiyle başladığı için talebî olan inşâ-i cümledir. İstifham Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmetine yönelik "Yoksa siz de peygamberinizden Musa' dan (a.s.) istenen şeyleri mi talep ediyorsunuz? Hayır siz ondan böyle boş taleplerde bulunamazsınız" manasında tevbih, inkâr ve tahzir amaçlı irad edilmiştir. Geleceğe yönelik tevbihi olan istifham-ı inkârîdir.⁴⁷⁶

İstifhamın tevbih ve inkârî amaçla kullanılmasına başka bir örnek كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا "Siz Allah'ı nasıl inkar edebiliyorsunuz ki, birer ölü iken size O hayat verdi; sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek ve en sonunda O'na

⁴⁷⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 1/569-572

⁴⁷⁵ İbn Âşûr, a.g.e., 1/ 591

⁴⁷⁶ Ebu's-Suûd, a.g.e., 1/144; İbn Âşûr, a.g.e., 1/665-668

döndürüleceksiniz." (el-Bakara, 2/28) ayetidir. Zemahşerî ayette geçen istifham (كَيْفَ) kelimesinin yadırgama, hayret ve inkar ifade eden gizli bir soru hemzesi ihtiva ettiğini ve "Yanınızda sizi nankörce inkâr etmekten alıkoyacak ve imana sevk edecek şeyler varken nasıl Allah'ı nankörce inkar edersiniz?!" şeklinde yadırgama anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bunun delili de kendisinden sonra gelen "birer ölü iken size O hayat verdi..." cümlesidir.⁴⁷⁷

Yine şu ayette de istifhamın bu amaçla kullanıldığı görülmektedir. *أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُغْلِبُونَ* "Bilmezler mi ki; Allah gizlice yaptıklarını da açıktan yaptıklarını da bilmektedir?" (el-Bakara, 2/77) Ayette Yahudilerin gafletleri eleştirildiğinden dolayı geleceğe yönelik tevbihî ve inkârî olan istifhamdır.⁴⁷⁸

Bu kullanımın başka bir örneği şu ayettir. *أَيُّودُ أَحَدِكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ* "Herhangi birinizi ister mi ki; hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, altından ırmakların aktığı bir bahçesi olsun ve orada çeşit çeşit meyveye sahip olsun; (korumaya muhtaç) küçük çocukları varken kendisine ihtiyarlık gelip çatmış olsun, işte bu durumda iken, ateşli bir kasırga vursun da bahçesi yanversin?!....." (el-Bakara, 2/266) Ayet mallarını gösteriş için sarfedip Allah'ın (c.c.) rızasını gözetmeyenlerin ahirette amellerinin boşa çıkması durumunu temsil yoluyla beyan ederek müminleri bu durumdan tahzir amacıyla irad edilmiştir. Cümle soru üslûbu ile başladığından dolayı talebî olan inşa-î cümle olup istifham, gösteriş için malını sarfetmekten tahzir ederek inkar anlamında kullanılmıştır.⁴⁷⁹

5-Teşvik: İstifhamın kullanıldığı amaçlardan biri de teşviktir. Teşvik amacıyla kullanılan istifham şu ayette görülmektedir: *مَنْ ذَا الَّذِي يُقرضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيضاعفه له أضعافًا كثيرةً* "Kimdir o ki; Allah'a güzel bir borç verecek, "Allah da onu kat kat fazlasıyla kendisine iade edecek?...". (el-Bakara, 2/245) ayetin ilk cümlesi soru üslubuyla başladığından dolayı talebî olan inşa-i kelamdır. Zemahşeri buradaki İstifham edatı olan "men" in infak ve hayra teşvik etme ve harekete geçirme amacıyla kullanıldığını vurgulamıştır. Sanki müstefhem bilinmiyormuş da "Kim o hayır yapacak,

⁴⁷⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/332

⁴⁷⁸ İbn Aşûr, a.g.e., 1/572

⁴⁷⁹ İbn Aşûr, a.g.e., 3/53-55; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/100, 130, 133)

hayra layık olan kim?" anlamında Allah (c.c.) yolunda malı sarfetmeye teşvik içermektedir.⁴⁸⁰

Şu ayet de bu kullanımın başka bir örneğidir. اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّ لَهْمُ ائْبَعَثْ لَنَا مَلِكًا نُنْقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَیْكُمْ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوْا قَالُوْا وَمَا لَنَا اَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَانَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَیْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالظّٰلِمِيْنَ "Musa sonrası bir dönemde (m.ö. 1000'lerde) yaşayan İsrailoğullarından ekâbir bir topluluğu görmedin mi? Hani, peygamberlerine; "Bize bir hükümdar tayin et de Allah yolunda savaşalım!" demişlerdi. Peygamberleri de; "Ya üzerinize savaş farz kılınıp da savaşmazsanız?!" demişti. "Hem yurtlarımızdan, hem de çoluk çocuğumuzun yanından çıkarılmışken, Allah yolunda neden savaşmayacakmışız ki?!" dediler. Fakat ne zaman ki üzerlerine savaş farz kılındı, içlerinden pek azı müstesna, hepsi vazgeçti! Allah, o zalimleri çok iyi bilmektedir! "(Hani,) peygamberlerine..." (el-Bakara, 2/246) Ayetin ilk cümlesindeki "görmedin mi?" istifhamı genel itibariyle peygambere ve ümmetine Musa (a.s.) zamanındaki savaşmaktan kaçınan topluluğun berbat hallerini tevbih ve bu durumun kötülüğünden tahzir amacıyla irad edilmiştir. Zemahşeri cümlelerin devamındaki "أَلَّا تُقَاتِلُوْا" ifadesindeki istifhamın nefiy ile beraber kullanıldığı için "neredeysel savaşmayacaktınız ya da savaştan vazgeçmenize ramak kalmıştı" anlamında onları savaşa teşvik etmek ve harekete geçirmek amacıyla kullanıldığını ifade etmiştir. "Allah yolunda neden savaşmayacakmışız ki?!" ifadesinde de soru üslûbu mevcuttur. İstifham inkar ve taaccüb anlamında kullanılmıştır. Ayrıca onlar bu sözleriyle savaşmaya olan isteklerini izhar etmeye çalışmışlardır.⁴⁸¹

6-Takrir: İstifham bazen takrir amacıyla kullanılabilir. اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ "Bilmiyor musun ki göklerin ve yerin mülkü gerçekten Allah'a aittir ve sizin için Allah'tan başka bir velî ve yardımcı yoktur?!" (el-Bakara 2/107) ayetinde istifhamın bu amaçla kullanıldığı görülmektedir. Bu ayet Kur'an'daki mensuh ayetler olduğunu reddeden dolayısıyla Allah'a (c.c.) zayıflık nisbet etme teşebbüsünde bulunan Yahudilere bir cevap olarak ve onların inkarlarını bertaraf etmeye yönelik irad edilmiştir. Ayetin ilk cümlesi istifhamla başladığından dolayı talebî olan inşâ-î

⁴⁸⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/770; İbn Âşûr, a.g.e., 2/481-483

⁴⁸¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/772-774; İbn Âşûr, a.g.e., 2/484-487

kelamdır. İstifham gerçek manası dışında "elbette biliyorsun" manasında takrir amacıyla kullanılmıştır.⁴⁸²

Bu amaca yönelik başka bir örnek de şu ayette mevcuttur: وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ *"Sayılı günler hariç, asla bize ateş dokunmayacak" demekteler. De ki: Allah katından bir söz mü aldınız? -Eğer öyleyse, Allah asla sözünden caymaz.- Yoksa siz, Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?!"* (el-Bakara, 2/80) Ayet Yahudilerin Allah'ın (c.c.) kitabında olmayan şeyleri uydurduklarını bildirerek kınama amacıyla irad edilmiş olup cümledeki istifham Yahudileri itirafa yönlendirdiğinden dolayı takrir ve tebkît içindir. Cümle talebî olan inşadır. Ayetin sonundaki "Yoksa siz, Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?!" cümlesinde "em" edatı muttasıla olup Yahudileri kınama konusunda mübalaga için irad edilerek takrir anlamında kullanılmıştır ya da munkatîa olup istifham-ı inkârîdir ve tevbih anlamında kullanılmıştır.⁴⁸³

Sûrenin şu ayeti de bu amaçla kullanıma başka bir örnektir. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أَلَسْوَكَ الْإِنْسَانِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ أَلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ *"Şu; binlerle ifade edildikleri halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkarıldıklarını görmedin mi? Allah onlara; 'Ölün' dedi, sonra da onları diriltti. Allah insanlara karşı gerçekten lütf sahibidir, ama insanların çoğu şükretmez."* (el-Bakara, 2/243) Ayet istifham cümlesi ile başladığından dolayı cümle talebî olan inşâ-î kelamdır. İbnî Âşûr buradaki istifhamın kendi manası dışında mecazi kullanımında üç vecih olduğunu ifade etmiştir. Birinci kullanımı taaccüp, ikincisi, takrir, üçüncüsü inkardır.⁴⁸⁴ Zemahşeri ise buradaki "görmedin mi?" ifadesinin takrir ve taaccüp amacıyla kullanıldığını vurgulamıştır.⁴⁸⁵

7-İstib'âd: İstifham bazen istib'âd; yani bir işin gerçekleşmesini imkansız ve uzak bulma anlamında kullanılabilir. İstib'âd amacıyla kullanılan istifhama örnek olarak şu ayet verilebilir. أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ *"Hâla bunların size iman edip teslimiyet göstereceğini umuyor musunuz?....."* (el-Bakara, 2/75) Ayet Yahudilerin iman edeceğini zanneden peygambere (s.a.v) ve müminlere hitaben muhataplarının iman etmekten uzak olduklarını ifade için

⁴⁸² ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/473; es-Sübki, a.g.e., 1/454; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.143

⁴⁸³ İbn Âşûr, a.g.e., 1/401; Ebu's-Suûd, a.g.e., s., 121

⁴⁸⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 2/476-477

⁴⁸⁵ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/269

söylenmiştir. İlk cümledeki istifham inkâr ve istib'âd -uzak görme- içindir ve cümle talebî inşaadır.⁴⁸⁶

Bu amaca başka bir örnek وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَهْقُ...أَحَقُّ" *Peygamberleri (Samuel) onlara: 'Şüphesiz, Allah size hükümdar olarak Tâlût'u (Saul'u) gönderdi.' dedi. 'Biz hükümdarlığa ondan daha lâyıkken ve ona malca bolluk da verilmemişken, hükümdarlık nasıl onun olabilir?!' dediler...."* (el-Bakara, 2/247) ayeti verilebilir. Hikaye edilen cümlede istifham bulunduğundan dolayı talebî olan inşâ-î kelimedir. İstifham olan "ennâ", "keyfe" manasında olup İsrailoğulları'nın kendilerine hükümdar olarak görevlendirilen Tâlût'u fakirliği ve zayıflığı sebebiyle küçümsediklerinden dolayı yadırgama ve hükümdar olmasını uzak bulma/istib'âd anlamında kullanılmıştır.⁴⁸⁷

أَو كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا *Ya da altı üstüne gelmiş harap bir şehre uğrayan kimse gibisini (görmedin mi)? 'Ölümünden sonra Allah burayı nasıl diriltecek ki?' demişti de...."* (el-Bakara, 2/259) ayetinde de istifham bu amaçla kullanılmıştır. Ayet esasında gizli bir soru uslubunu barındırdığı için talebî olan inşâ-î kelimedir. Soru edatının aynısı bir önceki ayette taaccüp anlamında kullanıldığı için hafzedilmiştir. "Ölümünden sonra Allah burayı nasıl diriltecek ki?" cümlesinde yeniden dirilişi imkansız ve uzak gören kişinin sorusu olan "enna" istib'âd/uzak bulma ve inkar manasında kullanılmıştır. Ayrıca bu cümlede ölümlerin nasıl diriltildiğini bilme konusunda aczin itirafı da söz konusudur.⁴⁸⁸

8-Ta'zim: İstifhamın kullanım amaçlarından biri de ta'zim/yüceltmedir. Bu amaç genellikle Allah'ın (c.c.) sıfatlarından ve ef'âlinde bahseden ayetlerde görülmektedir. Bakara sûresindeki şu ayet istifhamın bu kullanımına örnek olarak verilebilir. صِبْغَةَ اللَّهِ *Allah'ın boyasına (iman ettik). Hem boyası Allah'tan daha güzel olan var mı?!....."* (el-Bakara, 2/138) Ayet çocuklarını vaftiz suyuna batırıp Mesihe tapan Hristiyanları tariz amacıyla gelmiştir. Ayetin devamındaki cümlede istifham Müminlerin "biz Allah'ın boyasıyla (imanla) boyandık ve onunla temizlendik ondan daha güzel bir boya (temizleyen) var mıdır?" şeklindeki sözleriyle Hristiyanları inkar ve Allah'ın (c.c.) boyasını (imani) tazim anlamında kullanılmıştır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/76; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.116

⁴⁸⁷ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/776; İbn Âşûr, a.g.e., 2/490

⁴⁸⁸ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/804-808; İbn Âşûr, a.g.e., 3/34-38; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/214)

⁴⁸⁹ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/532; İbn Âşûr, a.g.e., 1/742-745

9-Taaccüb: İstifhamın kullanılma amaçlarından biri de taaccüb/şaşırmadır. Bu kullanıma örnek *وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ* "Hani senin Rabbin meleklere; 'Ben yeryüzünde bir halife yaratmaktayım' demişti de melekler; 'Biz seni, daima hamd ile tenzih ve takdis ederken, yeryüzünde bozuculuk yapacak, kan dökecek birini mi meydana getiriyorsun?!' demişlerdi....." (el-Bakara, 2/30) ayeti gösterilebilir. Meleklerin Allah'dan (c.c.) bir açıklama talep etmeleri istifham içerdiğinden dolayı cümle talebî olan inşa-i cümledir. Burada istifham ile meleklerin insanın yaratılmasına hayret edip onun halife kılınmasını uzak bulmaları ifade edilmiş, istifham gerçek manası dışında taaccüb ve istib'âd ifade etmiştir. Suyuti buradaki istifhamın istirşad; yani meleklerin Allah'dan (c.c.) açıklama talep etme amacıyla kullanıldığını vurgulamıştır. Kanaatimize göre Zemahşeri ve İbni Aşur'un istifhamın taaccüb amacıyla kullanıldığı tesbiti daha yerindedir.⁴⁹⁰

Bu kullanıma başka bir örnek de şu ayet verilebilir. *أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُكُمْ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُكُمْ* ".....Ama (ey İsrailoğulları!) size her ne zaman bir peygamber, işinize gelmeyen bir şey getirirse, (ona karşı) büyüklük mü taslayacaksınız! Kimini yalanladınız, kimini ise öldür(meye çalış)ıyorsunuz!..." (el-Bakara, 2/87) Ayetin devamındaki istifham ve devamındaki cümleler Yahudilerin kendilerinin ve atalarının bütün zamanlarda elçilere aynı şekilde kötü davranışlarını ve isyanlarını garip bulmak, kınamak ve bu davranışlarından dolayı taaccüb ifade etme amacıyla kullanılmıştır.⁴⁹¹

قُلْ أَتَحَاكُمُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ "De ki: O hem bizim hem de sizin Rabbiniz olduğu halde Allah hakkında bizimle tartışıyor musunuz?! Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size aittir. Biz tamamen O'na bağlıyız (şirksiz ve teslissiz)." (el-Bakara, 2/139) Ayetteki istifham Müslümanlara kitabın indirilmesini kabul etmeyip buna kendilerini layık gören Ehl-i Kitabı taaccüb ve tevbih amacıyla kullanılmıştır.⁴⁹²

10-Tehekküm: İstifham bazen tehekküm/küçümseme amacıyla kullanılabilir. Şu ayet istifhamın bu kullanımına bir örnektir. *فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ* ".....Nankörce inkar edenler ise "(Yüceler yücesi) Allah bu misali vermekle ne murad eder ki?!" derler...." (el-Bakara, 2/26) Ayette müşriklerin Allah'ın (c.c.)

⁴⁹⁰ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/344; Suyûtî, *Mu'terakü'l-akran*, s.232; İbn Aşûr, a.g.e., 1/395-407

⁴⁹¹ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/483; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.127; İbn Aşûr, a.g.e., 1/592-597

⁴⁹² Ebu's-Suûd, a.g.e., s.168-169; ; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/258)

sivrisineği örnek olarak göstermesine yönelik itirazları ve küçümsemeleri istifham ile ifade edilmiştir. İstifham soru anlamı dışında küçümseme ve tehekküm anlamında kullanılmıştır.⁴⁹³

Bu amaca başka bir örnek sûrenin şu ayeti zikredilebilir. وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُرُوقًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ *"Hani Musa, kavmine: 'Allah, size bir sığır boğazlamanızı emrediyor' demişti de: 'Sen bizimle alay mı ediyorsun?!' demişlerdi....."* (el-Bakara, 2/67) Ayet genel itibariyle İsrailoğullarının haddi aşmalarından kınama yoluyla bahsetmektedir. Ayetin İkinci kısmındaki *"Sen bizimle alay mı ediyorsun?!"* ifadesindeki soru ifadesi kendilerinden buzağı kesmelerini isteyen Musa'yı (a.s.) küçümseyerek tehekküm manasında kullanılmış olup cümle talebî olan inşadır. Zira Samiri olayında da görüldüğü üzere İsrailoğulları kendileri için kutsal olan ve kesilmesine gönüllerinin elvermediği bir hayvanın kesilmesini emreden Musa'nın (a.s.) teklifine ve kesilen bu ineğin bir uzvunun ölüyü canlandırma hadisesine şaşırılmışlar ve tuhaf karşılamışlardı.⁴⁹⁴

..... Peki, ya ataları bir şeyden anlamayan ve doğru yolda olmayan kimselerse?" (el-Bakara, 2/170) Ayeti müşriklerin Allah'ın emirlerinden yüz çevirmelerini ve akletmeyi bırakarak atalarının dinine tabi olmalarını tahkir ve tebkit ederek haber vermektedir. Ayetin devamındaki cümlede istifham müşriklerin İslamdan yüz çevirmelerine sebep olan atalarının dininin doğru olduğunu reddetme, yücelttikleri dinlerini tehekküm anlamında kullanılmıştır.⁴⁹⁵

11-İstibtâ: İstifhamın kullanım amaçlarından biri de istibtâ; yani bir fiilin beklenen vakitte gerçekleşmeyip geciktiğini ifade etmektir. Bu amaçla kullanılan ayetler şunlardır: أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتِمُ الْبِاسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَزُلُّوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ *"Yoksa siz, sizden öncekilerin benzeri sizin de başınıza gelmeden Cennet'e girivereceğinizi mi sanmıştınız? Onları sıkıntı ve darlık sarmakta; öyle bir (zihni-ruhi) sarsıntıya uğramaktaydılar ki, sonunda peygamber ve beraberindeki mü'minler; "Allah'ın yardımı ne zaman?" demeye başlıyordu. (Şimdi, sizde) bilirsiniz ki, Allah'ın yardımı çok yakındır."* (el-Bakara, 2/214) Ayetin ilk cümlesi

⁴⁹³ İbn Âşûr, a.g.e., 1/357-366

⁴⁹⁴ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/403; İbn Âşûr, a.g.e., 1/546-547

⁴⁹⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/581; İbn Aşur, a.g.e., 2/106-110

daha biliyordu anlamında istifham-ı takriridir. وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ cümlesindeki istifham müminleri önceki peygamberlerin Yahudi ve Hristiyan oldukları konusunda kandırmaya çalışan Ehl-i Kitabı tevbih amacıyla irad edilmiş takriri istifhamdır.⁴⁹⁸

13-Tezkir: İstifham bazen tezkir/hatırlatma amacıyla kullanılabilir. Bakara sûresinde tezkir amacıyla kullanılan istifhamın tek örneği şu ayettir: قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ "Ey Adem! Şunların isimlerini onlara söyle" dedi. Adem isimlerini onlara söyleyince; "Ben size demedim mi ki; Ben göklerin ve yerin gaybını bilirim; sizin gizli-aşikâr bütün yaptıklarınızı da bilirim?" dedi." (el-Bakara, 2/33) Suyuti ayetin ikinci cümlesindeki istifhamın Allah'ın (c.c.) meleklerle daha önce söylediği "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" sözünü hatırlatma ve kendisini göklerin ve yerin gaybından haberdar olduğunu onlara ikrar ettirme amacıyla kullanıldığını ifade etmiştir. Kanaatimizce bu zorlama bir yorum olup buradaki istifham takrir amacıyla kullanılmıştır.⁴⁹⁹

14-Tariz: İstifhamın kullanım amaçlarından biri de tariz/iğnelemedir. Şu ayet tariz'e örnek olarak verilebilir. سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَن قِبَلَتِهِمُ الَّذِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي "Şimdi; insanlardan birtakım beyinsizler diyecekler ki; "Şu âna kadar üzerinde buldukları kiblelerinden bunları çeviren ne?! De ki: Doğu da Allah'ındır Batı da... O, dilediklerini doğru bir yola iletiyor." (el-Bakara, 2/142) Ayette geçen beyinsizlerden maksat Yahudiler ve müşrikler olup Allah'ın (c.c.) onların söyleyeceklerini haber verme amacıyla irad edilmiştir. Ayetteki "Kiblelerinden bunları çeviren ne?" istifhamı Yahudilerin hatalarını ve akıl tutulmalarını tariz/iğneleme ve taaccüp amacıyla kullanılmıştır. Cümle talebî olan inşâ-î kelimedir.⁵⁰⁰

2.2.1.4. Temenni Üslûbu

İnşâ-î talebînin beş kısmından biri de temennidir. Temenni gerçekleşmesi mümkün olmayan veya mümkün olup gerçekleşme ihtimali uzak olan ve bu sebepten dolayı gerçekleşmesi beklenmeyen bir şeyi arzu etmek diye tanımlanmaktadır. Temenni edatı "keşke" anlamındaki *leyte* olup bazı edebi gayelerden dolayı şart edatı olan *lev*, istifham edatı olan *hel* ve tereccî / beklenti ifade eden *le'alle* de temenni anlamında kullanılabilir. Bakara sûresinde temenniye örnek olarak genelde şart edatı olan

⁴⁹⁸ ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/537; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.169

⁴⁹⁹ Suyûtî, *Mu'terakû'l-akran*, s.330; Ebu's-Suûd, a.g.e., s.86; İbn Âşûr, a.g.e., 1/417

⁵⁰⁰ İbn Âşûr, a.g.e., 2/5-9

lev'in temenni anlamındaki kullanımlarını tesbit edebildik. *لَوْ* (*Lev*)'deki edebî maksat temenni edilen şeyin nadir olduğuna işaret etmektir. Örneğin şu ayette *lev* edatı temenni edilen şeyin elde edilmesinin zor ve nadir olduğunu işaret etme amacıyla kullanılmıştır. وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْزَمَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحَّرٍ مِنْ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْزَمَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحَّرٍ مِنْ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ "Bunları, insanların hayata karşı en düşkününü bulacaksın; hatta şirk koşanlardan bile daha çok... Her biri; keşke kendisine bin yıl ömür verilse, diye temenni eder durur. Oysa bu, onu azaptan uzaklaştıracak değildir. Onların yaptıklarını Allah görmektedir!" (el-Bakara, 2/96) Ayet Yahudilerin ölümü temenni etmeyeceklerine ve onların hayata diğer insanlardan daha fazla hırslı olduklarına işaret için kınama maksadıyla irad edilmiştir. Ayetin devamındaki "وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ" cümlesinde "*lev*" edatı "bin yıl ömür gibi" olmayacak birşeyi temenni etme manasında kullanılmıştır.⁵⁰¹

Yine şu ayette de "*lev*" edatı elde edilmesi zor olan bir şeyin temenni edilmesinde kullanılmıştır. وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ "Şayet İman edip sakinmiş olsalardı, Allah katında alacakları mükâfat şüphesiz kendileri için daha hayırlı olurdu. Keşke gerçekten bilmiş olsalardı!.." (el-Bakara, 2/103) Zemahşeri ayetin son cümlesinde "*lev*" edatının temenni amacıyla; Allah'ın (c.c.) Yahudilerin iman etmelerini ve bunu tercih etmelerini dilemesinden mecaz olarak imanlarını temenni etmesi -Keşke iman etselerdi-anlamında olmasının caiz olacağını belirtmiştir.⁵⁰²

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ "Tâbi olanlar; 'Âh, bize bir fırsat daha verilse de bizden uzak durdukları gibi biz de şunlardan uzak durabilsek!' dediklerinde... Böylece, bütün yaptıklarını Allah onlara birer pişmanlık olarak gösterecektir. Ateşten çıkacak da değillerdir." (el-Bakara, 2/167) ayetinde mekûl'l-kavl olan cümlede *lev* şart edatı temenni anlamında kullanılmıştır. *Lev*'in kullanım sebebi temenni edilen şeyin -ki o da tâbi olan müşriklerin pişman olmaları sebebiyle dünyaya dönmek için tekrar bir fırsat istemeleridir- elde edilmesinin zor ve imkansız olduğunu ifade etmektir.⁵⁰³

⁵⁰¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/450-452

⁵⁰² İbn Âşûr, a.g.e., 1/648-650

⁵⁰³ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/580; İbn Âşûr, a.g.e., 2/98-100

2.2.1.5. Nida Üslûbu

Terim olarak, اُدْعُو "çağırıyorum" filinin yerine geçen nida harflerinden biri ile sözü söyleyen kişinin muhatabından kendisine yönelmesini istemek anlamına gelen nidanın amacının nida olunan kişinin önemli bir meseleye dikkatini çekmek ve yönelmesini sağlamak olduğunu daha önce ifade etmiştik.⁵⁰⁴ Nida bir takım edebi gayelerden dolayı bazen asıl manası dışında karinelere anlaşılan tahassür, men etme, istigâse, teşvik, ihtisas, taaccüp, tenbih, nüdbe, temenni, can sıkıntısı, tezekkür vb. anlamlarda kullanılabilir. Nidanın Bakara sûresindeki asıl anlamı dışındaki kullanımları şunlardır.

1-Tenbih: Örneğin şu ayette nidanın tenbih anlamında kullanımı mevcuttur. يَا أَيُّهَا النَّاسُ "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki; (Allah'ın azabından) sakınasınız." (el-Bakara, 2/21) Bundan önceki ayetlerde mümin, kafir ve münafıkların özelliklerinden, durumlarından ve her iki dünyadaki akıbetlerinden örnekler verilerek bahsedilmiş olup bu ayette ise bu grupların hepsine birden nida edilmiştir. Ayetin ilk cümlesi nida üslûbunu barındırdığı için talebî olan inşa-î cümleye dahildir. Burada uzaktaki birine işaret etmek için vazedilen "yâ" nida edatının kullanım sebebi gaflette bulunan kişilerin dikkatini nidadan sonra gelecek olan emirlere çekmek ve konuya zihnen hazırlamaktır.⁵⁰⁵

Tenbihe başka bir örnek olarak وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ "İbrahim de bunu oğullarına emretti Ya'kûb da... "Evladlarım! Allah sizin için bu dini (İslam'ı) seçti; siz de ne yapıp edin, (Allah'a) teslimiyet göstermiş olarak can verin!" (el-Bakara, 2/132) ayeti verilebilir. Ayetin ikinci cümlesinde İbrahim (a.s.)'in oğullarına Allah'a (c.c.) teslimiyet ve dine ittibâ' hususunda nidası bulunduğu için dolaylı talebî olan inşa-i kelimeler olup nida tenbih manasında kullanılmıştır.⁵⁰⁶

2-Tezki: Nidanın tezkir amacıyla kullanımına şu ayet örnek olarak verilebilir: يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ "Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlınızdan çıkartmayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, Ben de size verdiğim sözü yerine getireyim Sadece benden korkun." (el-Bakara, 2/40) Bundan önceki ayetlerde müminlerden bahsedilmekte iken bu ayet ile özellikle Yahudilere hitap edilmiştir. Ayetin ilk cümlesi nida üslûbunu barındırdığı için inşa-î

⁵⁰⁴ Bkz. Tez metni, s,57

⁵⁰⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/255-262; İbn Âşûr, a.g.e., 1/328

⁵⁰⁶ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.163-164; Benzer ayetler için bkz. (el-Bakara, 2/54, 132, 153, 178, 183, 267, 282)

cümledir. Ayetteki nida Allah'ın (c.c.) İsrailoğulları'na nimetlerini hatırlatma amacıyla kullanılmış olup talebî olan inşâ-î cümledir.⁵⁰⁷

Aynı amaçla kullanım şu ayette de mevcuttur. يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ "Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi (zamanında) herkese tercih ettiğimi unutmayın." (el-Bakara, 2/47) Ayetin ilk cümlesi İsrailoğullarına nida üslûbu ile başlayıp ardından emir ifadesi ile devam ettiğinden dolayı talebî olan inşâ-î kelimedir. Nida kendi manası dışında Allah'ın (c.c.) nimetlerini ve özellikle Allah'ın c.c. İsrailoğullarını tercih etmesi olan özel nimetini hatırlatarak bu tezkirin emir ne nehiylerin imtisaline vesile olması amacıyla kullanılmıştır.⁵⁰⁸

3-Dua: Nidanın kullanıldığı başka bir anlam da duadır. Örneğin şu ayette nida dua anlamında kullanılmıştır. رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الرَّحِيمُ الرَّحِيمُ "Ya Rabbi! Bizi sana teslim olan iki kişi kıl; ikimizin soyundan da Sana teslim olan kişiler çıkar; ibadet usulümüzü bize göster ve tevbelerimizi kabul et. Çünkü Sensin tevbeleri daima kabul eden, merhametli (Tevvâb, Rahim)." (el-Bakara, 2/128) Ayetin ilk cümlesi nida edatı ile başlayıp emir kipleri ile devam ettiğinden dolayı talebî olan inşâ-î kelimedir. Nida dua amacıyla kullanılmıştır.⁵⁰⁹

Dua amacıyla kullanılan nidaya başka bir örnek şu ayettir: رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "Ya Rabbi! Onların arasında, Senin âyetlerini onlara okuyacak; onlara kitabı ve hikmeti öğretip onları arındıracak bir peygamber gönder. Yalnızca sensin çünkü 'mutlak izzet ve hikmet sahibi' (Aziz, Hakîm)." (el-Bakara, 2/129) Ayetin ilk cümlesi nida edatı ile başlayıp emir ile devam ettiğinden dolayı talebî olan inşâ-î kelimedir. Ayetteki nida ve emirler dua manasında kullanılmıştır.⁵¹⁰

Bu amaca başka bir örnek de sûrenin son ayetidir. رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا

إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"...Ya Rabbi! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük (emir-yasak) yükleme. Ya Rabbi! Gücümüzün yetmeyeceği bir şeyi (felaket/azap) bize taşıtma. Affet bizi, bağışla bizi, acı bize. Sen bizim 'mevlâ'mızısın (bize sahip çıkarsın); o halde, (canımıza

⁵⁰⁷ İbn Âşûr, a.g.e., 1/447-454

⁵⁰⁸ İbn Âşûr, a.g.e., 1/482-483

⁵⁰⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/512-514; İbn Âşûr, a.g.e., 1/719-721

⁵¹⁰ İbn Âşûr, a.g.e., 1/722-724

kasteden şu) inkarcı nankör kavme karşı bize yardım et." (el-Bakara, 2/286) "رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنَّا كَسَبْنَا الذُّنُوبَ" cümlelerinde nida harfi ve nehiy kipleri bulunduğundan dolayı talebî olan inşa-i kelimedir. Ya edatı uzak için olan bir edattır. Allah ise kuluna her daim yakın olduğu için Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın münada olduğu hiçbir ayette ya edatı kullanılmamıştır. Nitekim Bakara suresinde "Kullarım bana sorarlarsa ben onlara yakınım. Dua edenin duasını kabul ederim" ayeti de Allah'ın bu yakınlığına delalet etmektedir. Bu ayette nida dua anlamında kullanılmıştır. İkinci nehiyde nidanın tekrar edilmesinin sebebi acziyet ve zilleti itiraf olup, nida yine dua anlamında kullanılmıştır. Üçüncü nida ve nehiy de aynı şekilde değerlendirilebilir.⁵¹¹

4-Teşvik: Nida bazen teşvik amacıyla kullanılabilir. Buna örnek olarak şu ayet verilebilir. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ يَوْمَ لَآ بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةَ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ. *"Ey iman edenler! Alışveriş, dostluk ve şefaate diye bir şeyin olmadığı bir gün gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan infak etmeye bakın. Asıl zalimler inkarcı nankörlerdir."* (el-Bakara, 2/254) Nida burada infaka teşvik amacıyla kullanılmıştır.⁵¹²

Teşvik amacına dair başka bir örnek şu ayet zikredilebilir. وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ *"Ey vicdan sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır; böylece sakınırsınız."* (el-Bakara, 2/179) Burada nida kısasın hikmeti hakkında düşünme üzerine tenbih ve harekete geçirme amacıyla kullanılmıştır.⁵¹³

2.2.2. Bakara Sûresinde İnşa-i Gayri Talebî Üslup

Ta'accüb, övme, yerme, reca ve mukarabe fiilleri, yeminler ve sözleşmelerde kullanılan lafızlar gibi söylendiği anda bir isteği gerektirmeyen inşa-ya gayri talebî inşa denilmekte olduğu, çünkü bu sözlerin söylendiği anda muhataptan herhangi bir şey istenilmediği, muhataptan bir şey beklemek yerine muhatap karşısında duyguların, beklentilerin oluştuğu ve çeşitli şekillerde bunun ifade edildiği daha önce izah edilmişti. Gayri talebî inşa-ya Bakara sûresinden bir kaç örnek verilerek iktifa edilecektir.

Sûrenin يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *"Şimşek neredeyse gözlerini alacak... Onları her aydınlattığında, onun*

⁵¹¹ İbn Âşûr, a.g.e., 3/134-141

⁵¹² Ebu's-Suûd, a.g.e., s.247

⁵¹³ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/602; İbn Âşûr, a.g.e., 2/144-145

ışığında yürüyorlar; karanlık bastırınca da kalakalıyorlar... Allah dileseydi, onların işitme kabiliyetlerini ve gözlerini felç ederdi. Allah elbette her şeye kadirdir." (el-Bakara, 2/20) ayetinde Allah (c.c.) münafıkların durumunu örnek vererek anlatmıştır. Mesellerin temel amacı kendilerinden önceki ifadeyi açıkça muhatabın gözü önüne sermektir. İlk cümle mukarabe fiili ile başladığı için gayri talebî inşâ-i cümledir.⁵¹⁴

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شِيبَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتُ بِالْحَقِّ فَدَبَّحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ
"Rabbim; onun, henüz boyunduruğa koşulup tarla sürmemiş, ekin sulamamış salma bir inek olduğunu, alacası da bulunmadığını söylüyor." dedi. "İşte, şimdi hakkıyla anlattın!" dediler ve onu boğazladılar... Ama neredeyse yapmayacaklardı." (el-Bakara, 2/71) Ayetinde son cümle Yahudilerin inek kesme emrini hafife alıp neredeyse yapmayacaklarını ifade eden mukarabe fiili ile başladığından dolayı inşânın gayri talebî kısmına dahildir.⁵¹⁵

Zem ve medih fiili kullanılan gayri talebî inşaya örnek olarak şu ayet-i celîle verilebilir. بِسْمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ بِسْمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ
"Nefislerini ne kötü bir şey karşılığında sattılar!.. Allah'ın kullarından dilediği birine fazl ü kereminden (kitap) indirmesini kiskanarak, Allah'ın indirdiklerini nankörce inkâr ettiler! Ve gazap üstüne gazaba uğradılar. Nankörce inkâr edenlere alçaltıcı bir azap vardır." (el-Bakara, 2/90) Ayetin ilk cümlesi zem fiili ile başladığından dolayı gayri talebî olan inşâ-i cümledir. Yahudileri kınama amacıyla irad edilmiştir.⁵¹⁶

..... De ki: İmanınız size ne kötü şeyler emrediyor?
"De ki: İmanınız size ne kötü şeyler emrediyor?" cümlesi ile peygamber zamanındaki Yahudiler atalarının buzağıya tapmaları sebebiyle kınanmakta olup zemm fiili ile kötülendiğinden dolayı gayri talebî olan inşadır.⁵¹⁷

إِنْ تُبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَبِعَمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهُهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
"Sadakaları açıktan veriseniz ne âla!.. Ama muhtaçlara gizler de vererseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. O bununla günahlarınızdan bir kısmını bağışlar. Yaptıklarınızdan Allah haberdardır!" (el-Bakara, 2/271) Ayetin ilk kısmı bir önceki ayeti açıklayan bir

⁵¹⁴ İbn Âşûr, a.g.e., 1/ 322,323

⁵¹⁵ İbn Âşûr, a.g.e., 1/555-556

⁵¹⁶ İbn Âşûr, a.g.e., 1/603-606

⁵¹⁷ Ebu's-Suûd, a.g.e., s.131

şart-ceza cümlesi olup ceza cümlesinin medh lafzıyla gelmesi sebebiyle gayri talebî olan inşâ-î cümledir. Bu ayet bir önceki ayette gizli ya da açıktan, hak ya da batıl, az ya da çok sadaka verenlerin durumundan bahsedilmiş olup zihinlerde açıktan sadaka vermenin hükmü nedir sorusuna bir cevap olarak gelmiştir.⁵¹⁸

Ta'accüp fiili kullanılan gayri talebî inşaya örnek olarak şu ayet-i kerîme verilebilir.

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الصَّلَاةَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ *"Hidayet karşılığında dalâleti, mağfiret karşılığında da azabı satın alanlar bunlardır işte! Ateşe karşı ne kadar da dayanıklılarmış!..."* (el-Bakara, 2/175) Ayetin son *"Ateşe karşı ne kadar da dayanıklılarmış!"* cümlesi taaccüp fiili olup gayri talebî olan inşadır. Bu cümlede onların ateşte yanmayı icab eden şeylerle iç içe olmalarından dolayı bir hayret vardır.⁵¹⁹

Reca fiili kullanılan gayri talebî inşaya şu ayet örnek verilebilir. كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ *"Hoşunuza gitmese de size savaş farz kılındı. Ama bakın bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir; bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü olabilir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir."* (el-Bakara, 2/216) Ayetin devamındaki cümlede reca fiili olduğu için gayri talebî olan inşâ-î cümledir.⁵²⁰

⁵¹⁸ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/828; İbn Âşûr, a.g.e., 3/67-69

⁵¹⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/590; İbn Âşûr, a.g.e., 2/124-125

⁵²⁰ İbn Âşûr, a.g.e., 2/319-323

SONUÇ

Çalışmada sözün muhatabın durumuna göre söylenme amaçlarını ihtiva eden meâni ilminin önemli ve kapsamlı konularından biri olan haber ve inşa üslûbu incelenmiş, Bakara sûresi üzerinde tatbik edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde haber ve inşa kavramları üzerinde durularak anlamları irdelenmiş bölümleri ve çeşitleri teferruatlı bir şekilde incelenerek örneklerle izaha çalışılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise öncelikle Bakara sûresi hakkında genel açıklamalar yapılmış ve sûrenin önce haberî cümle, haberî cümlenin söylenme amaçları ve çeşitleri açısından tahkiki yapılarak bu inceleme doğrultusunda muradı ilahi anlaşılmaya çalışılmış ve başlıca şu neticelere ulaşılmıştır:

Sûre İsrailoğulları ve onlara gönderilen peygamberlerle olan diyaloglardan, Adem'in (a.s.) yaratılma ve dünyaya indirilme hadiselerinden bahsettiği için haberi cümlelerin inşai cümlelere oranla daha sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Haberi ve inşai cümlelerin bir ayet içerisinde içiçe olmalarından dolayı kesin bir ayrımı da yapılamamıştır.

Sûre Hz. Adem'in yaratılışından ve İsrail oğullarından bahsettiği için genellikle fâide-i haber üslûbu açısından zengin cümlelere sahip bir sure olduğu, lazimu'l-fâide amacıyla sevk edilen cümlelerin az bulunduğu tesbit edilmiştir.

Sûredeki haberî cümlelerin bu temel maksatları dışında mecazi anlamlara geldiği özellikle İsrailoğullarından ve müşriklerden bahseden ayetlerdeki haberî cümlelerin tevbih/kınama, tehdit, tehdidi, tehekküm, tahkir ve tahzir amacıyla kullanıldığı tesbit edilmiştir. Buna binaen sûrede bulunan haberi cümlelerde en fazla kullanılan mecazi anlamın tevbih ve tahkir olduğu ifade edilebilir.

Haberî cümlenin teşvik, medh-u senâ ve tazim gibi amaçlarının genellikle Allah'ın (c.c.) sıfatlarından peygamberlerden ve müminlerden bahsedilen ayetlerde görüldüğü tesbit edilmiştir.

Haberi cümlelerde imtinan ve tezkir amacının büyük bir kısmının İsrailoğullarına ve müşriklere verilen nimetleri hatırlatarak onları tevbih, tahkir ve azarlama amacıyla bir kısmının da müslümanlara nimetleri hatırlatarak onları taât-u ibadete yöneltme amacıyla irad edildiği görülmüştür.

Ayrıca sûre haberî cümlenin çeşitleri -ibtidai, talebî ve inkârî- açısından da ele alınarak cümlede kullanılan tekid edatları ve bu tekid edatlarının fiil ve isim cümlesi açısından kullanım özellikleri ve sebepleri açıklanmıştır. Sûrede muktezâ-yı halin dışına çıkılarak

inkari gelmesi gereken ibtidai olan haberi cümlelerin genellikle müşrikler ve İsrailoğullarına yönelik diyaloglarda görüldüğü; ibtidai yerine inkari ve talebi şeklinde irad edilen haberi cümlelerin ise peygamber ve müminlere yönelik diyaloglarda görüldüğü tesbit edilmiştir.

Bakara sûresi inşâi cümle açısından; inşâi cümlenin emir, nehiy, istifham, temenni ve nida bölümleri ayetler üzerinde incelenerek mecazi manaları anlaşılmaya çalışılmıştır. İnşa'nın emir bölümünde ki mecazi anlamlardan tahkir, tehekküm, taciz, tahzir, teshir, imtinan ve tehaddi gibi amaçların İsrailoğullarına yönelik diyaloglarda görüldüğü, teşvik, ibaha, ikram, rica, dua, tahyir, nedb ve irşad gibi amaçların ise müminlere yönelik diyaloglarda görüldüğü tesbit edilmiştir.

Nehiy üslûbundaki mecazi amaçların da aynı şekilde kullanımları görülmüştür. Bu mecazi anlamların Belagat ve Tefsir alimleri arasındaki ihtilaflarına da dikkat çekilmiştir.

Sûrede yaklaşık otuzaltı ayette otuzdokuz istifham edatının kullanıldığı, istifham üslubunun çoğunluğunun mecazi maksatlarla kullanıldığı ve bu amaçlardan en fazla kullanımın takrir, en az kullanımın ise istib'âd, teşvik ve temenni amacıyla olduğu tesbit edilmiştir. Sûrede en fazla kullanılan istifham edatının "hemze" en az kullanılan istifham edatlarının ise "*mâzâ, ennâ, keyfe, mâ ve metâ*" olduğu görülmüştür.

Sûredeki temenni üslûbunda ise genellikle "*lev*" edatının temenni anlamında kullanıldığı tesbit edilmiştir.

Sûrede nidâ üslûbunun müşriklerden bahseden ayetlerde tenbih ve tahkir amacıyla müslümanlardan bahseden ayetlerde ise genellikle teşvik amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca nida edatının Peygamberlerin ve müminlerin tazarrularında Allah'a (c.c.) dua etme amacıyla kullanıldığı ve bu kullanımlarda genellikle nida edatının hafzedildiği tesbit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Cârim, Ali - Emin Mustafa, *el-Belagat'ül-Vâdiha*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, (1430/2010).
- Abbas, Fadl Hasan, *el-Belagah Fünûnuhâ ve efnânühâ*, Ammân: Dâru'l-Furkan, (1409/1989);
Kıyasu'l-Kur'âni'l-Kerim, 3. Baskı, Ürdün: Dâru'n-nefâis, (1430/2010);
Letâifü'l-Mennân ve Revâi'u'l-Beyân, fî - Nefyi'z-Ziyâde ve'l-Hazfi fî'l-Kur'ân, Ürdün: Dâru'n-Nefâis, (1430/2009).
- Atik, Abdülaziz Atik, *Fi'l-Belâgah İlmü'l-Meânî-el-Beyan-el-Bedi'*, Beyrut: Dâru'n-nehdati'l-karibe, (t.y.).
- Beydâvî, Nâsiruddin Ebul'hayr Abdullah B.Ömer B. Muhammed eş-Şirazi eş-Şafi'i, *Envâru't-tenzil ve esraru't-tevil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı, Beyrut: Dâru'l- İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (1418/1998).
- Bolelli, Nusrettin, *Belagat*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, (2012).
- Bostancı, Ahmet, “Arapçada Dua Üslûbu”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 4, sy. 14, ss. 25-48, (2004).
- Bulut, Ali, *Belâgat-Meânî-Beyan-Bedi'*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, (2013).
- Cürcânî, Abdülkahir, *Delâilü'l-i'câz*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Kahire: Mektebetü'l-hanci. (1404/1984).
- Durmuş, İsmail, “İnşâ”, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (2000).
- Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşadu'l-aklı's-selim ilâ mezâyâ'l-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, (1414/1994).
- Ebû Zehra, Muhammed, *Zehratü't-Tefâsir*, Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabiy, (1407/1987).
- Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Zehraveyn Yayınları, (1992).
- el-Mekkî, İbni Ukayle, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Birleşik Arap Emirlikleri: Camiatü'ş-şarika, (1427/2006).

- Güman, Osman, *Delâilü'l-İ'câz Sözdizimi ve Anlambilim*, Abdülkâhir el- Cürcânî, İstanbul: Litera Yayıncılık, (2008).
- Haşimî, Seyyid Ahmed, *Cevahiru'l-belaga*, Beyrut: el-Mektebetü'l- asriyye, (1431/2010).
- Irmak, Mustafa, Haber ve İnşa: *Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, (2017).
- İbn Aşur, Muhammed et-Tahir, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus, (1404/1984).
- İbnü'l-Esir Ziyâüddin, *el-Meseli's-Sâir fî edebi'l-Kâtibi ve's-Şâir*, Mısır: Dâr-u Nehda, 2. Baskı, (t.y.)
- İbn Faris, Ahmed Ebu'l-Hüseyn, , thk. Abdüsselam Muhammed Harun, *Mu'cemu'l-Mekâyisu'l-lugat*, Beyrut: Daru'l-Fikr, (1399/1979).
- İbn Hişâm, Cemaleddin el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb 'an kütüb'il-eâ'rib*, Thk. Mazin el-mübarek, Dımeşk: Daru'l-fikr, (1387/1968).
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-arab*, Beyrut: Dâru Sadır, (t.y).
- Kazvinî, el-Hatip Abdurrahman, *Telhisü'l-Miftah*; İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1312/1895.
- el-İzâh fî ulûmi'l-belaga, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmiiyye, (1424/2003).
- Koca, Ferhat, “Mendup”, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (2004)
- Meydânî, Habenneke Hasan Abdurrahman, *el-Belagat'ül-arabiyye*, Dımeşk: Daru'l-kalem, (1417/1996).
- Nesefi, Ebu Berekât Abdulah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, Thk. Yusuf Ali Bedevi, 1. Baskı, Daru'l-kelimi't-tayyib: Beyrut, (1419/1998).
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Nihayet'ül-icaz fî-Dirayet'il-icaz fî ulûmi'l belâga ve beyâni i'câzi'l-Kur'ân*, Kahire, (1317/1899); *et-Tefsîru'l-kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, (1401/1981).

- İsfehânî er-Râgıb el-İsfehânî ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Mekke: Mektebetü Nezar Mustafa Elbaz, (t.y).
- Sabbah, Ubeyd, Derrâz, *el-Esâlîbü'l-inşâiyye ve Esrâruhâ'l-belâgiyyetü fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mısır: Matbaatül-emâniyye, (1408/1987).
- Sâbûnî Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, (1402/981).
- Samerrâî, Fazıl Salih, *el-Cümletü'l-arabiyye Te'lifühâ ve Aksâmuhâ*, Ürdün: Dâru'l-fikr, (1428/2007).
- Sekkâkî, Ebu Yakub Yusuf b.Muhammed, *Miftahu'l-ulum*, Beyrut: Darul-kütübî'l-ilmîyye, (1421/2000).
- Suyuti, Ebu'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman İbn Ebi Bekr, *Mu'terakü'l-akran fî 'icazi'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-ilmîyye, (1409/1988); *el-İtkan fî ulumi'l-Kur'an*, Medine: Merkezü'd-diraseti'l-Kur'aniyye, (1426/2005).
- Sübki, Behâüddin, thk. Abdül-Hamîd Hendâvî, *Arûsu'l-efrâh fî şerh-i telhîsi'l-miftâh*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, (1424/2003).
- Teftazani, Saadettin Mesud b.Ömer, *el-Mutavvel*, Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, (1422/2001); *Muhtasaru'l-meani*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, (1306/1889).
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Haber”, İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (1996).
- Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed el-Harizmi, *el-Keşşaf an-hakâiki gavâmidî't-tenzil ve uyuni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*, Thk. Şahin Muhammed Abdusselam, Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, (1430/2009); *Keşşaf Tefsiri - el-Keşşaf an-haka'ik-ı gavâmidî't-tenzil ve uyuni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*, İstanbul: T.C Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, (1437/2016).
- Zerkeşi, Bedrettin Muhammed b. Abdullah, *El-Burhan fî ulum'il-Kur'an*, Kahire: Mektebetü dari't-türas, (1404/1984).

ÖZGEÇMİŞ

24. 01.1975 tarihinde Adapazarı'nda doğdu. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2012 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Kırklareli Pehlivanköy ilçesinde Pehlivanköy Çok Programlı Lisesi'ne Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak atandı. Halen Sakarya ili Pamukova ilçesinde Pamukova İmam-Hatip Ortaokulunda görev yapmaktadır.